

Галина Бабич

Професор
Шумейко

Книжечка для дамської сумочки

Книжечка для дамської сумочки

.....
Серія заснована в 2006 році

Галина Бабич

Професор Шумейко

Повість, оповідання

Київ 2011

УДК 821.161.2-34
ББК

Бабич Г.

К Професор Шумейко : повість, оповідання / Галина Бабич. — К. : Дуліби, 2011. — 164 с.

ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)

ISBN 978-966-8910-56-2

Книга «Професор Шумейко» — розповідь про жорстоку і тяжку боротьбу між добром і злом у людській душі, у світі загалом.

Окремі характери й епізоди, що змальовує студентське життя юного Кліма, мають реальну основу. Це — Київський технікум підготовки культосвітніх працівників у 50-х роках ХХ ст.. У такий спосіб у повісті художньо і гармонійно поєднано правду і домисел.

УДК 821.161.2-34
ББК

ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)

ISBN 978-966-8910-56-2

© ПП Дуліби, 2011

© Галина Бабич, текст, 2011

© Олена Гнатюк,
художнє оформлення, 2011

Про автора

Кандидат філологічних наук, доцент Національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений працівник народної освіти України (1993). Науковий доробок становить понад 130 праць — посібники зі світової літератури, підручник з історії української літератури для студентів університетів і педінститутів (співавтор), автор першої книги про українських новелістів-шістьдесятників, («Загадка творчого бунту»), а також художньої книги «Тюті» (повість, оповідання), що вийшла у видавництві «Дуліби» у цій же серії (2007).

Особиста заслуга автора (як педагога) полягає у вагомому внеску в підготовку журналістських кадрів, оволодінні ними основ теорії і практики шляхів розвитку української журналістики.

До читача

Не даю порад, як читати книги. Читають по-різному. Одні — вдумливо, інші пропускають не тільки сторінки, але й цілі розділи. Таким чином радимо переглядати словники. Дотримуюсь думки, як і фахівці, що читання — це той випадок, коли читач співпрацює з автором. Погляди автора, дії і вчинки персонажів приміряє до себе або відкидає, заперечує, ставить запитання автору, критикує, порівнює: «І в мене так», «А я б не так».

Такий він, наш читач. Але автори на боці різних читачів, тільки не тих, що, перегорнувши останню сторінку, скажуть: «Гарний папір»...

*У*рофесор Шумейко
Повість

І. Клим Іванович мучиться

До горілки Клим Іванович приохотився під час службових заходів — презентацій, конференцій, форумів, «круглих столів», творчих вечорів, ювілеїв за час його праці в Міністерстві культури. Посаду він там обіймав невисоку, та за десяток років висунувся в перші ряди учених-політологів (як того вимагала перебудова). Його прізвище раз у раз з'являлося в пресі, у звітах про наукові з'їзди й конференції, його доповіді й публікації регулярно друкувалися у віснику Академії наук. Тож і не дивно, що за Климом Івановичем закріпилося звання — професор Шумейко. А невдовзі він справді був обраний (та ще й одногolosно) на посаду професора в одному з провідних київських вузів.

Трохи непокоїло, як воно буде з тим, що полюбив в останні роки. Уявіть собі появу в аудиторії ще не старого, високого, як Говерла, зі слідами колишньої вроди

професора, який на ногах не тримається. Ні, такого ані професор Шумейко, ані читач, а тим більше студенти уявити собі не могли. У вузі були також службові заходи: «круглі столи», творчі вечори, презентації, ювілеї, а після них не тільки «Моршинська». Це перше. Друге. Як з роками у людини згасає врода, так згасують пам'ять і уява. Професор Шумейко був колись творчою людиною і мав чудову пам'ять і уяву. Аби прокинулася ота клята уява (не кажучи вже про пам'ять), щоб у житті його не мучили понурі дні, що потрібно? Оксібрал, цераксон??? Дурниці. Клим Іванович знову полюбив не тільки горілку, а й коньяк.

Хто має право мене осуджувати? Та вся Україна попиває. А мені просто заздрять, заздрять та й годі. Освічені люди, а не розуміють, що заздрощі й ревнощі — гадюче жало. Колють не тільки горілкою, натякають ще й на мій бізнес. Який там у трясці бізнес? Так, манюній, як мізинчик дитини, бізнесок. Але й туди гадюче жало дістає, — міркував собі Шумейко.

У розпалі чергова екзаменаційна сесія.

— Студенте К., відповідайте!

Студент К. відповідає. Студента К. професор не слухає. На чолі йому виступив холодний піт, лице побагровіло. То лихі думки збурили кров, потягнули на внутрішній монолог.

— Кругом мене одні вороги (ректорат, деканат, кафедра, друзі, сусіди по будинку, в якому мешкаю). Навіть оцей студент

К. — ворог, кажу вам, ворог. Як старається, ув очі заглядає, а вийде з аудиторії:

— Лох і п'яничка наш професор Шумейко. Я йому таке ніс! Не перебивав, не заважав, не зважав!

Це голос студента К. чи моя уява? Вчора дружина вчепилася:

— Друзі від тебе відвернулися. Як ти голосував на раді?

— Як треба, так і голосував. Вузу гроші потрібні.

— Що ти бздиш там: не можна поєднувати культуру і будинок побуту! Готуємо державі спеціалістів з різних галузей, у тому числі й фахівців для салонів краси, щоб не ходили такі патлаті, як ти! До речі, скільки можна читати «Мадам Тэффі»? Місяць мусолиш. Не нервуй мене хоч ти!

Екзамен скінчився. Невже? Ніякого задоволення. Я ж зовсім не слухав своїх студентів. Це ганебний пік у кар'єрі викладача. Хто це сказав? Мій науковий керівник. Він давно помер, тому про пік Клим Іванович міг і забути. Чому ж воно нав'язливо лізе в мою професорську голову? Клим Іванович мучиться. Кругом мене одні вороги. Методистка... і та. Ставить постійно у розкладі аудиторію, у якій ніхто нікого не чує.

— Що ви собі дозволяєте? — кажу їй.

— Я гадала, що вам сподобається, Климе Івановичу! Усі її просять. Говорите собі слабким голосом, не надриваєтесь. А як будуть задоволені студенти!

Знущається, певно, чи має рацію? А я

тобі, дорогий читачу, скажу, і ти мені повір. Клим Іванович — людина чесна. Хабарів не беру, анонімок не пишу (на них і попиту сьогодні немає), на ноги і дупи своїх студенток принципово не дивлюсь. Живу тільки професійними інтересами, а як дбаю за національну культуру! Хай і не дуже скромно, але зізнаюсь: маю мистецьку душу, є у мене давнє, сокровенне, баян, народний інструмент, у 50-х роках минулого століття нас учили в культосвітньому технікумі. Сьогодні воно не модньо (термін моєї дружини).

— Акордеон — друге діло, — каже вона.

Мені це гидко чути. Вдумливий читачу! Поза контекстом мого життя не можна збагнути мою мистецьку душу. Хоч ти мене не розстроюй!

Горе тому, хто дурний. Його шкода. Та найбільше шкода дурня, який дбає про національну культуру. В економіці, скажімо, чи інших сферах за тебе працює комп'ютер. А тут же голова потрібна, голова, на якій би не було ореола глупоти, тобто розумна, справді професорська голова.

Клим Іванович продовжував мучитися. Може, сісти за прядку або ткацький верстат? Кажуть, за такою роботою все на світі забувається. Так де його візьмеш прядку, не кажучи вже про ткацький верстат? Хіба з музею поцупити?

Професор страждав подвійно. По-перше, не міг же він пограбувати націо-

нальний музей, по-друге, не міг збагнути вчорашньої їжакової штрикачки колеги. «Не можна на арабському коні возити воду.» Ледве стримуючи образу, Клим Іванович вичавив із себе:

— Це що? Реакція на мою пропозицію зараховувати майбутніх фахівців для салонів краси тільки на бюджет, а не за контрактом?

Обличчя колеги видавало неприязнь і навіть невідому Климу Івановичу злість, що мала ось-ось вибухнути. Але він нічого не сказав і швидко пішов геть.

Ні. Це реакція на мій манюній бізнесок, як мізинчик дитини, — «Декамерон. Український салон краси». Треба свої здогади і міркування перевірити на відміннику Б., він завжди, як представник студентства, присутній на Вченій раді.

— Студенте Б.! Я правильно міркую?

— Ще й як правильно, — догоджав відмінник Б.

А вдома моя тютя, тобто дружина, про те ж саме торочила. Начиталася. Сердепний Климе Івановичу! Люди завжди бувають жорстокі й несправедливі, навіть катують один одного, коли рятують свої душі. Це вам, мабуть, невідомо. Навіщо ж ви силуєте ще й нас мучитися разом із вами?

— Бо я чесна людина. Якщо хочете знати, я жодного разу в житті не зрадив дружині. Правда, якось було. Заграла кров, як у гарячого іспанця. Де це було? І що перешкодило? Холера! Ні, це не метафора, це справжня холера в Одесі.

II. Обсервація, або Холера в Одесі

Дід Пронь куняв на лаві, що стояла перед входом на одеський пляж «Чорноморка». Був серпень 197.. року, трохи дощило. Гадаєте, у діда тут були якісь справи? На ті часи вхід на одеські пляжі був вільний і безкоштовний. Гадаєте, підглядав за дівчатами і за тим, що дає тільки молодість? Ні. Він сидів, куняв і думав. Пляжний гамір, вереск дітей, оголені стегна жінок не заважали йому розмірковувати. Як павуку ніщо не заважає снувати своє павутиння. Дід як дід. Ось тільки білий як сніг, комір і рукави на сорочці вказували, якщо не на охайність старого чистьохи, то на колишнє ремесло. Дід Пронь варив мило, а дружина успішно продавала. В післявоєнні роки в Одесі кожен другий варив мило, але залюбки купували тільки у Проня. З того ремесла і жила сім'я, жила не бідно. З того ремесла дід вивчив двох доньок: одна медінститут закінчила, друга — торгово-економічний. Жаль, немає кому передати секрети того варіння. Діти давно виїхали за кордон. А чужим? Навіщо їм. Кому це сьогодні потрібно, коли мила в Одесі, Богу дякувати, хоч греблю гати. Тепер Проні живуть квартирантами-курортниками. Самі — у невеликій прибудові, а дві кімнати на першому поверсі щоліта здають дачникам.

— А чого це дільничний Марко уже вдруге обходить берег? — розплющив

маленькі, як чорні ягоди бузини, очі дід Пронь.

Не чіпляється зі своїм «не положено» до Груні, яка торгує на пляжі дешевими прикрасами із самшиту і глини, в'яленою рибою і пиріжками. Тут дід Пронь перевів мову з дільничного на Груню, власне, не на Груню, яка допікає дідові:

— Чого стирчиш, старе луб'я. Візьми щось із мого товару, пройдиш по берегу. У тебе ж, кажуть, мило саме продавалося!

Пронь кидав розсіяний і втомлений погляд на жінку і мовчав. Йому ліньки було відповідати. Інколи з апатії виводив старого стукіт візочка, який слідом за Грунею тягнула її неповнолітня донька. Тоді мозок його починав працювати, не тому, що побачив молоду дівчину і все те, що дає тільки молодість. Ні. У доньки була парасолька, вона ще здалека червоніла, немов велика фантастична квітка. Таку парасольку, здається, мала моя Сара, коли я був молодий. Пронь із сумом дивився, як гублячись серед пляжних парасольок, зникає червона фантастична квітка. Моя Сара таки вміла продавати. А з Грунею — нічого спільного, хіба що ота червона шовкова матерія на доньчиній парасольці.

Та я захопився. О, знову дільничний. Ні, Марко сьогодні якийсь не такий. Тривога в очах. Щось назріває: шторм, ураган, контрабанда? Може, спитати? І дід Пронь ні з того ні з сього лягнув:

— Начальнику! Ви ж усе знаєте! А чого

мовчите? В Одесі холера чи що?

— Якщо так, то чого питаєте, діду?

— Та я пожартував, Марку Петровичу! Ви ж знаєте, як ми в Одесі любимо жартувати.

— Це правда.

І в свою руру замогильним голосом:

— Негайно всім звільнити пляж!

І так разів з двадцять. Пронь рахував, потім кинув рахувати, почав в'язати все докупі. Вчора увечері в забігайлівці люди про щось шепотілися, Ісаак не встигав прибирати пляшки з-під дешевого вина «Ркацителі». Вино як вино. Столове, сухе, біле, а головне — дешеве. Але чого так багато його виносять із собою? Добрий сьогодні виторг у чоловіка! А що на серці у тих людей, котрі перемовляються загадково і дудлять «Ркацителі»? У Проня мозок запрацював активніше. Напередодні ходила чутка, що в одному з районів Одеси вмирають люди один за одним, їх не ховають, а спалюють. Ця страшна звістка одних налякала, інших навела на сміх:

— Черговий жарт одеситів, громадяни дачники!

А ще дільничний учора радив дідовим пожилцям їхати на о. Кароліно-Богаз. Мовляв, там і дешевше, і пляж чистесенький. Дід Пронь тоді страшенно образився. З рота копійчину витягує. Треба подумати, що ж я не так зробив.

Думати не було коли. Пронь підхопився із насидженого місця і, опираючись на

ціпок, ледь не бігцем подавсь додому. За-
зирнув у вікно, постояльців не було. Ну
це ще нічого не означає. Але ж не було
і їхніх речей! У кімнатах безлад, Сара в
сльозах:

— Постояльці втекли, навіть купаль-
ники забули, ось на абрикосині теліпа-
ються.

Діду не страшна примара смерті, він
давно вже збирається умирати. Але...
своєю, як кажуть, смертю. А від холери?
Ні. Такого Пронь не хоче ні собі, ні Сарі,
ні людям. У кого його спитати про вино?
Навіщо так гребуть? Ісаак правди не ска-
же, він зацікавлена особа. Маркові, діль-
ничному, не до вина.

— Ти, старе луб'я, знов куняєш? Ска-
жи Сарі, хай бере кілька ящиків «Ркаци-
телі», бо у мене вже нікуди ставити!

— А навіщо?

— Холеру вбиває.

Пронь майже вголос подумав:

— Яка ж добра жінка Груня, бо решта
причайлись, замкнувши двері на засув,
оскільки кожного свого сусіда вважають
зараженим холерою.

Поки Пронь обмірковував, Сара кіль-
ка ящиків привезла на візку і перенесла
до кухні. Усім полегшало, стало якось на-
дійніше. Страх, що затьмарював розум,
залишив на деякий час тих, хто в Ісаака
отоварився «Ркацителі». Цього ж дня
з одеського залізничного вокзалу один
за одним рушали вагони, переповнені
курортниками. Розвантажували місто.

Навіть міліція (тихенько) підказувала:

— Їдьте негайно, хоча б за 30 км від Одеси.

На третій день з Одеси вже нікого не випускали. Усі звичні речі почали здаватися людям якимось знаменням.

— До того йшлося, — каже Проневі сусідка. — Часник на Узвозі перед цим подорожчав утричі.

— Так часник же від чуми і цинги, — пригадав Пронь.

— Не кажіть. Часник проти всього потужний. А море як принишкло? Ось послухайте.

— Я недочуваю.

— Мені повірте, якщо глухі. Або ще така прикмета, — веде далі сусідка. — На кущах малини ягід більше, ніж листя. А виноградні грона які? Важкі, чорні ще в серпні, ось дивіться, діду! Це на лихо, на пошесть.

— Це на врожай.

— Старе луб'я та й годі! Правду каже Груня. То я пішла.

Море й справді ніби принишкло. Але погода напрочуд сонячна й ласкава. Густа зелень після недавнього дощу рясно укривала доріжки, що вели до пляжу. Проте пляжі в Одесі спорожніли. Страшна хвороба лякала й чатувала на кожного. Ніхто не знав достеменно її симптомів. Жартуни пророчили: цілодобова діарея — основний симптом. Жартуни мали рацію. Кожен рятувався як міг. Одним пощастило виїхати, одесити ж пере-

живали напасть у власних домівках, лікуючись «Ркацителі», приїжджі — повинні були пройти обсервацію у закритому режимі: без зовнішніх контактів і під суворим медичним контролем. Отож усі піонерські табори, санаторії, пансіонати, школи, бази відпочинку спішно перетворювалися на місця обсервації.

Пансіонат у Чорноморці жив за тими ж суворими законами, що й інші. Біля важких, окутих залізом воріт пансіонату — міліція. Усе розписано по годинах: здача аналізів, сніданок, обід, вечеря, сон. Суворі дієта, від якої можна було вмерти раніше, ніж від холери. Ніяких передач від родичів, знайомих. Через садову огорожу пансіонату звисали грона дикої малини, яку раніше дітлахи поїдали, ідучи в їдальню. Тепер ці ласощі суворо заборонялися. Не їж, не пий, виплюнь, не бери, не контактуй, не смій... і ще багато «не», якими мордували батьки своїх дітей в обсервації. А діти як діти. Вони не розуміли того жаху, який охопив дорослих, і тому залишалися радісними істотами у похмурих стінах пансіонату, де, здавалося, уже й повітря було отруєне важкими міазмами і димом, який валував із дачних ділянок одеситів.

— Знову чергове спалення мерця, — скрушно хитав головою пацієнт (той, хто проходив обсервацію).

Хоч голосіння за покійником ніхто не чув. Народ заспокоював спочатку себе, а тоді пацієнта, у кого зовсім від страху

потьмарився розум. Та про обережність ніхто не забував. І всякий раз, здаючи аналіз, косо зирив на баночку з калом свого сусіда. Тільки дітей не можна було утримати від веселого сміху, пустощів.

— Тато! А білявий хлопчик дристав під кущем!

— Натко! Скільки можна тобі повторювати: не білявий хлопчик, а Сашко. І твоє погане слово, навіть вимовити не можу. Забудь його.

— А мама вдома, коли чистить унітаз, каже: «Знову наш татусь дристав!»

— Приїду — розберуся.

Але Ната інформація занепокоїла Кліма Івановича. Може, не йти сьогодні до них на посиденьки?

«До них» — це дві чарівні жінки і білявий хлопчик Сашко. Вони ж усе зрозуміють. Запідозрив, злякався. Господи, яка мука! Так йти чи не йти до них?

Як же гарно все складалося. Клим Іванович дістав путівки до моря. Можна з дитиною. Це влаштувало всіх, особливо дружину.

— Оздоровимо біля моря Натусю. Хворітиме менше взимку.

Відпустку дружині перенесли, і Клим Іванович поїхав до Одеси з Натусею. Приїхав. І як же все гарно починалося! Погода сонячна, один тільки день дощило, від пансіонату до моря — два кроки. Ната друзів знайшла. Клим Іванович також. І на тобі! Серед білого дня дільничний Марко замогильним голосом нака-

зував усім, ні, просив, звільнити пляж. Дивиться Клим Іванович через огорожу на море, а на березі ані душі. Це Ната привела його до білявого хлопчика і його мами. Оскільки мама була з подругою, то відпочивали тепер гуртом: двоє дітей і троє дорослих.

— Що його робити? Іти сьогодні до них чи не йти?

— Нато! Ти нічого не переплутала? Може, це був не Сашко?

— Сашко, Сашко! У нього трусики в зірочки.

Коли й зірочки розгледіла моя Ната, то, напевно, правда. Я не боягуз, і тим більше не зрадник. Вирішив бути твердим.

— Нато! Знайди нашу гру «Скреблі». Після вечері підемо до Сашка в гості. Будемо грати. Це цікава гра: фішками складати слова. Потренуємось, Натко, бо гра ця інтелектуальна. Умова: нічого не брати, з чужих склянок не пити, в туалет не бігати.

— А як захочу?

— Кажи: хочу додому, хочу спатки. І сідай подалі від Сашка.

— Вечір добрий! — старався бути привітним як ніколи Клим Іванович.

Дамо невеличку характеристику двом жінкам. Русокоса, синьоока, висока заміжня — це мати Сашка, Уляна Павлівна. За фахом — соціолог. Друга назвалась Євгенією, а простіше: звіть мене Женя. Завідувачка хімчистки, і до нашої

з Уляною Павлівною гуманітарії наче й не мала стосунку. Але це тільки на перший погляд. Згодом, познайомившись ближче, Клим Іванович зрозумів, що це не так. Не мала ні дітей, ні чоловіка, хоч за віком наче й пора. Virізнялася від усіх в пансіонаті своїм гардеробом. Та кому він потрібен в обсервації? Усі пацієнти ходили в одному і тому самому вбранні: синіх спортивних костюмах фабрики «Киянка», хоча у валізах залежувалося інше. Женя міняла одяги (так каже Ната) двічі на день. На неї кидали сердиті погляди, багатьох дратувало, а Климу Івановичу подобалося, Климу Івановичу подобалися не тільки одяги Жені, а ще й Уляна Павлівна.

Цього вечора гра в «Скреблі» йшла мляво й нецікаво. Весь час вигравала Женя. У Клима Івановича нерви остаточно розладналися, надто після третього візиту Сашка до туалету.

— Нато! Ти спатки не хочеш?

— Не хочу!

— Як не хочу? Ходімо, любенька!

— Було дуже цікаво і весело! — в удаваному захопленні мовив Клим Іванович.

Жінки підозріло поглянули на нього.

— У вас щось негаразд?

— О ні! У мене все гаразд! Я здоровий!

Розумієте, погане харчування, напружена обстановка, нерви.

— Мамо! — кричить білявий хлопчик. — Невже ти не бачиш, що Клим Іванович вважає нас заразними?

— Як це?

— Ната сказала, щоб я не дихав на неї.

Запала неприємна мовчанка, виразно чути було кожен звук, крапало з крана у ванній.

Клим Іванович поспіхом вибачився і, схопивши Нату за руку, потягнув до дверей. Повернувшись до своєї кімнати, прочитав на ніч дитині казку, поцілував і спробував відключитися. У корпусі стояла німа тиша. Треба заснути. Та де там. Яка ганьба! Хоча вони повинні мене розуміти: усім годиться бути обережними. Я ж нічого підлого не зробив. Я не боягуз. Просто турбуюсь про здоров'я своєї дитини. А все-таки неприємно. А як же гарно починалося. Шумейко (це прізвище Кліма Івановича) не міг заснути. Раптом зарипіли ворота, почувлися глухі голоси. Клим Іванович вийшов з кімнати. Карета швидкої допомоги під'їхала до третього корпусу. Там мешкали дві чарівні жінки і білявий хлопчик. Санітари в спецодязі поспіхом когось виносили на ношах.

Наче божевільний, Клим Іванович щодуху побіг до третього корпусу.

— Уляно Павлівно! Уляно Павлівно!

Вийшла жінка в нічній сорочці і пропустила нічного гостя до кімнати. Чоловік кинувся до ліжка, де спав Сашко, і став обціловувати простирадло, подушку, біляву голівку дитини. А поруч стояла жінка в нічній сорочці. Чи всміхалася, чи плакала, важко було сказати, світло горіло тільки в коридорі. Мовчки стояли

обоє довго, тримаючись за руки. Дитина мирно спала.

На ранок пацієнти пансіонату в Чорноморці, знеможені безсонною ніччю, з синцями під очима, опускали очі додолу. У третьому корпусі холера.

— Люди мруть...

— Не плещіть дурниць!

— А вночі швидка когось забрала!

— Жінку відвезли. Знепритомніла, діабет у неї.

— Діабет, діабет...

Минуло кілька днів. Ніхто, Богу дякувати, в пансіонаті не вмер, хоча жінка з діабетом не повернулася.

— Немає ніякої небезпеки. Аналізи негативні. Хто не вірить, прошу в медпункт, — заспокоює лікар.

Та що там лікар. Дід Пронь, щоб підбадьорити пацієнтів, щодня приходить до кованих воріт. І кличе кого-небудь, коли міліціонер відлучиться на якусь хвилю.

— То все брехня! В Одесі холери немає! Ну підійдіть, будьте ласкаві, до воріт! Ось пиріжечки з капустою. Сара моя зготувала. Вас тут голодом морять. Підійдіть, будьте такі ласкаві!

— Іди геть, старе луб'я!

— А звідки ти, сучий сину, знаєш, що мене Груня обзиває «старе луб'я»?

— Я всьо положен знать!

Уляна Павлівна дивилася на діда Проня і казала Жені:

— Він так і проситься в гарну прозу.

Такий образ! Правда, Женю?

— Правда, правда. А завтра, як Пронь знову принесе пиріжки, піду до воріт, крутну хвостом перед радянською міліцією і притягну торбу з Сариними пиріжками. Я вже не можу хлебтати ці помії. Подивись на дітей, Улю, на Кліма Івановича! Зелений, худий, як тичка.

— Зате здорові, — відповіла боязлива і законослухняна Уляна Павлівна.

— Здорові... Половина пансіонату, чи то пак, обсервації, кашляє, бронхіти, отити... До речі, як твій малий? Як його діарея?

— Все обійшлося. Ти маєш рацію. Це — наша дієта. У нього ж дисбактеріоз, давня болячка. Добре, що з собою деякі ліки прихопила.

— Скільки нам лишилося днів? — запитала Женя.

— Здається десять.

— Зараз будемо змінювати стиль, Улю!

— Як це?

— А так. Ти станеш білявкою, а я чорною, як галка. Ти ще не забула, що я завідуюча хімчистки? Люблю не тільки чисто ходити, а й жонглювати кольорами.

Женя дістала дефіцитні на той час фарби для волосся і розклала на столі. А тут Клім Іванович.

— Невчасно ви, товаришу Шумейко!

— Вчасно. Я прийшов до вас з новою. Я знаю секрет, як угамувати страх.

— Усі секрети проти страхів у Жені. Завтра ми станемо іншими.

— А мені ви подобається такими, як є...

— Не естет ви, Климе Івановичу, хоч і кажете, що у вас мистецька душа.

Женя дзигною крутилася навколо Шумейка, придивлялася то до його волосся, то до синього спортивного костюма № 52 фабрики «Киянка».

— Вам рекомендую також змінитися. Зніміть для початку хоча б оці шаровари. Одягніть випрасувані штани світлого кольору.

— А як ви знаєте, що в моїй валізі є штани світлого кольору?

— Мені, як і радянській міліції, «положено все знати».

З того дотепу всі троє довго реготалися. Стало навіть соромно від того, що всім в обсервації сумно, а їм весело. Замовкли. Клим Іванович вкотре відзначив, яка життєрадісна, навіть пустотлива, як для її віку, Женя, ця гарна жінка з копицею рудого волосся на голові. Так і хочеться полізти в ті руді хащі, які Женя називає біохімією. А завтра хоче бути іншою. Навіщо? Та чому ж мені подобається Уляна Павлівна?

Наближався Спас. І хоч погода стояла все ще сонячна, ночі стали прохолодніші. Місто завмерло, наче громом прибито. Пацієнти, особливо діти, через погане харчування та стреси хворіли на простуду, коліти. Старші за віком — серцеву недостатність, гіпертонію. Шумейко дуже схуд, зблід, почав кашляти і дуже нервувати: як убезпечити доньку від

хвороб і поліпшити загальний настрій? Він щось задумав. Це помітили Уляна Павлівна з Женею. Останні дні в обсервації тяглися поволі і вкрай важко. Діти просили чогось смачненького (фруктів, цукерок, морозива), а головне — розваг. На вимогу батьків у їдальні дозволили купувати галетне печиво, вафлі, булочки і мінеральну воду. Люди, навіть найактивніші чоловіки, котрі систематично грали в шахи і волейбол, залишили і це. У кожного в очах тривога, бо швидко допомога забрала цього разу чоловіка з діагнозом — серцева недостатність. Клим Іванович чув, як часто за стінкою плаче жінка, не в змозі довідатись: доїхали діти додому чи ні. Телефонувати заборонялося. Але ж у нас не так уже й погано, — втішав себе Шумейко. Як казав дід Пронь, не всі ті, що хворіють, умирають. На дверях медпункту великими червоними горобцями написано: аналізи негативні, паличок ні в кого не виявлено. То чого ж журитися?! Зійди на горбок біля першого корпусу і, поглянувши у далечінь, побачиш: то там то там спалахне вогник, підніметься тоненька струминочка диму — пароплав. Пароплави ходять морями, літаки перетинають небеса, отже, життя триває. І все-таки щось слід придумати. Співати? Танцювати? Ні, у цьому є щось гріховне за даної ситуації, — думалось колишньому культосвітньому працівникові Климу Івановичу.

Женя чіплялася: «Ви такий замислений останнім часом, як Ната, коли сидить на нічній вазі. Ви завжди такий?»

Він відбувся тим, що розповів двом чарівним жінкам історію зі свого студентського життя.

— У 1952 році я навчався в Київському культосвітньому технікумі. Був у мене товариш Толя Лебідь, блискучий баяніст (учень проф. М. Різоля). Він ніколи не жартував і майже не сприймав жартів.

— Чому? — питаємо.

— Чому? Ось чому. Колись мій дід, — каже він, — пожартував. Чи сам придумав, чи десь почув частівку, яку весело заспівав: «Ні корови, ні свині. Тільки Сталін на стіні. Все показує рукою, куди їхать за мукою». Тепер ось уже восьмий рік дід «жартує» в таборах.

Навіть веселуху Женю та історія огорнула теплом і співчуттям до давнього товариша Кліма Івановича.

Уляна Павлівна щось занотовувала до свого записника. Шумейко відчув, що після тої ночі, коли він у нестямі прибіг до її кімнати, вона наче уникала і його погляду, і товариства. Без Жені їм не доводилося залишатися наодинці. Мовчазна, занурена у свої наукові дослідження (готувалася до захисту докторської дисертації) видалася Кліму Івановичу якоюсь надто академічною, навіть сухою порівняно з життєрадісною Женею. А чому ж саме вона мені подобається? Розберуся потім. А поки що слід придумати щось

для пацієнтів в обсервації, бо до Бога високо, а до Києва ще далеко. Ось Пронь же придумав: пиріжечки з капустою і цибулею та лжемонолог: «То все брехня, в Одесі холери немає». Діяло, повірте, люди добрі, діяло.

А пиріжки Женя таки принесла. Смакувала і нахвалювала.

— Євреї — таки гарні кулінари. Яка смакота!

Діти дивилися і ковтали слину. А тоді як накинулися! Ми з Уляною Павлівною доїдали, що лишилося.

— Що Бог дасть, те й буде!

— А нічого не буде! — сміється Женя.

— Нічого не буде! Нічого не буде! — верещать і діти.

Матінко! Яка дивовижна Женя?! Чому ж мені подобається байдужа і до своєї краси, і навіть до всього навколишнього Уляна Павлівна? Подумаю. Але потім. Тим часом слід змінити цей замогильний настрій в обсервації. Фізорг пансіонату каже, що п'є тільки «Ркацителі», бреше. Хлище горілку. Наше фізздоров'я і психологічний стан його не турбують.

Клим Іванович вкотре обійшов територію пансіонату. За першим корпусом, що розташувався найближче до моря, Клим Іванович побачив карусель. Дерев'яні коні, а на них вершники. Він в уяві уже бачив живу картину. Це те що нам треба. Нату доручив жінкам і Сапкові, а сам — до головлікаря і до директора пансіонату.

— На психіку подіє позитивно! — підтримав Кліма Івановича головлікар.

Перевірили і змастили всю машинерію (мабуть, роки іржавіла), викосили траву, вирубали чагарі, вимили дерев'яних коней, навіть гривки приклеїли, прив'язали бубонці.

— На ці білі, як лебеді, сядемо утрьох: я, Ната і Сашко. На чорних вороних — Уляна Павлівна і Женя. Коні мчать то галопом, то риссю, розвиваючись гривками і хвостами. Вгору — вниз, вгору — вниз. А перед тобою — море як на долоні і... струминки від диму — то пароплав. Це те, що нам усім треба!

Була неділя. Після сніданку директор разом із Климом Івановичем вийшов на середину їдальні.

— Дорогі мої! Через тиждень ви повернетесь додому! Паличку не виявлено. Ніхто в Одесі від холери не помер! А зараз запрошуємо всіх на розвагу. Її придумав наш пацієнт Клім Іванович Шумейко. Це за першим корпусом.

Діти миттю рвонули туди.

— Ні. Першим контрольним рейсом полечу я, — сказав Клім Іванович. На обличчі захват, а перед очима — море і... пароплав із струминками диму. Ось воно — зцілення.

Охочих покататися дедалі збільшувалося. Головлікар і шеф-кухар, фізрук і доктор економічних наук з Харкова, жінка, що плакала за стіною, бабуся з онуком, дві чарівні жінки і білявий хлопчик,

моя Натуся, ось махає білявому хлопчику. А коні — то вгору, то вниз, то піднімаються, то опускаються, а заворожені вершники мчать учвал на конях. Море і пароплав так близенько. Ні, це не просто розвага, це нестримний захват людей, які давно не раділи. А біля воріт дід Пронь, спершись на огорожу, махає нам брилем. І з цього часу дні вже не минали, а бігли. Добігли до нашого від'їзду на початку вересня. Надворі дощило. І хоч автобуси прибули о п'ятій ранку, ціла одеська вулиця на Чорноморці вийшла проводити нас. Дід Пронь з дружиною, Груня з донькою, дільничний Марко. Усіх не називатиму, це багато, сказано — вулиця. Ми тримали міцно свої довідки про проходження обсервації і почувалися такими рідними й близькими і з сусідами діда Проня, і з дільничним, і навіть з фізруком пансіонату.

— Це вашій дружині, — сказала Женя Проневі, віддаючи свою улюблену червону (чеську) парасольку з перламутровою ручкою.

Пронь — три пляшки «Ркацителі» на пам'ять.

— Посунься, срако!

Матінко! Це ж моя Ната на весь автобус звертається так до Сашка.

— Сама срака, — той у відповідь.

Автобус аж хитається від реготу. Нікому й на думку не спадає соромити дітей.

— Нато! Яка ганьба! Знову від мами?

— Ні. Це Сашків тато, коли лягає в

ліжко, так каже Уляні Павлівні.

Так ось чому мені подобається Уляна Павлівна, — зрадив Клим Іванович, розгадавши нарешті таємницю свого захоплення.

Шумейко ще раз оглянувся на Чорноморку. Позаду лишалися майже всі мешканці однієї з одеських вулиць, а дід Пронь помахував парасолькою, що нагадувала велику червону квітку.

Мчить швидкий «Одеса — Київ», розтинаючи простір, а зелені сигнали дають добро на щасливу дорогу. Зустрівся з кур'єрським, віддало запахом чи то перепаленої нафти, чи то вугілля, словом, тим специфічним запахом, який буває тільки в потягах і на вокзалах. Троє дорослих і двоє дітей прямували в одне й те саме місто — вони були киянами.

Їдуть додому. Немає щасливішого місця на землі, як рідна домівка! У поїзді розпили подароване на пам'ять дідом Пронем вино «Ркацителі».

— П'ю своє, не призначене на причастя! — сміється Женя.

— А давайте ще на пам'ять напишемо щось один одному. Вночі записочки сховаємо у пляшки. Ранком кожен бере її на вманя: кому яка дістанеться. Через рік зустрічаємося, читаємо. Ото сміху буде!

Сказано — зроблено, бо всім сподобалося. Обмінялися ще й телефонами. Скориставшись відсутністю Жені й дітей, Уляна Павлівна вимовила так ніжно, як тільки могла:

- А ви впізнаєте мій голос?
— Впізнаю, — твердо сказав Клим Іванович.

III. Дома

Переступивши поріг своєї квартири, Клим Іванович відчув — серце затріпотіло так, що відлунилося в скронях. Яка розкіш! Яке щастя — власний дім! Свої капці, свої книги, своя постіль, свій туалет і... шалені обійми дружини. Його охопила пристрасть. Навіть у пору залицяння він так не цілував дружину: руки, шию, очі, всю...

О ви, жінки, з якими щойно розпрощався Шумейко на вокзалі! Звиняйте. Не вийшло з нього одеського коханця!

Я — однолюб. А може — наслідок стресу? Байдуже. Клим Іванович був сьогодні щасливий. Потім обідали. Тут, дорогі мої читачі, доведеться процитувати іспанського письменника-гумориста Хуліо Камба: «Я не зрозумію людину до кінця, поки не побачу, як вона їсть». Ви б бачили, як їла наша Ната. Вона не їла, поїдала, як гусінь шовковицю, усе підряд: борщ, м'ясо, рибу, варені, смажені овочі, булочки, цукерки, приправи, коріння. Хто пам'ятає, з продуктами у 70-х було важко. Моя рідненька так стужилася за нами, що на стіл вивалила всі місячні запаси.

- Натусю! Зле буде твоєму животику!

— Нехай їсть дитина, бачиш, як згодніла!

Люди добрі! Чи мені шкода для своєї дитини чогось, навіть їжі? Та це ж небезпечно після одеської дієти! Аби зрозуміти, не обов'язково мати вищу освіту. У моєї дружини — вища освіта.

— Досить! — гримаю на Нату і виставляю її із-за столу.

— Чого ти, Климе, кричиш на дитину?

Шумейка почали дратувати недоречні зауваження дружини. От-от мала спалахнути сварка. Так у них бувало: шалені пристрасті, а потім через дрібне — сварка. Сьогодні він не хотів цього допустити, тож перевів мову на інше.

— Які новини?

— Твій науковий керівник телефонував.

— А ще?

— Куземського звільнили з роботи.

— Оце новина! Вакансія у відділі?

— Вакансія.

— Не чула кого мітять?

— Не чула.

Дружині здалося, що Клим зрадів останній новині. Стало неприємно. Чітко ж сказала — не «звільнився», а «звільнили». Почала прибирати зі столу, потім перебирати у валізі чоловіка.

— Зачекай, я сам.

Клим Іванович непомітно витяг пляшку з-під «Ркацителі» і сховав у кабінеті. Переховаю потім. А може, викинути?

Дружина, порядкуючи на кухні, вко-

тре відчула: щось ламається, щось ламається... Тільки не сьогодні... Вакансія Куземського не виходила їй з голови. Зарплата, зв'язки, путівки. Куземському були підпорядковані майже всі оздоровчі центри: санаторії, пансіонати, піонерські табори. Це тобі не «Чорноморка» в Одесі. Путівку виклянчували майже рік. Мій Клим запалився. Я ж не проти. Але так відверто радіти звільненню добросовісного Куземського? Щось у Кліма ламається. Тільки не сьогодні... Бо це ж сварка. Намагалася бути спокійною, уважною.

— Слухай, рідненька! Кажеш, не знаєш, кого мітять замість Куземського?

— Не знаю.

— Щось дурне ти завжди знаєш, а путне повз тебе проходить.

— Доню! Іди до мене, — аби перевести розмову на інше, звернулася до дитини. — Розкажи, як тобі відпочивалося, з ким подружилася?

О ні! Давай спочатку голівку змиємо. Шампунем без слізок. Дівчинка заплескала в долоні й заходилася обцілювати маму. В обох світилися обличчя.

— Ходи, Натко, у ванну!

Згодом звідти вже долинав вереск, щебетання доньки, голос дружини.

— Розкажуй, розкажуй, любенька!

Климу Івановичу відлягло. Про карусель розповідає Натка. Невже вибовкає про двох чарівних жінок і білявого хлопчика? Повірте мені, вибовкає. Вона ж у

мене... З неї буде щось велике.

Клим Іванович любив доньку, був зразковим батьком, тому вже наперед вибачав доньку за її язичок.

— Яюсь викручуся. І взагалі... нічого не було. Була в Одесі холера. Дитині ж потрібно з кимось спілкуватися. Ху-ух, як усе просто.

Розгорнув газету. Не читалося.

— Це ж моє! Я про вакансію. Але ж як це зробити?

IV. Не моє

Шановний читачу! Ти не повіриш, але Клим Іванович обійняв омріяну посаду в міністерстві, а вона його. Обнімалися багато років.

Після (хоч і невдалої) відпустки Шумейко з'явився на службу рівно о дев'ятій з виглядом людини, яка не надає ніякого значення ані вільній вакансії, ані тим, хто на неї претендує. На нараді шеф сказав, що Клим Іванович, як член комісії, братиме участь у семінарі молодих літераторів на тему: «Українська класика на тлі критичної рецепції». Що таке рецепція ніхто із присутніх не тямив (дома подивимося у словник), але в кабінеті шефа схвально хитали головами, наче ту рецепцію щодня уживали замість чаю.

— Семінар проходитьиме в Ірпені, в Будинку творчості літераторів, — наостанок сказав шеф і роздав членам комі-

сії програми.

— Звіт напишете ви, Климе Івановичу. Розлогий, об'єктивний.

До літератури Шумейко прямого відношення не мав (бо сам нічого крім звітів не писав), але Ірпінь любив і мав до нього особливий сентимент. Тому всупереч усім законам жанру його несамохіть повело на лірику. Місто Ірпінь, що примостилося на лівому березі притоки Дніпра річки Ірпеня за 26 кілометрів від Києва, свідомим українцям принадне не цегельно-черепичним заводом та меблевою фабрикою, а тим, що в ньому, як перлина в мушлі, Будинок творчості письменників. Щойно рушить електричка «Київ — Клавдієво» від станції Біличі, де в шістдесяті вирувала славнозвісна «товкучка», і прогуркотить по вутлому місточку через річку, першим в Ірпені вас зустріне саме Будинок творчості. Це так, наче стрибок з поганої прози — та в романтичну поезію. Клим Іванович добре знав, яким буває Ірпінь у травні, коли цвіте бузок, зараз — вересень, початок осені. У травні — то бузкова панна, що не дозволить ані журитися, ані бити байдики, у вересні — золотий князь!

У Будинок творчості приїздили письменники, художники, актори, приїздили працювати і дихати. Приятель Кліма Івановича, покійний поет і журналіст В. Соботович радив ревним письменницьким дружинам:

— Не треба тихцем ховатися під ліжка

своїх чоловіків і чекати чергової зради. Усе це міфи. В Ірпені письменники зятя-то працюють.

А далі цитував В. Домонтовича. «Німці працюють регулярно, неквапливо, наші або не працюють зовсім, або ж “з надривом”, надолужуючи те, чого не зробили вдома».

Воно, звісно, і вдома можна, тільки атмосфера не та. Як же хотілося молодому Шумейкові хоч би одним оком глянути на живих класиків. І ось нагода. Їду! Зачекай, читачу, побудьмо недовго ще з Климом, поки він не втратив чутливості і вдячності одному зі своїх педагогів в культосвітньому технікумі. Перебираючи в хаосі минулого, згадав. Був 195... рік, травень місяць, на схилах Дніпра білим цвітом уквітчані куці колючого глоду. Клим достроково склав екзаменаційну сесію, бо педагог В.А. Корцов запропонував йому зарібок — працювати хударком у піонерському таборі. Хлопець бідував, як і більшість його одногрупників. Уже тоді хробачком у голові точило: бути злидарем — бути ніким. Ідучи на заняття чи в гуртожиток, Клим майже щодня бачив, як на сходах церкви, склавши на колінах руки, сиділи «забуті смертю» старці і старчихи, просячи милостиню. Клим нічого не міг подати. Це так врзалося у пам'ять, що повертаючись думками у минуле, щораз згадував істот у чорних хустках. А ще отой хробачок: бути злидарем — бути ніким.

— Климє! Прокинься, ти мене чуєш? — як у сні почув голос Корцова.

— Усі педагоги-музиканти влітку, тобто під час відпустки, шукають якусь роботу. В будинках відпочинку, в санаторіях, у піонерських таборах завжди потрібен худкерівник, а худкерівникові — гроші. Тобі вони потрібні?

— Питаєте. Але я не потягну. Вам же відомі мої успіхи у музграмоті, грі на баяні.

— Облиш. Дай свій нотний зошит.

Доки обговорювали умови праці, романтику санаторних та піонертaбірних буднів, Корцов склав у вигляді нот увесь репертуар для піонерського табору. До окремих пісень додав і тексти.

— Для молодших груп, Климє, «Картошка», «Подоляночка», для старших — «Взвейтесь кострами, синіє ночі!» Для середніх — оця. Я тобі наспіваю:

Это чей там смех веселый?

Чьи глаза огнем горят?

Это смена комсомола,

Юных ленинцев отряд!

Ці шлягери вивчиш за два дні. Додає все, чого навчився на клубному відділенні за два роки, і піонерський табір «Зелений» матиме в твоїй особі неперевершеного худкерівника. Головне в таборі — відкриття і закриття зміни. Тут слід попрацювати. Коли щось — допоможу, я поруч, у санаторії для ветеранів.

— Піонерський табір, Климє, не гірше, що зараз у нас є. Ти коли-небудь там був?

– Ні.

– Послухай. Триразове харчування (копійки відраховують) і тридцять крб за зміну. Режим, свіже повітря і... незабутнє піонерське вогнище в кінці зміни. Вільний час працюєш на себе, щоб у вересні партитуру читав, як книгу. Не клепайся в якусь історію.

– Що ви маєте на увазі?

– Не загравай до піонерок і жовтенят. Зрозумів?

Довго реготалися, і музична педагогіка на цьому закінчилася.

Корцов мав рацію: піонерський табір не найгірше, що було за радянської влади. Режим, свіже повітря, триразове харчування повернули голодному Климу сили і бажання виправдати довір'я не тільки улюбленого педагога, а й матері, яка ледь животіла в селі.

Роботою в таборі «Зелений» в Ірпені Клим залишився задоволений, він завжди поривався до чогось нового, невідомого. Були дні, коли лежиш собі на траві і безтурботно дивишся на небо, по якому, як шматки вати, плавають хмари. Змінюючи щоразу форму, вони нагадували то звірів, то великі вежі, то ідилічні пейзажі. Клим поклявся собі: буду частіше дивитися вгору і давати волю своїм фантазіям. На горизонті Климової свідомості виринула і романтична картина піонерського вогнища – Ірпінська естетична деталь. Оскільки в піонерських таборах (а їх в Ірпені було з десятків) дні за-

кінчення змін збігалися, то в певний час під бездонним небом і зірками, як скалки кришталю, спалахували величезні вогняні стовпи, що рвалися вгору. Це вже був не просто Ірпінь, місто обласного підпорядкування. Це — казка, яку бачив у свої юні роки Клим Шумейко, студент культосвітнього технікуму. Навколо вогнища: танці, хороводи і пісня — своєрідна мова людських почуттів. Це було так давно. Як добре, що я член якоїсь там комісії і знову їду в Ірпінь.

Три дні — як один день. Семінар відбувся успішно. Цьому сприяв вересень, що більше нагадував ранню весну, аніж осінь, раннє сонце, повільне опадання листя з червоних ірпінських кленів і домашня кухня, якою пишалися письменники.

— Вам голубці чи млинчики?

— І те, і те.

Про найголовніше ми й забули. Упродовж усього семінару в Ірпені їли багато і пожадливо не тому, що зголодніли, а тому, що смачно. Ми захопилися, адже семінар присвячений питанням української культури, літератури зокрема. Клим Іванович, можливо, пізніше міг досягнути, уже в статусі доктора наук, підсумкове резюме одного з учених, який сказав, що українська література «не обривала тяглості художньої свідомості, часто самодійсною у континіумах». Клим Іванович з цього і почав свій звіт, були й інші рекомендації, у яких виявлялася турбота

про національну культуру. Шумейку видався звіт сухий і надто академічний, тому для «приколу» (як каже сьогодні молодь) додав ірпінський ліричний пасаж, частково уже згаданий у даному тексті. По-друге, як було мовлено, маючи мистецьку душу, Клим Іванович прихопив із собою баян, до якого не доходили руки багато років через службові обов'язки і кпини дружини: акордеон — це діло, а баян — та ж сільська гармошка. Вона у мене з вищою освітою і тому їй важко відрізнити баян від гармошки. Але Клим ризикнув. І тоді... може саме це врятувало звіт, де зазначено: «Протягом даного терміну проведення семінару було неухильно дотримано закон паритету звучання в п'ятдесяти відсотках пісенних творів українських (*українських* жирно підкреслено) авторів під час культурної програми семінару».

Шеф був у захопленні. Забув навіть привітатись.

— От і гаразд! А я гадав, що і цього разу будуть марно витрачені державні кошти.

— Климе Івановичу, одійдемо убік, тут усе й усі слухають.

— Як вам нова вакансія, яка, вважайте, уже в кишені?

— Та нічого... — ніяковів Клим Іванович.

Ув' один день (моя рідненька не повірить!) не тільки національна культура, але майже вся оздоровча сфера України опи-

нились в руках, чи то пак, кишені Кліма Івановича Шумейка. Міністерські колеги наказ прочитали, бо мали вищу освіту і, Богу дякувати, писати і читати навчилися.

— Таланить цьому Шумейкові, — шелестіли проміж собою.

— Коректний, інтелектуальний рівень... нормальний, — найцікавіші почали уточнювати освіту Шумейка. — Після культосвітнього закінчив Харківський інститут культури. Асоціальних настроїв не помічали, останнім часом захопився політологією.

— Це що? Зрада культурі?

— Обдаровані й духовно активні натури, як пан Шумейко, завжди прагнуть чогось нового. Ви, Миколо Івановичу, хоч і етнолог за фахом, але завжди плутали ярмо і сідло. Культура і політологія — це те саме ярмо і сідло.

— Ви, колего, певно, іронізуєте, коли говорите про Кліма Івановича з такою уїдливістю. А з мене просто знущаетесь.

— Даруйте. За цією, як ви кажете, іронією ховається щирість і мій прогноз: Шумейко піде далі.

Тут кожен замислився, наскільки приятним був із Шумейком.

Особливої дружби Клім Іванович ні з ким не водив, але з багатьма пов'язували служба і обов'язки. Тому, як Лев Толстой, міг собі сказати: «Я живу добре» з колегами.

Що Клімові снилося тієї ночі? Не пам'ятав. Правда, під ранок щось наверз-

лося, але жодним чином не стосувалося сьогоднішньої патетики. Запитаю (тільки б дістатися додому) у дружини. Вона сни читає, як Ріхтер ноти. Шумейкові стало тепло і затишно, думки потекли спокійно і розмірено: нікого не силував, нікого не підсиджував, не зрадив, та й зусиль мало доклав. Аж занепокоївся: а що як передумують. Кілька днів у міністерстві тільки й розмов було, що про нову посаду, яку щойно обійняв Шумейко, а вона — його. Обіймалися багато років. У дім попливли достаток, нагороди, «потрібні» люди, гроші. Як у воду випав із голови Клима цвяшок: бути злидарем — бути ніким. Це вже не про нього. Якось само собою позбувся Клим Іванович свого розчуленого погляду на жебрацтво. На сходах перед входом до церкви він уже не бачив у чорних хустках старчих і не чув позад себе слова молитов. Пане Шумейку! Ви давно вийшли з моди: сьгодні жебрають старці у підземних переходах. А ти ж, читачу, знаєш нашу міліцію: на мерседесі в підземний перехід вона не пропустить не тільки Шумейка, а й самого Президента.

— Сьгодні вдома влаштую феєрверк! Та який!

Ще на порозі впізнала дружина запах її улюблених парфумів. Зраділа. А тоді...

— Цип, цип, цип... моя курочко! — сипав на підлогу Клим Іванович не мідяки, а сотенні й двохсотенні купюри.

— Климе! Що ти робиш? — в нестямі кинулася до нього дружина.

— Фінансую тебе! Цип, цип, курочко... Утям, рідненька, звідки на тебе така благодать звалилася, — додав і зареготав від задоволення.

У такі хвилини дружина ненавиділа його. Але намагалася стримуватися.

— Ти п'яний, Климе!

— Трохи є. Готуємося до захисту докторської.

— У такий спосіб?

— Світ змінив своє обличчя, рідненька.

— Не називай мене «рідненька»!

— Не хочеш, не буду. Я пив сьогодні у найдорожчому ресторані. «Ведмідь» називається. Чула? А знаєш із ким? Тобі й не обов'язково знати. Усі пили за мій кошт. Сказано: готуюсь до захисту докторської.

Дружину вперше охопив відчай. А потім жаль, біль і... ненависть.

— Який же ти нестерпний, Климе!

— Я що, висловлююсь матірно?

— Тільки цього й бракувало.

Замкнувшись у кабінеті, Клим Іванович після випитого спиртного і похмурого настрою спав уночі неспокійно. Прокинувся рано.

— Рідненька! У мене така насичена денна програма: відкриття виставки, лекція в Академії культури, о двадцятій — літак до Сімферополя. Перевірка оздоровчих центрів. Зроби тільки кавочки. Анастасія хай загляне в мій офіс, щоб без мене там не махорили.

— Гарзд. Ось тут лист від тітки Мокрени. Сарай згорів, а в ньому теличка. Нещасний випадок у тітки Мокрени. Підсоби.

— Не підсоби, а допоможи. Як ти у школі працюєш? Далі. У тітки Мокрени не нещасний випадок, а п'яничка в хаті. Якщо всім в Україні, хто п'є, буду, як ти кажеш, підсобляти, що тоді?

— Ми ж заможні...

— Не ми, а я заможний.

— Ти, Климе, буваєш різним, але жадібним ніколи не був!

— Будеш у наш час. Ось піде мій маленький бізнес, вишлю тітці Мокрені не тільки на теличку. Тітку я любив і люблю. І взагалі, поміркуй, з чого почав я день, а з чого ти. Бувай! — не допивши кави, сказав Клим Іванович.

Маленький бізнес у пана Шумейка не тільки пішов, побіг, бігцем побіг. У 90-х роках, коли все враз було зметено, розтрощено, понищено, спішно продавалися піонерські табори, санаторії, будинки культури і все, що рухалося й не рухалося. Гадаєте, що Клим Іванович міг це прогавити? «Декамерон» тире Український салон краси, господарем якого був пан Шумейко, бігцем біг і зазивав українців не тільки на зачіски і педикюр, а й на арома-ванни, пілінги. Українці, хоч і не всі з вищою освітою, проте вміли читати, скрушно хитали головами, заглядали у гаманець, а вдома розпитували дітей.

— Доню! Що таке пілінг?

— Мамо! Не морочте голову. Тут на молоко дітям немає! Охляли, не бачите чи вам повилазило, вибачте, вирвалося!

Бідність, неблагополучне дитинство роблять одних людей щедрими, інших — жадібними. Виправдаємо Кліма Івановича? Те, чого не змогла зробити бідність, зробило багатство — професор Шумейко визнавав за іншими тільки одну перевагу — достаток. І ніхто не має права мене судити. Роками плекав мрію — наїстися: пити не із щербатих чашок, їсти не вимочений в оцті оселедець і ліверку. У мене вистачило розуму і мужності мати те, що маю сьогодні. Зухвалий? Буваю. Шумейко (хоч і професор) ще не знав, що зухвалі мрії часто породжують сумнівні, а то й підлі вчинки. Це він зрозуміє в епілозі.

Не дивуйтеся, друзі, вороги і любі приятелі, і не нагадуйте сьогодні йому про «арабського коня». Вам же колись від нього теж перепадало. Перепадало і членам ВАКу. У всіх є відпустки. А на відпустку потрібна путівка. У Плюти чи в Чорноморку якимось непристойно, коли Клім Іванович пропонує вам «Ореанду» в Ялті. Ви і не уявляєте, як Шумейко тоді крутився, бо це вже були вікопомні часи перебудови, власне, становлення самостійної України. Усе пішло по-новому, по-чесному. Тут одного зосередження і мистецької натури замало, треба крутитися. Клім Іванович по 12 годин на добу крутився.

— Треба тікати (довго думав) з цього кубла. Що я ляпаю? З міністерства. Іде

повна руйнація мистецтва, а в літературі що робиться? Поети пишуть якимось жаргоном. Клим Іванович їх не читає, а шеф — так (він філолог) і називає усіх деструктивістами. Не моє. Треба тікати, — майже вголос подумав він. Професор-політолог столичного вузу! О, як гарно! Коли захочу, то, навіть не напружуючись, утну щось розумне.

— Климе Івановичу! Ви «кіношників» будете сьогодні приймати? — це секретарка Оляна. Перебила. Як гарно думалося.

— Я уже всього потроху приготувала: трохи кави, трохи шоколаду, трохи коньяку, трохи мазуту, як каже ваша дружина, тобто чорного кав'яру. Одне слово, всього потроху.

— Які метиковані пішли секретарки, підказувати нічого не треба.

Клим Іванович, готуючись до наради з «кіношниками», розмірковував далі.

— Спочатку розкритикую їх в тартарари, а тоді накажу: їжте і пийте усе.

Сьогодні вже всім відомо: важливий не захист (нарада, форум), а фуршет.

— От, перебила ця Оляна... Не моє. Так і скажу шефу. Залагоджу свої справи з фінінспектором в «Декамероні», вирішу квартирне питання і піду поанглійськи. Не моє.

І от у той момент, коли професор чекав «кіношників» і прикидав, до якого вузу податися, у кабінеті пролунав телефонний дзвінок.

— Хто говорить?

— Це я, — чує Клим Іванович радісний жіночий голос.

— Хто «я»? Кажіть швидше! Мені ніколи!

— Хіба не впізнали? Одеса, вино...

— А! Згадав! Роза Федорівна з «Молодої гвардії». Як приємно, як приємно!

У трубці тиша.

— Поклала. Мною незадоволені. Не добре вийшло. Щось я наплутав. Одеса, вино... З Розою Федорівною пив... і не тільки вино. З ким же ще?

Климу Івановичу на цей раз довелося напружувати свою пам'ять, як під час захисту докторської, коли відповідав на запитання академіка С. Це ж треба вже злигатися з нечистою силою, щоб щось пригадати. Він давно забув про минуле, бо в тому минулому був бідний і зневажений. З ким же я в Одесі пив вино, хай йому грець?! Лізе в голову, заважає перед відповідальною нарадою. Треба зосередитися. І Клим Іванович відчинив шафу, де зберігався його улюблений напій, що допомагає зосереджуватися. Клим Іванович дуже квапився, він був сумлінний і дисциплінований міністерський чиновник.

— Перед тим, як піду, наведу ідеальний порядок в паперах, звітах, фінансах, у шафі, столі. Є тут одне важливе відрядження, пов'язане із охороною пам'яток старовини й мистецтва. Терміново їду!

— Оляно! Готуй усе для відрядження!

Планував управитись за день-два, але поїздка затягнулась. Хоч початок був

ідеальний: зустріли з хлібом-сіллю, поселили в кращому із готелів у комфортабельному номері на дві кімнати, влаштували прийом. Усе як для першої особи. Але потім науковці із місцевого Комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва почали мене так нервувати, так мордувати!

Не ображайся, читачу. В Інституті культури мене не вчили, які церкви, музеї, пам'ятники треба руйнувати, а які зводити нові, головне — на якому місці й на якій садибі. Професор Шумейко знав одне: Києво-Печерська лавра стояла і стоятиме там, де її в XI ст. побудували, над Дніпром. Все. Крапка. Закрив відрядження, сказав: розбирайтеся самі, зараз «наголос» на місцеве самоврядування. І... поїхав до Києва. Потрібно спішно зосередитися на найважливішому — переїзду на нову квартиру. Не зайшов, а влетів додому і тоном людини, яка може зробити все на світі, повідомив:

— Ну, рідненькі! (Донька і дружина чомусь порпалися в шафах, скринях.)

— Світова новина! Роз'їжджаємося: Анастасія — на Липки, ми, рідненька, в багатокімнатну квартиру на бульварі Шевченка. Утям: центр, собор Володимирський, а всі вулиці навколо носять імена відомих класиків: Коцюбинського, Гончара, Чехова і, звичайно, Шевченка.

У професора була така ейфорія, що він навіть не помітив гармидеру в старій квартирі, яка нагадувала святошинський

склад, де студентом підробляв. Ящики, пакунки, стоси зв'язаних речей, книг...

— Що б це означало?

— Нам уже кілька днів як вручено ордери на поселення, транспорт буде завтра.

Клим наче келих доброго коньяку хильнув, таке тепло по тілу розлилося.

— Працюють як комп'ютер мої підлеглі. Щоправда, довелося роздати «ханську данину». Корупція, корупція це, рідненькі мої, велика біда для моєї України.

Оскільки з усіх жінок на світі для Клима Івановича існувала лише одна — його донька Анастасія, яку до бестями любив, то часто звіряв на ній (окрім студентів-відмінників) свої здогади, міркування.

— НАТО! Я не можу збагнути і ніде прочитати, чому отой район на Печерську, куди ти завтра переїдеш, називається Липки? Ніяких лип там немає. Липового меду також...

— Ти, Климе, прямолінійно усе сприймаєш, — це втрутилася моя вчителька. — Твій колега З. М. з міністерства мешкає на вулиці Шовковичній. То що, він щодня по вуха у шовковицях і з чорним ротом ходить?

— НАТО! Наша мамуся... Я її недооцінив.

— Нареготалися і досить. Тату! Беріться за свій кабінет. А ще краще посипте «зелене пшоно» своїй рідненькій. Нам зараз нові меблі, антикваріат і все, що в нормальних людей є, придбати слід. Ну, давайте ж... Цип, цип... моя курочко...

— Анастасіє! Прикуси язичок! Було

сказано: роздав «ханську данину» кому треба, за твоє помешкання також. Що я тобі поганого зробив? Призначив генеральним директором телекомпанії «Свої», а ти з батьком так розмовляєш! Майже як колись малою в Одесі, в Чорноморці. Язичок у тебе...

І тут йому потужно вдарило в голову те, що заважало кілька днів: Одеса, Чорноморка, вино, холера...

Раптом чує, як з його кабінету донька ногою котить пляшку з-під вина. Таки не викинув. На дачі не сховав. Дурень. Все сходиться. Дзвінок був від однієї з тих чарівних жінок. Яка корисна наука логіка.

— Мамцю! Ти шпетити нашого татуся за коньяк. А вони всього-на-всього причащаються «Ркацителі»!

— Нато, — уже ласкавим голосом сказав Клим Іванович. — Дай-но сюди пляшку, сам викину цей непотріб.

Згадав, що на денці того «непотребу» папірець «на пам'ять». Професор Шумейко на дачі проробив десятки операцій, аби його видобути.

— Я таки дурень, хоч і професор. Пляшку розбити потрібно, а я годину прів.

Нарешті впорався. Читає. «Я втюрилася у Вас, Климе Івановичу, під час холери по самі вуха. Але Ви закохані в іншу, в "У..." Ги-ги-ги! Женя.» Як колодязною водою обдало Кліма Івановича. А голос у трубці? Це не Женя (не було «ги-ги-ги»). Отже, це телефонувала Уляна Павлівна. Ще одне відро крижаної води.

Щось порушилося в уніфікованому стандартному житті професора Шумейка. З'явилася незрозуміла туга, що огорнула серце, стиснула груди. Але Шумейко — мужня людина: «Я умію дуже природно носити маску». А відволікатимуть нова робота (Клима Івановича одноголосно обрано на посаду професора кафедри соціології в одному зі столичних вузів), новий побут, мій маленький бізнесок. І похмурий настрій та страждання видалися чоловіку просто смішними. Глянув у дзеркало для повного переконання, зауважив: з'явилися якісь набряклі мішки під очима, окреслилося черевце. Доведеться на один гудзик застібати піджак. А ще треба закохатися. Кажуть, нова любов оновлює чоловіка. У кого? Та ж у мою рідненьку. Бо вже якось плакалась:

— Це тільки в письменницьких сім'ях правдешня і велика любов!

— У кого? — перепитую.

— У Гончара, Стельмаха, Бажана, Драча, Мушкетика, Загребельного!

— І все?

— А тобі що мало?

— Та не мало, але й не багато.

Влаштую сьогодні сюрпризи, і без «цип-цип-цип». Щось новеньке, сентиментальне. Попрошу Анастасію зрежисувати. Телевізійники — вони, хоч і не розумне, а смішне уміють творити.

Сюрприз перший. Прислав із салону «Декамерон» майстра (Анеліну), щоб омолодила мою рідненьку.

Сюрприз другий. Красивим (не на комп'ютері) почерком написав такий зворушливий і ніжний лист (прозою), як ото писав колись Іван Бунін своїй коханій Варварі Пащенко. Виливав я рідненькій свої почуття до неї. Розчулився так, мало не ридав, попередньо перечитавши листування закоханих (Буніна і його нареченої). Я знав, що моя вчителька (тобто дружина) казала друзям: «Кращої прози, ніж роман “Життя Арсеньева” не знаю». Думав догодити, так захопився тим чтивом (а був трохи «під шафе»), що в таку халепу, точніше гівно (термін моєї дружини), вляпався, бо в кінці листа утнув:

Весь, весь твій, рідненька.

И. Бунин

Третього сюрпризу, як було заплановано, не відбулося. Зчинилася така сварка, довга і погана. Обійшлося, правда, без матірних слів.

Наближалось перше вересня. Професор Шумейко — чоловік не із боязливих. Але що та сварка з дружиною порівняно з першим днем його нової роботи?! З Кліма Івановича — лектор був непоганий, мав уже невеличкий досвід, коли погодинно вів спецкурс в Академії культури. Тепер він у штаті, це зовсім інше. Ні світ ні зоря встав, довго хлюпався у ванній, чепурився, щось перехопив на льоту і в авто. Ось уже серед нових колег. Після ручкання і багаторазового «профе-

сор Шумейко» він бах! на стіл метрової довжини коробку з цукерками.

— Щоб солодко жилося!

Це викликало щирий захват. Читач, який коли-небудь працював у вузі, знає, що на кафедрі викладачі тільки роздягаються, а засиджуються тільки після обговорення дисертацій, звітів тощо. Весь свій час викладач проводить в аудиторії, де і твій суддя, і твій адвокат — студент. І кафедра після Шумейкового десерту в одну мить розбіглася по своїх аудиторіях.

Тільки місяць-два (для цього не треба перепитувати старшого методиста, який усе і про всіх знає) студент виявляє великий інтерес до нової дисципліни, нового викладача. Стежить за кожним його порухом і словом: як пройшовся по аудиторії, який дотеп утнув, які черевики взуває, навіть конспектує лекції. А потім... А потім звикає і часто лекції слухає паралельно з музикою через такі манюні варгальки у вухах, знуджується.

— А мені по барабану, — скаже вам асистент Ж., який ось уже 20 років сидить у вузі не тільки без наукового ступеня, а й без шпаргалки, куди можна було б зазирнути, аби щось цінне сказати студентам.

Тільки не професор Шумейко. Цей міністерський чиновник звик робити все ретельно, пунктуально, наближено до досконалості. Як школяр-відмінник працював над підготовкою лекційного курсу. Кого тільки не цитував із учених минулого (В. Ключевського,

М. Карамзіна, С. Соловйова, М. Костомарова, Л. Гумільова, а сучасних — тут треба багато паперу і чорнила, щоб перерахувати. Допомогали і консультували досвідчені політологи (окремих він власноруч нагороджував) в минулому (не треба і службу безпеки турбувати), викладачі історії КПРС, наукового комунізму, в кращому разі історії. Повірте мені на слові, лекційний курс у професора Шумейка був, як пишуть у звітах, на високому професійному рівні.

Бували дні, коли професор наче й не втомлювався, так вдало і легко оволодівав аудиторією, ніхто його не дратував, цікавих до його дисципліни й особи виявилось багато. Ми сказали: ніхто його не дратував, тільки трішечки — шеф, бо за ним завжди йшла велика свита, як у бояр. Це означає, що у вузі є перша особа, а ви, пане Шумейку, всього-на-всього професор. А таких у вузах, як бліх у поганого кота.

Клим Іванович пройшов сувору і вибагливу життєву школу: голосуй так, як голосує начальство. Як члену вченої ради йому часто доводилося голосувати.

— Цього року збільшуємо набір на навчання з такого фаху: косметолог, перукар, астролог, шоуменеджер, продюсер! Хто «за»?

Професор Шумейко «за».

— Перенести екзаменаційну сесію студента П., оскільки він перебуває у закордонному відрядженні!

Хтось із зали: «У якому?»

— Якому належить. Хто «за»?

Професор Шумейко «за».

— Не розкусиш цього Клима Івановича. А бізнес який, людоньки! «Декамерон» називається. Цікаво, чи читав пан Шумейко Боккаччо?

— То запитайте!

— Якось незручно. Такий коректний, пунктуальний, неконфліктний і... учений.

— Ого, якими словами оперує наша манюня Т.Г.

— Але ж співається чоловік.

— То це тільки на фуршетах, а вони узаконені.

— А я вам, колеги, скажу по-народному: «Не своїх дітей колише», тобто не своїм ділом займається Шумейко, — професор Бочаров завжди висловлювався фігурально.

Хоч говорили колеги позаочі, але Шумейко про все здогадувався, усе бачив, а значить, усе знав.

— Щось тут затівається, колеги?

— Нічого особливого, Климе Івановичу, обговорюємо тему завтрашньої наукової конференції. Ви будете виступати?

— Аякже! — як міг спокійно відказав професор.

І чоловік став не тільки турбуватися, наче перед кимось виправдовуватися, а й знову мучитися. Тоді ноги ставали ватяними, серце калатало по 100 ударів, охоплювала неймовірна слабкість. От

лукаві! Тримай маску, Климе, льодяну, маску спокою, байдужості. Хай плещуть. Заздрять мені, заздрять та й годі. Ось ви-плекав кількох аспірантів, чекають захисту. А минулого року чийі студенти одержали грамоти за наукові роботи? Мої. Нехай собі плещуть. Погано, що під час виборів і референдумів знімали (ну як злодій пальто знімає) із лекцій студентів. Але якщо Україні це допоможе, то професор Шумейко «за». Тому, як Лев Толстой, і на цей раз міг собі сказати: «Я живу добре» із студентами. Цікаво, а що думає шеф? Йому ж про все і всіх доповідають. Давно не було нагоди побалакати про політику, Верховну Раду, сучасні досягнення політології.

Зустрілися в коридорі випадково, і Клим Іванович ні з того ні з сього:

— І навіщо це Кравчукові йти довіреною особою до Суркіса, який на мера балотується?

Шеф підскочив, а тоді як гаркне, аж у Боярці, мабуть, чути було:

— Що ви собі дозволяєте? У нас усі національності рівні і мають рівні права.

Клим Іванович зрозумів: відтепер шеф його ворог до віку. А хто ж, як не Клим Іванович, пристібував йому медаль? І звідки Шумейку знати, яка національність у Кравчука, а тим більше в Суркіса?

«Мені байдуже, турок він чи єврей. Чого доброго накинуть ще антисемітизм. Цього тільки бракувало.» Спочатку Клим Іванович злякався, а тоді розлютився.

Обоє стояли один перед одним хижі, мов тигри.

— На мене ніхто в житті так не кричав, хіба що рідненька (це не вголос).

— На паломництво хасидів до Умані, де могила цадика Нахмана і де, як пише преса, українці на цьому заробляють 10 млн доларів на рік, не ходив і не піду. Не тому, що маю якісь претензії до євреїв. Ні. Не люблю фанатизму. У моєму «Декамероні» тире салоні краси — половина євреїв. Одна стриже, друга копита підрізає багатим паням, третя — веде бухгалтерію. Скажу вам більше: роблять славу пану Шумейкові, як свого часу Шолом Алейхем — Україні.

Яку? — питаєте.

Мотря, наприклад, стриже і про своє думає. А Мілочка (вона ж Ханна) стриже і сокоче: «Заходьте, пані, до нас. Сервіс, як у кращих паризьких салонах. Постійним клієнтам — скидка. Мотроно, почастуй панночку кавою. А може, чай з лимоном? Це входить у наш сервіс, тобто безкоштовно».

Клим Іванович задумався. Згадав Нонну з Подолу на прізвище Шпігель. Коли ж це було? Не менш як п'ятдесят років сплило. Якби не моя одноклассниця Нонна з Подолу та її матінка, що торгувала сиропчиком, здох би Клим у культосвітньому технікумі з голоду, як ото дохнуть колорадські жуки від хлорофосу. А він, цей Незаслужений (якщо правду казати), шие мені політику — національну ворожнечу.

Годі! Хотілося кричати: гину, рятуйте!

Ні, такого катування професор Шумейко витримати не міг. Ледеь дістався додому, почувався нездоровим.

— У мене ж усе є. Чому радощі обминають? Чому все, що плекав протягом десятиліть, стало нетривким, втратилась віра в те, що сповідував? Ще й здоров'я підводить. Це що? Кінець? Навіть власні успіхи, а не тільки моїх студентів, перестали тішити. І чого це в мене всі курсові роботи зараховано на «відмінно»? Дурні перевелися? Запитаю Анастасію.

— Що ви хочете, тату, від сучасних студентів. У вашому виші — діти української еліти, дуже багаті, дорого оплачують навчання, інформацію черпають з інтернету, а не те, що колись ви — з одного підручника на всю академгрупу.

— Ні, НАТО, це щось інше. Терся серед відомих людей, політиків. Чинив так, як велів закон, вважай начальство. В результаті: усе стало нетривким, закони також.

— Так ви ж, тату, самі були тим законом для підлеглих!

— Так ото ж. Піду завтра в лавру, Києво-Печерську.

— З якого це дива?

— Узнаєш.

Мабуть, це вже старість, вона дуже тягне у місця, де ти був молодим.

V. У лавру

Не побожного співу і молитов ішов слухати в Києво-Печерську лавру професор Шумейко. Не ставити свічки і бити поклони в Успенському соборі. Ні. Клим Іванович прийшов сюди, щоб подивитися на себе двадцятирічного.

Дніпро... Довга стрічка твоїх, тоді ще чистих вод, правує сьогодні у Київське море. Та ж будівля, вівіска інша: Київське обласне училище культури і мистецтва, навпроти церква Спаса на Берестові XII-XVIII ст., де похований 1157 року син Володимира Мономаха Юрій Володимирович Долгорукий. Вівіска та сама, тільки реставрована, як і церква.

Побожні люди, екскурсанти снують по території Києво-Печерського заповідника, кладуть хрести, зітхають, переймаються незбагненною скорботою, що їй несуть віковічні храми.

Ось і гуртожиток (колишня бібліотека Флавіана), нині тут виставка мікромініатюр М. Сядристого. Мікромініатюри не цікавили професора, не цікавили його й інші виставкові зали, ні кав'ярня «Творча вітальня», ні їдальня «Монастирська трапеза», ні служба в Успенській церкві. Не молитися прийшов він, Шумейко прийшов у свою молодість.

Всякий раз, коли катером «Альбатрос» прибував до Києва, поверхня Дніпра ставала молочно-білою, отже, на світанку. Катер проходить під мостом біля

пристані. Пройшов, заревів, мов звір, бо назустріч — баржа з рудою. Забачивши вогні на Великій Лаврській дзвіниці, Клим відчув спазм у горлі. Ось і вона! Її дзвони і сьогодні летіли на крилах до Всевишнього.

Слухайте їх, професоре Шумейку! Ви ж цього хотіли.

Коли обходив колишній гуртожиток, біля стіни помітив приліплену будочку — лавку. Там немолодий уже чоловік торгував чотками, іконками, хрестиками і подібним крамом. Купувати Клим Іванович нічого не збирався, навіть у респектабельному ювелірному магазині «Сувеніри», який тут же, на території заповідника. Ноги самі понесли до будки. Де я бачив цього чоловіка?

— По службі? Ви що смієтеся?

Обличчя, обличчя... і погляд. Не на тебе дивиться, а в землю, донизу.

— Ми ніде не зустрічалися?

— Ні.

— Ви тут давно торгуєте?

— Так.

Питання — відповідь, питання — відповідь. Пішов. Блукаючи в лабіринтах своєї пам'яті і маючи волячу упертість, він повернувся до чоловіка, якого важко розговорити. «Я мушу про нього щось дізнатись. Хай, як кажуть колеги, Шумейко алкоголік, але не шизофреник, я притомний, навіть тоді, коли буваю як чіп.»

— Ви знали черницю Фотинію? Дивіться на мене, прямо у вічі! Знали черницю Фотинію? Знали?

— Ні-ко-ли!

— Знали?

Шумейко помітив, що перехожі звертають на них увагу.

— Ідіть собі з Богом!

Чоловік залишався незворушним і холодним мов криця. Та після Шумейкових: «потрощу!», «податкову нашлю!», «скуплю все оптом!» — дався на мову!

— Фотинія — моя мати.

І вже до перехожих:

— Шановні українці! Підтримайте комерцію, купіть що-небудь, тут божий товар, — просив син Фотинії і почав гарячково збирати свій товар.

— Та-ак, значить Фотинія. А батько ж хто? Хто батько?

— Ви відлякуєте покупця, пане, кричите, розмахуєте руками.

— Батько хто? — блага вже Шумейко.

— Леонід Андрійович. Ідіть же собі з Богом.

Та-ак, значить парторг, комендант і завгосп в одній особі. Леонід Андрійович Кабздир. Таке не привидиться і після каністри випитого коньяку.

У ресторані «Поплавок» грала музика, хтось уточнював ціну на акацієвий мед, маленька дівчинка канючила: купи і купи... брелок із янголами. А на лаврській дзвіниці: бам, бам, бам! Я лічу вголос, щоб згадати мелодію свого часу, свого трирічного життя біля цієї дзвіниці. Це почуття здатне мене, слабкого і старого, спалити до тла. Не треба. Я мушу

все записати, казав же: логіка — корисна наука. «Не сушіть собі голову, професоре», — наче голос із неба. Справді, запишіть усе: Кабздир, Фотинія, 36-та річниця Жовтня. Корисна наука логіка вдруге виручає професора Шумейка.

Додому не поїду. Клим Іванович не хотів виказувати свого розпачу, а ще більше — здатись домашнім безпорадним. Зателефоную, скажу, що поїду на дачу.

— У мене, ріднесенька, все гаразд. Не встигаю із статтею. Усамітнюсь на дачі, заодно і перевірю, як там. До речі, на роботі — карантин, бо кілька студентів захворіли на дифтерію. Щеплення, контакти. Ось і скористаюся цим. Як ти, рідненька? Ната? Радий. У мене все є, сторож Тихін допоможе, коли щось виникне. Будемо на зв'язку. Цілую, рідненька!

У трубці клацнуло.

«Дзвінок Кліма — прекрасна винагорода за моє терпіння, вірність і турботу про чоловіка.» Вона не могла сказати про себе, що несказанно вродлива, але ж і дотепер відчуває на собі погляди чужих чоловіків. Забезпечена, але працює, працює у звичайній школі, з неї добра вчителька української мови й літератури. Хоч чоловік іноді й кепкує з її недоречно вживаних іноземних слів, але на роботі у неї все чудово. Останнім часом стосунки з Климом іноді нагадували глухий тунель, з якого ніяк не виберешся на дорогу. І вона жила в тривожному очікуванні чогось страшнішого за тунель. І раптом

цей дзвінок, наче джерельце в пустелі. Стало соромно перед донькою, яка щойно запитувала:

— Куди це наш тато поїхав? Пора й вернутися.

— Поїхав — не помер. Вернеться, — байдуже відказала.

А тим часом професор Шумейко мчав на авто до заміського помешкання. Як добре! Вимкнув телефон, радіо, яке в народі називають «брехунець». Сторож Тихін радив: хай балакає, злодії думатимуть, що хтось є вдома. Клим Іванович почав записувати.

VI. 36-та річниця Жовтня

— Де прапор? Я тебе питаю, Лугова!

— Не знаю.

— А про те, що сьогодні 36-та річниця Жовтневої революції, знаєш?

— Знаю.

— Тоді де прапор?

— Не знаю.

Сліпий, глухий, мертвий міг би впізнати голос парторга, завгоспа і коменданта культосвітнього технікуму Леоніда Андрійовича Кабздира. Друга дійова особа діалогу — староста гуртожитку для дівчат Зінаїда Лугова, Зінька.

Парторг був невеликий на зріст, але міцно збитий. У минулому — воєнспец, тому завждиходив у формі, ходив так, наче цвяхи забивав. У Леоніда Андрійовича

була типова для таких людей підозра: кожен може виявитися твоїм ворогом. Як будь-який літературний персонаж мав і позитивну рису — одну: любив порядок. У гуртожитку для дівчат — 30 ліжок, стільки ж тумбочок, стільки ж матраців і ковдр, один величезний овальний стіл, одна шафа, емальований бачок з водою. Затишно? Затишно. Зате порядок: ліжка «конвертом», дубова підлога свіжа і чиста, бачок із свяченою водою, бо, як уже мовлено, гуртожиток стояв впритул до Великої Лаврської дзвіниці. До «порядку» входило також: щотижня культпохід у баню, раз у півроку — на санпропускник при Жовтневій лікарні. Комендант боявся ворогів серед людей і вошей серед комах.

— Завтра, ні не завтра, восьмого ми ще святкуємо, післязавтра розберемося з тобою, Лугова, на комсомольських зборах! — роз'їдав словами, мов іржа залізо, свій об'єкт (його улюблений термін), Зіньку Лугову.

— А ти? Що тут зрання робиш? — звернувся до Кліма. — Може, ночував у дівчат, кнуре?

— По-перше, не кнур, а комсомолец, студент клубного відділення Клим Шумейко. По-друге. Першокурсниця Лугова могла й не знати, що на всі свята, за винятком Різдва, Паски і Трійці, ми чіпляємо на наш монастирський гуртожиток державний прапор.

— Не чіпляємо, а вивішуємо! Взагалі,

Шумейку, я багато в чому тобі потураю. Знаєш чого? Ти пройшов військову підготовку, тобто служив у лавах Радянської армії. До таких у мене сентимент. Ось і досі форму носиш. Молодець!

— Ношу, штанів немає.

— Досить базікати, бо на зборах я тобі пригадаю версію щодо Успенського собору. Пам'ятаєш суботник? І твоє патякання: «Я десь читав, що Успенський собор наші підірвали, а не німці».

— Та справді десь читав чи чув.

— Так, читуне. Іди краще пошукай Фотинію. З її комори виносьте прапори, транспаранти, усю наочну агітацію. Зараз надійде підмога. Збираємося біля виходу.

— Навіщо?

— Ти таки кнур, Шумейку! На демонстрацію трудящих! «Арсенал» і взуттєва фабрика уже вийшли. Чуєш мідь?

Клим прислухався. Гримнуло гучне «Комуністичній партії, хвала!» (музика А.Д. Філіпенка).

Фотинію довго шукати не довелося. Вона завжди на місці: у келійному корпусі. Фотя, Мотя, Тіна... Як ми тільки не називали послушницю Фотинію, яка мовчки виконувала свої функціональні обов'язки, обов'язки прибиральниці, сторожа, грубника.

Та мова зараз не про неї, а про демонстрацію і нашого парторга й коменданта в одній особі.

У планах Кліма демонстрації не було. Збирався поїхати додому: перевідати ма-

тір і щось із харчів узяти. Плани змінилися. Щоб уявити демонстрацію трудящих 50-х років минулого століття, не потрібен шекспірівський талант. До речі, це не найгірше, що було на той час. Рівно о 10-00 на дерев'яну трибуну, обтягнену червоним ситцем, піднімалася влада. У такі урочисті дні керівники уряду віталися з народом. Голосисті викрикували у мікрофон лозунги, заклики людям, які трудилися у різних сферах суспільної діяльності.

- Взуттєвій фабриці № 6;
- поштовій скриньці № 9;
- заводу «Арсенал»;
- працівникам культури й освіти – «Ура»!

– «Ура», – радісно повторював народ.

Після цього всі залишалися задоволеними: трибуна народом, народ – трибуною. Ось так люди боролися і мирилися з убогим життям та владою, скандуючи їй в унісон різні гасла й розлоге «Ура!»

Попри все сказане, не можна забути відчуття справжнього народного гуляння з піснями, танцями, повним взаєморозумінням із тим, хто йде поруч у колоні, навіть коли це парторг (комендант) Леонід Андрійович Кабздир.

Роззирнешся – навколо оптимізм, ентузіазм. Усім весело, усі співають. А раз співають, значить вони щасливі й задоволені своїм життям. Ніхто не проклинає уряд за підвищення цін, комунальних послуг, низьку зарплату, стипендію.

Така була демонстрація трудящих з нагоди 36-ї річниці Жовтня уже за активної участі Кліма Шумейка. Оскільки по дорозі до трибуни колона натрапляла на те, що в народі називають «забігайлівкою», Клим устиг закріпити святковий настрій. І уже в нереальному якомусь житті почув:

— Мистецтво покликане звеличувати людину. Ми — люди мистецтва — тримаємо на своїх плечах цілу епоху!

— Кліме! Прокидайся! — голос однокурсниці Нонни, у групі її називали Нонна з Подолу. Прокинувшись, Шумейко угледів тут ще двох знайомих: педагога по класу баяна В.А. Корцова і ... Зіньку Лугову.

— Оце компанія! — подумав Клим. — Тільки цього бракувало. Я ж наче такого не планував. Треба швиденько драпати, прихопивши Зіньку, бо в неї вже був привід для комсомольських зборів. Скориставшись моментом, коли Нонна з Корцовим пішла на кухню, він звернувся до Зіньки.

— Пам'ятаєш, що тобі пообіцяв парторг?

— Пам'ятаю.

— Тоді, чого приперлася сюди? Ти ж на межі загибелі. Чуєш?

— Чую. Мене Нонна запросила. Вона добра і життєрадісна. А я вже давно не чую звуків істинної радості. Кліме, не переживай. Тут усе гаразд. Спочатку був обід, наїлася на тиждень. Потім Нонна і

наш педагог сіли за рояль. Валерій Андрійович узяв кілька акордів, далі долучилася Нонна. Що це було?! Передати словами не можу, лише відчуваю. Мені здалося, Клим, що між ними є якась таємниця, бо грали вони так, наче хотіли, аби ту їхню гру ніхто не розгадав. Правда, Нончина мати дрімала, а ти безсоромно дрихнув. Одна я слухала. Заворожена тою грою, я забула про все: клубну справу, гуртожиток, парторга і коменданта в одній особі. Я ж на бібліотечне відділення хотіла вступати. Який із мене завклубом? Нічого не вмю. Нот не знаю, музграмота дається важко, баян підняти не можу. А бібліотекар був би із мене путній, дуже люблю книги. Проте ти знаєш і сам, що бібліотечному гуртожиток не надається. Там навчаються одні кияни. А тут ще й прапор на мою голову.

І Клим бачить: Зінька ось-ось заплаче. Перебив її сповідь.

— Для початку, Зінько, скажи, як опинився тут я?

— Не знаю. Теж запросила Нонна.

— Гаразд. Ходімо звідси мерщій! Підемо пішки. Це далеко, але корисно.

Усю дорогу Клим, на правах старшого, давав поради першокурсниці Луговій.

— Ти зможеш, ти здібна і тямуща. На клубному відділенні дають знання, що стануть основою для подальшого навчання, а головне — праці.

— Хто твій педагог по баяну? Не Різол? Наші педагоги — професіонали.

Дехто з них ще вчиться в консерваторії, як-от Корцов, а більшість — уже з великим досвідом. А чому не переведешся на домру? Вона легенька, маленька. Присись до Глушка. Смичок, сопілка, плетр у його руках співає. Є одне «але». Ти колись бачила живого Єсеніна?

— Ти що? Він же у 1925-му повісився!

— Не повісився, а повісили.

— Звідки ти знаєш?

— Читав. Так от. Єсенін — це педагог по класу домри Глушков. Якби їх можна було поставити поруч, ніхто не міг би розпізнати, де великий поет Сергій Єсенін, а де — не менш великий скрипаль, піаніст, домрист Костянтин Глушков. Збагнула, Лугова? Тобто красень. За ним не тільки клубне відділення гине, а й бібліотекарі. Раджу: закохуйся у мене, наприклад, у шибайголову Колю Остюка, у Корцова, дозволяю навіть у нашого коменданта Кабздира, тільки не в Глушкова!

— Чому?

— Він одружений і сильно. Має двох маленький дітей.

— Гаразд. Я врахую.

Хвалячи й заохочуючи Зіньку, Клим помітив, що та повеселіла. Увійшовши в раж, він завів мову про генія, яким, на думку клубників, був педагог Микола Іванович Різоль.

— Я поведу тебе після стипендії, Лугова, у філармонію на його концерт з оркестром. Ти знаєш, що таке баян і віртуоз-баяніст. Гра зачепить тебе, як за-

чепила мене ще в армії, коли по радіо почув: «Квартет баяністів Київської філармонії. Художній керівник М.І. Різоль». До того я не надавав особливої уваги музиці чи грі на якомусь інструменті. Після сам заходився експериментувати. Треба, Зінько, набратися терпіння. У мене теж є проблеми. Коли ж опануєш нотну грамоту, клавіші чи кнопки, смичок, таке відчуття, наче ти подолав порожнечу. Музика — це інший світ. Послухай, що з цього приводу казав ще один геній (Л. ван Бетховен): «Музыка — это откровение более высокое, чем мудрость и философия».

Боже дитя! Клим цілком свідомий був, що подолає порожнечу на селі: брак духовності, культури зокрема. Тому своїй супутниці плів таке: уявляєш, Зіно, приїждить туди випускник клубного відділення Шумейко. Усе потрошчу, поламаю (лінощі, нецензурщину, пиятику), організую квартет баяністів імені К. Шумейка, хор хлопчиків і драмтеатр.

Зінька довго сміялася.

Клим зніяковів: наче ж я серйозно говорив, подумає, що я марнословний. Замовк.

— Ти, Шумейко — молодця! — враз почув.

Дзигарі на Великій Лаврській дзвіниці пробемкали одинадцяту вечора.

— Треба в тунель.

Так називали студенти вхід до заповідника, той, де церква з Надекономічною брамою (XVII ст.), оскільки ворота Цен-

трального входу зачинялись рівно о 20-00. Запізнився на кілька секунд, сторож зупиняє:

— Нізя! Ти що не розумієш два руські слова: ні, зя!

— На добраніч, Лугова!

— На добраніч! Розвеселив ти мене, Климе.

— Де ти вештався?

Це сусіда по ліжку і товариш по навчанню Микола Остюк.

— На демонстрації.

— Вона вчора пройшла успішно і, мабуть, без твоєї участі.

— Правду кажуть про тебе: колючий ти, Миколо. Свідомі комсомольці, Миколо, такі як Шумейко, на демонстрацію з нагоди 36-ї річниці Жовтня ходять два дні поспіль. Жартую. Навідався до матері, — нахабно брехав Клима.

— Де ж хаваніна?

— Мати сама на картоплі сидить. Ось пиріжки тільки.

Який я молодець, що прихопив у Нонни.

— Давай швидше! Вола б з'їв, так жерти хочеться.

— Ти, Миколо, такий малий, а так багато їси!

— Того й малий, весь час їсти хочеться.

VII. Остюк і педагог Хохлова

Сусід по ліжку, товариш по навчанню... Ні. Коля Остюк був для Кліма усім. Клим тоді ще не знав, що «... велика незручність бути усім». Це знав єдиний чоловік, котрий і написав сказане вище, француз Анатоль Франс.

Невеликий портрет Остюка: малий на зріст, голова також маленька, живіт великий, очі сірі, добрі, а талановитий!.. Талановитий до дідька! Талант Остюка у його голосі (італійський баритон, чули?), і схильність Миколи до всього народного. «Люблю фольклор» — до речі і не до речі повторював він, любив і «остюки» — шпигачки. Найчастіше припадало Фотинії.

— Кліме! Що ти виконував на прослухованні при вступі?

— Щось армійське.

— А я народну — «Дощик накрапає»:

*Дощик накрапає,
На камені слизько
Добре тому жити,
Що кохання близько.*

*Близько, недалечко,
Через сад вишневий,
Через сад вишневий,
Через озеречко.*

— Повіриш, її ніхто із членів комісії не знав, навіть хормейстерша. А вона ж заслужена. А ти знаєш?

— Ні.

— А у вашому селі співають?

— Не чув.

— Слухай, я, бувало, в селі як затягну вечором... чую, у кожній хаті хтось плаче. Жінки, звісно, вдови. У нас їх півсела. Самотні. Ти, Шумейко, якось сказав, що самотність — екологія душі. Особисто я проти такої екології, вдови теж, бо кожному кохати хочеться. А кого? Чоловіків у нашому селі: я, мій дід, сусідчин Наум (без ноги), онук баби Сені. Та що я тобі буду їх називати. Ось, — він показав десять пальців.

Природа не всіх рівно наділяє. Не дала Миколі зросту, але голос... Які пісні він знав! Не такі, як на демонстрації. Клим слухав свого товариша, заздрив його божественному співу. Сьогодні якийсь продюсер з семирічною освітою зробив би з Остюка суперзірку. А тоді, а тоді Миколі дуже їсти хотілося, а всім відомо: щоб співати — треба силу мати, калорійно харчуватися.

— Тобі в консерваторії місце!

— Мені і тут добре. Маю індивідуальні заняття з хормейстершою. Мій пік — завклубом. На селі пісня потрібна. На селі ще й танці потрібні.

В культосвітньому технікумі це називалося хореографія. Педагог тієї самої хореографії Алла Трохимівна Хохлова проводила ще й заняття з фахової дисципліни — клубна справа. Слухати цю «справу», хай вона простить мені, не було ні найменшого бажання. Кілька

цитат діячів партії та уряду про культуру, якийсь графік чи таблиця: хто в культурі кому підпорядковується. Одне і те саме Алла Трохимівна розповідала по кілька разів. Аби зробити враження, перед кожним заняттям нагадувала:

— Я поганий теоретик клубної справи. Я практик. Хореографія, театр — це моє.

Чистісінька правда. Коцава, зі смаглявою шкірою, темним густим волоссям аж до блиску, яке спадало на коричневі в цяточку очі, вона схожа була на циганку. Довгі ноги, гнучка, мов пластилін. Як будь-який романтичний герой (у всьому циганському є щось від романтики), Хохлова вдавалася, як кажуть, до ексклюзиву.

— Незабаром буде дзвінок. Усі спускаються до спортзалу на хореографію. А тобі, Миколо, робити там нічого. Горлянка у тебе — дай Боже кожному. Але з пластикою і ногами не поталанило.

— Ноги як ноги...

— То ти, Колю, збігай у гастроном до мадам Тюлілю і купи мені цигарки.

— Гроші!

— Вона ж вам у борг дає!

— Так то нам! І лише ліверку та тюльку! Куриво не дає.

— Який ти вредний, Миколо! Навіть прізвище у тебе в'їдливе — Остюк. Ідеальний збіг: краса і розум, прізвище і характер. Не будемо Колі псувати його образ. Згодні всі зі мною?

Аудиторія замуликала: угу.

— Ти, Миколо, чудовий хлопець. Ка-

тай до мадам, а то ось-ось перерва в гастрономі. Бери троячку, здачі не треба.

Так Алла Трохимівна частенько посилала Остюка за цигарками. І в такий спосіб допомагала Миколі, який постійно хотів їсти. Цигарки — копійки, а три крб на той час — великі гроші.

Миколу, як корова язиком злизала, побіг. Алла Трохимівна, оскільки весь матеріал вичерпала, завершила клубну справу притчею і тим самим підняла свій рейтинг.

— Наостанок розповім я вам притчу про те, як єгипетський цар Ферон вилікував очі сечею жінки, яка мала зносини тільки зі своїм чоловіком.

У групі половина «очкариків» серед чоловічої статі, ще більше — серед жіночої. Всі в мить забули Алліну «справу», а жваво обговорювали притчу, бо всі добре знають, що половина твоєї вроди — очі, а їх паскудять окуляри.

— Часом не про свою сечу вона натякала?

— Алла Трохимівна не одружена.

— Ну то й що?

— Я не дозволю в такому тоні висловлюватись про Аллу Трохимівну! — втрутився Шумейко. І подумав: ну й ризикова ця циганка — Алла (так позаочі її називали). За її притчі у партбюро уже був шелест.

— Мене не обчухраєте! Я наймолодший серед вас комуніст! Рекомендацію у партію мені давав сам народний ар-

тист М.! Казала і кажу: я практик, а не теоретик! Завклубом теж практик. Моя клубна справа хай вам не болить! Мою дисципліну клубники складають на «відмінно» і «добре»!

— Так воно, так... Але який ви приклад подаєте молоді? Дистанцію не тримаєте, палите, як паровоз, — додала свої п'ять, щоб було десять, викладачка сільськогосподарської справи (була і така у нас дисципліна).

— Казала і кажу: мене не обчухраєте! Мою дисципліну клубники складають на «відмінно» і «добре»! Дистанція, дистанція... Дітям ласкаве слово потрібне, а не тільки клубна і сільськогосподарська справа! — захищалася Алла Трохимівна.

— Не кажіть! Не можуть пастися в одній череді корови і ведмеді! — хтось із присутніх.

— Треба тільки уточнити: хто корова, а хто ведмідь! — знову за своє Алла Трохимівна.

Серед викладачів — смішок.

— Обійдемося вже без афоризмів і притч. Уже ж наче проголосували: попередження молодому комуністу Хохловій, — поспішав завершити засідання партбюро парторг.

Дорогий читачу! Зізнайся: ти за кого? А от Шумейко і Остюк за Аллу Трохимівну.

Зроблю паузу, — майже вголос подумав Клим Іванович. Тиск нагнав, повновлюючи в пам'яті деталі з минулого, навіть ті шкарбани і солдатську запряну

форму, у яких ходив на навчання майже впродовж трьох років.

— Тихоне! Принеси щось поїсти!

— І випити?

— Звірина ти невдячна, Тихоне! Скільки одержуєш у мене на посаді сторожа? Га? Заціпило? Хіба не бачиш, що й наперстка за останній час не прийняв! Хіба не бачиш? Працюю я тяжко, звірина ти невдячна!

Тихін знітився і перевів мову на інше.

— Може, пігулку якусь?

— Та пішов ти... Треба поспішати, треба поспішати... На чому ж я зупинився? Ага... навчання в культосвітньому технікумі.

У час, коли навчався Клим Іванович у згаданому технікумі, ніколи не виникало питання: йти на заняття чи не йти. Ми завжди відвідували всі заняття, за винятком тих днів, коли чергували в гуртожитку або ж хворіли.

Всі очікували обіцяних комсомольських зборів. Але комсорг мовчав, об'яви не було. Коли закалатав дзвоник, усі кинулися до виходу. Таки не забув парторг про свою обіцянку. Біля розкладу чорним по білому:

«Завтра, о 17-00 в приміщенні Училища зв'язку ім. М. Калініна відбудуться комсомольські збори!

Порядок денний.

1. Академробота.

2. Різне».

VIII. Комсомольські збори

У такому приміщенні, яким було Училище зв'язку, хіба проводять комсомольські збори? — запитаю я вас. Ні. У такому приміщенні оркестри грають гавот, мазурку, полонез, а кавалери запрошують дам. У такому приміщенні відбуваються танцювальні вечори (бали) з найпопулярнішим танцем ХІХ ст. — вальсом, який придумали німці. Вони як не швейну машинку «Зінгер», то цейсівський бінокль придумують. А в 1939 році — Другу світову війну. Парторг усього цього міг і не знати. Територія Училища зв'язку сухопутних військ дуже відрізняється від нашої. Чим? Скажу. На нашій — витає дух містики, на їхній — романтики.

Як же не хочеться туди пхатися Климу. Чому? Скажу. Дівчата — страх як любили там бувати: збори, новорічні вечори, вечори дружби і знайомства тощо. Хлопці — ні. Білосніжні колони, простір, форма на зв'язківцях і... приємний запах з їдальні на першому поверсі формували комплекс твоєї неповноцінності.

Та це до комсомольських зборів, які уже розпочинаються, не має жодного стосунку. На збори! Аби чогось не прогавити. Перше питання обговорили швидко, тихо. Кількість відмінників, кількість двічників — чесно зачитав академорг.

Коли дійшли до «різного», на трибуну вийшов парторг Леонід Андрійович.

— Спершу я доповім про участь комсомольців у зборі металолому!

Нас безсоромно експлуатували на різних «зборах» під красивою вивіскою: суботник. Зачистка від металолому на Дніпрових схилах — чистили. Навкарачки повзали по кручах і хащах. Тут можна було стріти кого завгодно: волоцюгу, збоченця, кримінальника.

Очистка території навколо руїн Успенської церкви! Очищали. Микільський парк (нині парк Слави) повністю був на комсомольцях нашого технікуму. Весною — грядки, бур'ян, восени — листя, взимку — сніг. Клим прокручував міні-стрічку, майже не слухаючи парторга.

— План по збору металолому ми виконали! Але премії, як обіцяно, не буде. Вийшов курйоз, який міг закінчитись трагічно! Студент Микола Остюк приніс на територію технікуму, а отже, і Києво-Печерського історико-культурного заповідника снаряд. Це ж добре, що моє досвідчене око враз визначило: об'єкт небезпечний. Я зразу ж саперів, міліцію. Вивезли, знешкодили. Ворог чигає на нас на кожному кроці! Не можна розслаблюватися ні на хвилину! Це ж би могли архітектурні пам'ятки світового значення вмить загинути!

— А про те, що Микола Остюк міг загинути? Про це ви подумали, — репліка з залу від технікумівської богеми.

— Сам же приніс!

— Не в усіх же, Леоніде Андрійовичу,

таке досвідчене око, як у вас! — знову богема (педагоги з музики, хормейстерша, хореограф). Богема, вона і в 50-х залишалася богемою: ляпає язиком що попало.

— Премію, як обіцяли, треба дітям дати, — обірвав дискусію директор.

— Поміркуємо і пошукаємо кошти, — виправдовувався парторг. — Можу я продовжувати?

— Продовжуйте!

— Кількісно і якісно наш навчальний заклад взяв найактивнішу участь у демонстрації трудящих, присвячену 36-й річниці Жовтня. Після цього в Першотравневому парку, де відбувалися народні гуляння, виступив хоролий колектив клубного відділення. Що я тут можу сказати? Хор — кращий у районі після «Арсеналу». Але каламутять нам воду деякі комсомольці, як-от Зінаїда Лугова, староста жіночого гуртожитку. Сьомого листопада, тобто в саму річницю, державний прапор був відсутній на названому об'єкті! Потрібно осудити! Я все сказав.

Раптом, ніби опечений, до трибуни побіг Микола Остюк (хоча слова йому ніхто не надавав).

— Прапор вісів, уночі по нужді виходив, бачив, як оце вас, Леоніде Андрійовичу. Прапор зняла Фотинія.

І тут таке здійнялося! Збори поділилися на тих, хто повірив, що це справа рук колишньої послушниці Фотинії, і на тих, хто грудьми стояв за Фотинію і захищав

її. Парторг спочатку вкляк, а тоді став кричати, усіх перебиваючи.

— Фотинія, хоч і черниця, але зараз наша людина! Це добросовісний працівник!

— Я ще не все сказав! — не покидав трибуни Остюк. — Леонід Андрійович часто повторює слово «порядок», але в гуртожитку ніякого порядку. Про хлопців — не скажу — живемо в келіях. Туалет на вулиці, на кухні — одна плита зіпсута, гаряча вода — раз на тиждень, холодна — постійно як крига, з колонки монахів. У дівчат — одна шафа на тридцять душ. Я все сказав.

Воістину мудрий був той, хто писав, що людська натура має свої межі. Вона може зносити радість, страждання до певної міри і гине, коли та міра перейдена.

Так із цим малим Остюком. І не тільки. Але чому саме Микола за всіх нас? Остюкові здалося, що він за час промови на трибуні підріс. Богема аплодувала.

— Ти, Колю, молодець! Але навіщо Фотинію топиш?

— Я Зіньку вирятовую!

— Хіба можна рятувати в такий спосіб?

— Рятуй, Климе, у свій, — буркнув Микола.

Від богеми виступив Корцов, завершив словами: «Про дітей не думаєте, Леоніде Андрійовичу».

— Які вони діти? Комсомольці вони!

Регіт богеми.

Далі збори пішли в якомусь іншому

руслі, бо про державний прапор уже не згадували. Комсорг з надією дивився на директора: той зараз вирулить.

І вирулив.

— Невже бідність, окрім знань, ми можемо дати вам, діти, чи то пак, комсомольці! Мені боляче і соромно. Бідність подолаємо. Ось ще трохи. У вас буде майбутнє, на яке ви заслуговуєте! Побут — наша біда теж. У спортзалі є зайва величезна шафа, доправте, Леоніде Андрійовичу, в гуртожиток. Сантехніка. Ми не автономні. Гуртожиток зв'язаний з іншими будівлями заповідника, де систему комунікацій ще не налагоджено. Треба почекати. Говорячи про матеріальне, скажу про бідність наших душ. Декому пояснюю. Танці на майданчику біля гуртожитку відбуваються практично на кладовищі. Ви бачили? Там же могили! Я не просто відмінюю танці. Як директор із сьогоднішнього дня забороняю. Є спортзал, клуб у навчальному корпусі. Танцюйте на здоров'я!

У залі пожвавлення, шум. І тут збори знову поділилися на тих, хто любить танцювати, і — навпаки.

— Сам уже не може, то й нам зась! Мало хто тут похований. Може, я атеїст. Он у печерах тих мощей повно, а нам, молодим, що? Тільки споглядати на них? — ниділи невдоволені.

Але більшість підтримала директора. Директор дивився тепер на комсорга. Мовляв, вирулюй далі. Комсорг, що мав

риб'яче прізвище Судак, — не найгірше, що було в комсомолі. Киянин, батьки учителі, ерудит, усі сесії — на «відмінно». Комсоргом ми були задоволені. Між собою говорили: «Навіщо усе це йому?» Навіщо міському інтелектуалу сільський клуб? Ніхто тоді не вірив, що Юра Судак чесно відпрацює свої два роки завклубом у селі, потім повернеться у столицю, присвятивши своє життя культурі на високих державних посадах. Він був вартий того.

Коли виступав Юрій, його завжди уважно слухали. Не повірите чому. По-перше, з нього був добрий оратор, по-друге, кожен намагався піймати комсорга на тому, чи до місця він уживав словосполучення-паразит «так би мовити». Підстави були.

Якось на розширеному активі комсомольців і комуністів комсорг сказав: «Наближається, так би мовити, ювілей РКСМ (розшифрую для тих, хто не знає — Російська комуністична спілка молоді), тобто 35-та річниця її заснування...» Що там здійнялося?! Навмисне? Чи «ляп»? Хвилю збив директор. Читачу, ти зрозумів. Комсорг Юра Судак — тямущий. Що б ви думали? Вирулив і він. Підсумував у заключному слові таким чином, що Зінька обмежилася тільки усним зауваженням.

— Стосовно танців. Адміністрація заповідника уже не раз зверталася до комсомольської організації з тим, аби було вжито заходи, пов'язані з даним дозвіл-

лям комсомольців. Тому (так і запишемо у протоколі): дозвілля у вигляді, так би мовити, танців віднині відбудуватиметься щосуботи і у святкові дні в навчальному корпусі! Порядок денний вичерпано.

ІХ. Культосвітня богема

Десь там далеко з'являються нові міста, закони, постанови уряду, вмирають і народжуються нові галактики, відбуваються партійні і комсомольські збори... І що їм до того — Микола Остюк дуже хоче їсти.

— Оце б двох волів із'їв!

— Ходімо в буфет зв'язківців! Пригощаю я, — Клим прикинув, чи вистачить на дві булочки.

— Ні, Климе, я!

Звідки вона взялася, Нонна з Подолу? Хитрюща, як усі євреї. Наче в кишені моїй побувала.

— Е ні, частую я! — зупинив Нонну педагог Корцов.

Буфет у зв'язківців і смачніший, і дешевший, і затишніший. Що вже й казати про булочки й чай.

Сіли. Навпроти нас — культосвітня богема (музиканти, хормейстер, балетмейстер, керівник драмтеатру). Душа товариства — скрипаль і домрист (в одній особі) красень Глушков. Вишукані манери, берет «а ля Ботгічеллі» і ... футляр зі скрипочкою. Столик професіоналів.

Нонна і Валерій Андрійович їх розуміли з півслова — теж музиканти. Ми з Миколою — дилетанти в музиці. Хвала Богу, що хоч так була вона в нашому житті! Нам лишалося тільки захоплюватися грою наших педагогів і дивуватися: який же терпець треба мати, щоб навчати нас.

— Композицію слід почати останнім, а закінчити першим звуком. Так забезпечиться нерозривність гармонії і мелодики. Фуга, п'ятипальцева аплікатура, септимовий акорд, Вагнер, Штраус, Бетховен... — богема так і сипала музичною термінологією. Розмовляли, як ми з Миколою про городину: картоплю, цибулю, петрушку, щавель.

— Після зборів і булочок хочеться ще чогось!

— Мені також, Нонно!

— Знаєш, чого?

— Знаю! Музики, музики, музики!

Сама я не можу, піаніно на плечі не покладеш, а Глушков завжди зі скрипкою.

— Подивись, футляр під столом?

— Під столом. Зараз приведу зв'язківців, хай ті попросять. Їм не відмовить.

Авжеж. У залах цього приміщення, мабуть, багато підошов постиралось у вальсах, менуетах. Чули ці стіни, як гриміли марші, гімни, «Комуністичній партії хвала!», «Летите, голуби». Але такого вони ще не чули. Тобто нашого педагога Глушкова. Його скрипочка то тужила, то бриніла. Смичок і пальці вправно перебігали струнами, які мало не лопалися від

напруги. Зв'язківці парадно виструнчилися, Нонна і Корцов дивилися один на одного і мліли з утіхи, буфетниця гірко плакала.

— Музика від майстра! Концерт закінчено! — виголосив берет «а ля Боттічеллі» і вклонився.

Коли Шумейко з Остюком поверталися у гуртожиток, ще на вулиці Цитадельній почули, як великі дзигарі Лаврської дзвіниці пробили вісім разів. І як завжди, на центральних воротах сторож зустрів їх двома «руськими» словами: «ні зя».

— Нізя, то й нізя. Підемо через тунель. Нонні треба далі, на Поділ. Але ж вона не одна, з нею наш улюблений педагог Корцов.

Х. Фотинія

Коли мостилися спати, Остюк перелякався.

— Щось у нас димом тхне. Ще вчадіємо. Збігай, Климе, до Фотинії!

— А ти хіба не можеш?

— Наче не знаєш. Соромно мені їй на очі тепер показуватись.

— Гаразд.

Клим спустився вниз, у підвальне приміщення, кімнату-келію, де мешкала Фотинія. У дверях зіштовхнувся з парторгом. Свіжим, напахченим одеколоном. Клим просто отетерів, побачивши Кабздира у Фотинії такої пізньої пори.

— Климе? Що ти тут робиш?

— Та... я до Фотинії. Дух диму якийсь у нас. Може, заслінку рано затулила у грубці? Чого доброго, ще вчадіємо.

— Ну ми це зараз перевіримо, ліквідуємо враз.

І вже до черниці:

— Фотиніє! Мерщій перевір усі груби!

А потім ні з сього ні з того почав вилити Шумейкові душу.

— Всі ви думаєте, що Кабздир — кам'яний стовп. помиляєтесь. Досить одного чийогось сумного погляду, і в мене холоне кров. Я сам що бачив? Війна, служба, відбудова. У мене, Климе, зізнаюсь тобі, не те що сім'ї, простої жінки не було. Віриш?

— Вірю. Я ж нічого не маю, не знаю. Зайшов, щоб не вчадіти.

— От і добре. Я знав, що так буде, бо ти, Шумейко, пройшов військову службу і в тебе є поняття. Оце б'юся зараз як риба об лід із профспілками, хочу для сиріт організувати на час екзаменів безкоштовний обід у їдальні на Московській вулиці. Гарно я придумав?

— Дуже. Включіть обов'язково Миколу Остюка, хоч він і не сирота, є мати і дід. Голодний постійно.

— То він від голоду пер на Фотинію?

— То він Зіньку захищав.

— У такий спосіб? — словами Клима запитав парторг.

Розмова уврвалася, бо повернулася Фотинія. На мигах передала, що все гаразд і

вклякла, молячись «Богородице діво, радуйся...»

Як ми тільки її не називали! Мотя, Фотя, Тіна... Описати портрет Фотинії неможливо, бо об'єкт (термін коменданта) був як капуста, з ніг до голови у чорних шахах. Якась тінь зашущкана. Чорна хустка до брів, кілька довгих спідниць і балахон зверху. Очі — дві вуглини. З її зовнішності не можна визначити ні вроди, ні постави, ні кольору волосся, ні голосу (вона весь час мовчала), ба навіть статі. А оскільки комендант називав її Фотинією — виходило, що жінка. Безвідмовно, добротню, мовчки виконувала колишня послушниця жіночого монастиря свої функціональні обов'язки: прибирала в навчальному корпусі, дбала про наше тепло — опалювала груби, викладених старовинними кахлями, і в гуртожитку, і в навчальних кімнатах. Ще й за сторожа була. Ну як таку не любити? Я про студентів, за винятком Остюка, бо Коля Остюк любив Зінаїду Лугову. А тим часом Фотинія, проказавши ще й «Отче наш...», подякувала Богові, наостанці Леоніду Андрійовичу, що не лишили її самотньою. А колись про таке і слухати не хотіла. Згадала, як в один голос її товаришки просили: «Боронь, Боже, закохатися!» Вони, можна сказати, ненавиділи те, що називається коханням, ненавиділи усі його хтиві прояви. О! Це було давно! Господи! Дякую тобі, що не лишив мене самотньою! Коли одного пізнього вечора заглянув до її кімнати-келії Леонід

Андрійович, вона звела очі, бо раніше погляд був звернений тільки донизу. Фотинія розуміла, що до слова Божого цього чоловіка вона ніколи в житті не наверне. То їй що? У їхніх стосунках немає звуків мрії, небесної гармонії. То їй що? Ясно як день, це кохання без пестошів, поцілунків, але воно дало можливість очам жінки відірватися від землі і споглядати чарівні видива Дніпрових схилів, Велику Лаврську дзвіницю. Як кажуть поети: кохання без звуків і мрії. То їй що? Христовою нареченою Фотинії вже ніколи не бути, а Леонід Андрійович — чоловік, що зможе її захистити. І вона щаслива.

— Слухай, Климе, німа заговорила!

— Ти про кого?

— Про кого, про кого? Про Фотинію, — веде далі Остюк. — І як заговорила! Я, розумієш, працюю, надриваюсь над баяном, Фотя біля грубки пораяється. Тоді повертається і, знаєш, так чітко і виразно:

— Мати Божа! Як же мені обридли ваші домри і баяни!

— Це все, Фотиніє, музика, — кажу їй.

— Диявольська. Найкраща музика — Лаврські дзвони.

— Завтра припру з горища навчального корпусу тамтам і циганський тамбурин. Послухаємо, що тоді німа скаже.

— Миколо! Чого ти в'ївся в неї? Грубка тепла, як домна. А все Фотинія.

— Нудно стало і їсти дуже хочеться.

Причину роздратування свого товариша Клима розгадав: подобається йому

Лугова. Після зборів не підійшла, не подякувала. Микола, як міг, приховував свою симпатію до дівчини. Микола був закоханий. Не міг же я йому сказати, що з Фотинією відбувається те саме.

ХІ. Директор і Нонна з Подолу

Культосвітню справу (майже всі фахові дисципліни називалися «справа») вів директор, Дмитро Родіонович Кметюк. Хотілося, щоб і читач хоч трішечки перейнявся тими почуттями, з якими ставилися ми до директора. Років сорока п'яти, середній на зріст, ходив, ледь помітно накульгуючи внаслідок поранення на війні. Після повернення з фронту закінчив Харківський інститут культури. Із примітних деталей портрета: звислі чорні вуса, втомлений погляд. Більшість із нас своїх батьків не знала. Їх забрала війна. Ми були, як кажуть, у тому перехідному віці, коли так потрібен батько. Чужа людина — не рідний батько. Та кожне слово Дмитра Родіоновича сприймалося як батьківська наука.

Клим схильний добачати, що зацікавлення будь-яким предметом залежить від того, хто його викладає. Що таке культосвітня робота? Аби не морочити голову читачам, пропоную статтю колишнього секретаря райкому комсомолу І.М. Солдатенка на с. 12, УРЕ, т. 6, К., 1981. Не переживайте, вона невелика. Практично

увесь навчальний матеріал для цієї фахової дисципліни.

«Культосвітня робота в СРСР — система заходів, що сприяють комуністичному вихованню трудящих, підвищенню їхнього культурного рівня, розвитку творчих здібностей та ініціативи, організації культурного рівня, є складовою частиною ідеологічної роботи КПРС.»

Як директор умудрявся вийти за ідеологічні береги, проводячи заняття з культосвітньої роботи? І досі, через багато років, професор Шумейко зрозуміти не міг. Виходив директор із тих берегів часто, бо був вигадливим, тож нецікаве ставало цікавим. Та найважливіше — впливав на нашу свідомість. Ходиш по кілька разів на день від гуртожитку до навчального корпусу і не бачиш, повз які там могили проходиш, що на плитах викарбовано.

Зачепили за душу слова, сказані на комсомольських зборах, не одного. От читаю напис: Данило Михайлович Щербаківський. 17.XII.1877, 6.VI.1927, це біля гуртожитку. На другій, ближче до печер, невідомо хто похований. Поговорювали, що Кметюк називав Столипіна.

— Людина бачить світ не лише очима. Є інше бачення, із середини. Якщо так будете сприймати світ, то не танцюватимете на цвинтарі. Вам захочеться дізнатись, хто там похований, якою була ця людина.

Клима вабило до цього чоловіка, але Дмитро Родіонович — директор, а

Клим — усього-на-всього його учень. І таких учнів у директора багато.

Дивишся на Лаврську дзвіницю. Дзвіниця як дзвіниця, гарно, що години підказує, годинника ж у Клима не було.

А директор:

— Ось Лаврська дзвіниця, діти, палає у ранкових сонячних променях! Це ж хтось її збудував! Дізнайтеся, прочитайте, другому розкажіть. Дивишся і видаєшся часом таким мізерним проти майстра, якого тепер возвеличує його витвір. Та кожному — своє. Без завклубом і вчителя на селі загине все народне. Збережімо його, воно звеличить вас. Як поклик мрії у юності не забудьте й утаємничені стіни приміщення, де навчалися.

Ми, як могли в тому віці, досягли і правду життя, і заняття Кметюка. Скільки ж води ще спливе в Дніпрі, перш ніж нарешті Клим Іванович збагне, що досягнув ті уроки не сповна.

У директора були свої таємниці, які ми не могли розгадати. Сім'ї не мав, жив один нагорі в навчальному корпусі. Студент Мегедь казав, що настрої директора можна розгадати просто: якщо чути флейту — директорові добре, якщо вона мовчить — зле. Ми зовсім не знали свого директора. Аж ось після зимових канікул у технікумі з'явився якийсь чоловік, назвався новим директором. Кметюка звільнено?! Нам не доповідали. Століпін? Чи щось інше? Не могли ж звільнити директора за такий інцидент, що його

спровокувала Нонна. Інцидент важко зрозуміти, якщо не сказати кілька слів про однокурсницю Нонну. На відміну від усіх у групі, що мали освіту сім класів, Нонна мала середню освіту і атестат про закінчення музичної школи.

Не витримавши конкурсу в консерваторії, прийшла на клубне відділення тільки заради музики. Все інше їй не цікавило. На всі «справи»: культосвітня справа, клубна справа, бібліотечна справа, сільськогосподарська справа, кіносправа та ін. Нонна як навіжена верещала:

— А навіщо?

Того дня, Клим Іванович добре пам'ятає, за розкладом останнє заняття мало бути художнє читання. До аудиторії зайшов старий, неохайно вдягнений чоловік з ватманом, гуашем і великою у клітинку хусткою до носа. Сів на стілець, голосно висякався, а тоді:

— Я вестиму у вас плакатну справу!

— А навіщо? (Звичайно, це Нонна.)

— А на те, моя красунечко, що в сільському клубі знадобиться.

— Я туди не поїду. Я вступатиму до консерваторії.

— Одне другому не заважає. А от ви мені заважаєте.

Старий знову висякався у клітчасту хустку і почав перекличку. Дійшовши до прізвища Шпігель, втретє висякався і сказав:

— Моя красунечко! З вашим прізвищем (Шпігель) і отим «навіщо?» вам по-

трібно не тільки мовчати, а й заткнутися.

І тут таке зчинилося! Одним просто заціпило, інші, як Остюк, щось спантеличено заперечували.

— Прізвище як прізвище.

— А це хто там нявкає?

Оце тобі дідусь, оце тобі плакатна справа! З нами так ніхто не розмовляв. Нонна в сльози, Остюк — в розгубленості. Клим підвівся з місця:

— То я пішов.

За ним посунуло ще кілька чоловік, здебільшого хлопці. Дівчата, як миші, причаїлися в очікуванні.

«Плакатна справа» не звернула ніякої уваги на Кліма і тих, хто з ним, висякала-ся знову, пришилила ватман до дошки і почала щось виводити великими літерами, завбільшки з її сопливу хустку. Клим того вже не бачив, а дівчата потерпали: то прапор, тепер плакатна справа.

Нонна, звичайно, могла б і прикусити язика. Вона вирізнялася в групі не тільки тим, що носила капелюшки (а не, як інші — хустки), але й тим, що мала справжній талант музиканта. «Плакатна справа» всім не сподобалася, навіть тим, хто був байдужий до Нонни. «Плакатна справа» нагадувала скнару, який жує черствий хліб, одягається в лахміття, а сам складає гроші на чорний день, який давно у нього настав. І, певно, й досі світить каганцем, аби не платити за електроенергію.

Ви зрозуміли, дідуся тире плакатну справу в групі не злюбили. А «плакатна

справа» ходила собі по коридору наче нічого не сталося, з ватманом під пахвою і великою клітчастою хусткою до носа, час од часу сякаючись. Нонну в групі любили. Здогадайтеся за що? За щедрість. Нонна підгодовувала не тільки Миколу Остюка. Жила на Подолі з матір'ю, яка на Житньому ринку торгувала водою з сиропом і без. Звідси — «Нонна з Подолу».

Любили Нонну ще й за те, що вона вміла те, чого не вміли ми. Сідала з нашим улюбленим педагогом Корцовим за рояль і в чотири руки... Як казав Остюк: це тобі не буряки сапати в чотири сапки. Хотіла Нонна стати піаністкою, бо зналася на музиці більше за нас. Директор звільнив її від обов'язкового баяна і, як виняток, дозволив індивідуальні заняття по класу фортепіано під керівництвом педагога Корцова. Пригасив і той неприємний інцидент на плакатній справі. А сьогодні до нас прийшов новий директор. Як усе просто! І боляче.

Крапка. Треба зробити паузу. Голова розколюється. Ковтну «Лозап» і щось від тиску.

— Тихоне! Пошукай ліки від тиску! Ну чого так довго порпаєшся?

— Немає, Климе Івановичу!

— Як немає? Шукай! Пляшку швидко знаходиш, а ліки для свого хазяїна не можеш? От звірина! Піду сам.

Через якийсь час:

— О, відпустило. Зателефоную рідненькій.

— Як ви там? У мене все гаразд. Робота посувається, але чи встигну у збірник? У всякому разі на симпозіумі мій виступ буде на «ура». Важка наука політологія, скажу тобі, рідненька. А ще скажу: скучив дуже.

— Що з тобою, Климе?

— Меланхолія. Ну ти ж знаєш, як давно і чудно я тебе люблю. Що Ната?

— Ната, слава Богу, молодець. Хоч із одруженням знову проблема, бо ні з ким і ні з чим не погоджується.

— Ще не час. Її щастя попереду.

Бувай. Цілую. От і добре. Ощасливив свою рідненьку. А то став кнур кнуром, як казав наш культосвітній парторг. Приляжу й подумаю, коли я востаннє писав листа. І взагалі — чи хтось їх пише сьогодні? Бо наступний, такий несподіваний для всіх розділ, напишу у формі, чи то у жанрі, листа. Писав же з армії матері. Напишу слово, а тоді втуплюсь у стелю: як так написати, щоб не журилась. Ага: годують, мамо, добре. Старшина хвалить мене часто і ставить у приклад іншим. А навчив цього хлопець-латиш, коли Клим відбував службу в Латвії.

— Я, — каже, — від сумних думок позбавляюсь таким чином: я їх записую і відправляю листом матері, своїй дівчині, друзям. Легше стає.

— Пораднику ти мій. У мене не сумний лист, у мене такий лист...

XII. Мадам Тюлію

Як і обіцяв професор Шумейко, розділ написано у формі листа (на жаль, не надісланого) до продавця Печерського райторгу Лідії Олександрівни.

«Нас, потовчених життям, носило по світу. Та згадаємо п'ятдесяті роки минулого століття, клубне відділення, згадаємо і Вас. Не вирвати з нашої пам'яті Вас, Лідіє Олександрівно! Несміливою квіткою уже тоді проростала наша до Вас любов. Чому? Читач зараз дізнається. Голодні, виснажені, ми подалися до столиці за знаннями. Якщо Бог і посилає людям милість, то нам він послав її у Вашій особі. Ви смертельно ризикували, як продавець гастроному, даючи у борг не тільки тюльку і ліверку, а й іншу їжу, аби ми змогли дожити до убогої стипендії.

Це нам, кнурам, дало підстави проміж собою називати Вас «мадам Тюлію», бо коли хтось із нас підходив до Вашого прилавка, Ви тільки кутиками губ усміхалися і питали:

— Вам тю-лі-лю, тобто тюльку і ліверку?

Ми не просто — кнури, ми садюги-кнури, якщо таку молоду і вродливу жінку в блакитному береті, світлій крепдешиновій сукні, отороченій по коміру мереживом, називали мадам Тюлію. Було, люди добрі і приятелі, у цій жінці щось від ікони: довга пташина шия, з разком недорогого намиста, туманець в очах. Стоїть собі за прилавком з солоними оселедцями,

кількою і хамсою велична, м'яка і духмяна, як французькі булочки по шість копійок, які давала в кредит. Лідіє Олександрівно, Ви жінка не із сфери райторгу Печерського району. Ви інша. Не можемо підшукати підходящого слова.

Ми зізнаємося Вам: як усякий бідний студент рахує копійки, так і ми, перераховували свої борги, що Ви їх записували в зошит. Усе сходилося до мізерії. Дивує: як радянська система торгівлі могла породити подібне добродійне явище у Вашій особі? Ми щиро жалкуємо, що так мало знали про Вас. Здогадувалися: чимось пов'язані з нашим директором, бо флейту він брав у руки після того, як вертався з гастроному на Цитадельній, де Ви працювали. Байдужість до грошей, вірніше наживи, будь-якої вигоди і доброта об'єднують Вас з нашим директором. Таких близьких і таких різних.

Усі красоти Печерська (а Ви їх знаєте!) ми готові кинути Вам до ніг, наша спасителько, як каже Фотинія!»

Р.С. Панове! Не соромтеся говорити піднесено, надто тоді, коли йдеться про жінку.

XIII. «Яка гидота!»

— Не піду я сьогодні, хлопці, на заняття. Занедужав я, — простогнав Кузьма Мегедь.

— Брешеш! Ледацюро, бісів сину.

— Та ви що, хлопці? Я так стараюсь, батька-інваліда шкода. Климє, тебе парторг кнуром обзиває, мене батько теж.

— Тягнись, кнуряко, на стипендію, на стипендію!

— От якби цього року скласти екзамени хоча б з однією четвіркою. Та не будуть цьому, про інше пофантазую.

— Ти ж хворий!

— Хворому не можна фантазувати чи що?

— От якби в сільському клубі була така машина: натиснув кнопку і полилася музика. Не ходив би Кузьма на той клятий баян. Не розказуєте, що було на комсомольських зборах — не треба. Я ж тоді, здається, хворів. Але сам здогадуюсь, що було. Чули флейту? Отже, на душі у директора гарно. Хочете інші прикмети?

— Якщо Нонна з Подолу не запитусь «навіщо?» — їй подобається.

— Якщо педагог із клубної справи, циганка Алла, посилає Остюка по цигарки — у викладачів зарплата.

— Хлопці! От якби риба сама ловилася, булка так і лізла в кошик, в авоську. А головне — от якби скласти екзамени хоча б на трійки! По-чесному скажу: не піду сьогодні на заняття. Мордує мене

кандидат наук (це наш викладач з української мови та літератури Олексій Олексійович). Глузує з мене. Що не скажу, а він: «яка гидота!».

— Не ходи, пошкодуєш потім. Кандидат наук Олексій Олексійович своє національне почуття висловлював ось так. Тим, хто калічив українську мову, казав: «яка гидота!». Калічили всі, педагоги взагалі у 50-х розмовляли російською мовою. Якщо всім, хто калічить українську мову, казати «яка гидота!», гівна у країні стане менше.

Перше, а може, й друге враження від Олексія Олексійовича складається неприємне. Сухий, іронічний, педантичний і з кілометровою дистанцією. Цей по цигарки студентів не посилав. Окремі його риси відштовхували нас, іноді обурювали. Ми його навіть трохи побоювалися. Але було дуже цінне в його педагогіці — він був не такий, як усі, він був надзвичайно вимогливий, він був професіонал. Не любив недбалість, неорганізованість, неграмотність, поганий почерк і запізнення. Ставлення до всього цього виражалося двома словами: «яка гидота!».

З такою людиною важко і студентові і педагогічному колективу. Але без нього — ще важче. Ми багато й неграмотно писали творів, а він приносив, кидав, як непотріб, на стіл, додаючи: «яка гидота!».

Олексій Олексійович тренував наш мозок ще й такими прийомами:

— Як буде по-українському «действительный»?

— Діяльний, — гудемо.

— Треба «чинний», можна «дійсний».

— Як буде «ледоход»?

— Ледохід!

— Яка гидота! «Скрес» треба говорити.

Нам подобалось, коли Олексій Олексійович читав вірші напам'ять. Тоді він ставав м'якшим, одне слово, іншим. Цитував багато, любив Шевченка, Руданського, Федьковича. Майже ніколи не жартував і, як було вже мовлено, завжди тримав дистанцію. Якось стався на його занятті такий курйоз.

Ніна Бака прийшла в аудиторію в зеленій сукні. Олексій Олексійович довго дивився на неї. Та не витримала.

— Щось не так зі мною? Я ж усе відповіла.

— У чому справа, студентко Бака?

— Ви весь час дивитесь на мене!

— Зір лікується зеленим, от і дивлюся, — сердито гаркнув.

Нонна стверджувала, що кращими вчителями з літератури завжди були євреї. От, мовляв, Етіна Павлівна, яка викладала у нас російську літературу, ніколи не скаже: «яка гидота!».

— Бо не вимовить, — це Остюк включився у дискусію. — А ще тому, що боїться.

— Кого?

— Усіх.

— Колю, ти не тільки Фотинію, а й

Етіну Павлівну не любиш. А пригадуєш, як вона замість традиційного привітання і знайомства прочитала:

*Слава, Днепр, седые волны!
Слава, Киев, чудный град!
Мрак пещер твоих безмолвный
Краше царственных палат.*

— Алексей Хомяков, стихотворение «Киев», написанное в ноябре 1841 года, — прокоментувала Етіна Павлівна голосом актриси Валерії Заклунної.

— З тобою, Нонно, важко сперечатися. Посваримося — бутербродом не пригостиш. А Остюк завжди їсти хоче. А мені наш кандидат наук також подобається, хоч голос у нього і не Заклунної.

Регочемося, аж сльози котяться по щоках. Враз за спиною чуємо: «яка гидота!».

Професор Шумейко ловить себе на думці: а чи немає з мого боку деякої ідеалізації того часу? Яка там ідеалізація, коли весь час їсти хотілося.

Поринули в сон дачні сади, сусіди, охорона, тільки одне вікно світилося, хоч Клим Іванович намагався заснути. Не зміг. Уперше, мабуть, спостерігав перехід ночі у світанок. Чи випадє ще в житті така ніч? Потім відчув страшенну кволість. Серце калатало, кінцівки заніміли, а в голові — дзвони, дзвони. «Рано вмирають письменники, — співчутливо подумав Шумейко, — бо пропускають усе написане крізь власне серце. Вий-

шов на веранду, хапнув повітря. «Треба щось прийняти.»

Після корвалолу прийняв так з наперсток ще й «на душу». Полегшало. Не повірите, потягло на спів. Та який?! Зараз розбуджу Тихона, у штани накладе. Учора в гаражі цементу не дорахував, зникла пляшка коньяку і банок з десять пива. Тихін не тільки звірюга — злодюга він, злодюга. Он до чого вже дійшов — грабує свого хазяїна. Ось тільки згадаю, хто мене навчив цього співу. Нонна? — Ні. Та — тільки класику. Остюк? Ні. Той — тільки народне, ліричне. О! Як голос із дзвіниці, Корцов! Той усяке вмів.

Подаємо в оригіналі, без перекладу.

*Хлопцы, не волнуйтесь,
Все будет, как раз!
Все, что вы украли,
Вытряхнут из вас.
Вот какая драма!
Пиковая дама...*

— Це про таких, як ви, Климе Івановичу, це про... — Тихін зблід, укляк, впавши, як Фотинія, на коліна.

— Простіть, чесний, брильянтовий мій, хазяїне, простіть...

— Звірина, звірина. Ні. Ти гірше, ти гірше ката. Звір — гам, і кінець, а ти, Тихоне, шматочками, шматочками. Іди з моїх очей, злодюго. Бачиш, наукою займаюся. А з тобою розберуся потім. Мерзота! Мерзота! Прожену!

Хоча старий такий буває (не скажу

який!) Ага, придумав: як вітер — то північний, то південний.

— Геть! Ніколи мені зараз не тільки балакати, а й дивитися на тебе, — тільки й вистачило сил сказати.

Гарна думка спала Климів Івановичу. «От якби я був не політологом, а, скажімо, поетом. Це ж можна стрічу ночі з світанком так опоетизувати! Словами не можу передати, але відчуваю, відчуваю серцем, казав же, що маю мистецьку душу.» І Клим Іванович зачудовано почав споглядати горизонт.

Дорогий читачу! Тобі не обов'язково мліти від того, якою побачив Клим Іванович стрічу ночі з ранком. Скажу більше: Шумейком опанував сон, і знемігши, він заснув прямо за письмовим столом.

Тихін уклав хазяїна на диван, укутав ковдрою і погасив світло в кабінеті.

Була дванадцята година наступного дня.

— Нарешті виспався! Ху! Як я тут опинився? Голова на валику дивана, черевики рядком біля нього, ковдра... Я ж наче за письмовим столом сидів. Тихін, Тихін не тільки звірина, Тихін... (ой, не скажу).

Клим Іванович відчув приплив любові і вдячності до Тихона. Коли що, запишу і його в заповіт, — пожалів старого. Пропаде без мене, пропаде...

— Тихоне! Де ти бродиш? Принеси щось поїсти! Міг би й розбудити, ніколи мені спати, поспішаю дуже з роботою, наукою точніше.

Тихін мовчки подав сніданок і вже хотів іти.

— Міг би й «доброго ранку!» Та не човгай по паркету! І за що можна любити цю людину? — холодно мовив Клим Іванович. — Вимкни телевізор, реве, як недорізаний віл. Не розумієш, заважає він мені.

Климу Івановичу хотілося слухати музику своєї юності. Сумну? Веселу? Усяку. Він нікому не розповідав про своє дитинство і те, що називають батьківський двір. Навіть дружині. Та не питала: захоче — розкаже. Дружина в пана Шумейка — вчителька, вона не лізла туди, куди їй не впускали. На відміну від свого чоловіка великої мети не ставила. Їй хотілося бачити свою доньку і дітей, яких учила, щасливими. Крапка. Коли Клим залишив батьківський двір, не барський, а таку собі сільську хату під солом'яною стріхою з низеньким дерев'яним тином і хлівцем для поросяти, мав надію і благородну мету: повернуся неодмінно. Усе потроху, побудую заново не тільки хату, а й школу, лікарню, подолаю загальні лінощі, пиятику, бідність. Та батьківський двір професора Шумейка став дном Київського моря. Тепер із того обійстя, де колись росли вишні, шовковиця і велетенський осокір, стирчать одні корчі. Даремно я шукаю і верби, що росли на березі біля церкви. Не знаходжу. Одні корчі.

В те село, де минали літа молоді,
Де я нишком складав мої перші пісні,
Де плекав я на щастя надію палку
Не вернутись ніколи, ніколи мені.

(І. Бунін, пер. І. Качуровського)

Та в п'ятдесятих роках він сюди ще приходив. Картоплі взяти чи якийсь гостинець, мати, недоїдаючи, приберігала для сина. Батьківська оселя — твої найдорожчі — родина. Батько. Але він випадав із Климової пам'яті. Його наче й не було, фотокартка чужого чоловіка, але якого дорогого! Клим у й року не виповнилося, як батька забрали в армію, потім — на Фінську, тоді — Друга світова. Служив у танкових військах. У 1944-му. листування перервалося, а згодом прийшла похоронка. Про матір професор писати не став. Про матір не кульковою ручкою, а сльозою слід писати — я так не вмію. Та про неї вже все написано в Шевченка, Гончара, Малишка — зізнався сам собі Клим Іванович. Батьківський двір — це тітка Мокрена, материна сестра.

XIV. Тітка Мокрена

— Кузьма! Слухай... можна тебе щось спитати? — звернувся Клим до одногрупника по культосвітньому технікуму Мегеді.

— Ти в прикметах тямши, може, й сон мій розгадаєш? Щоразу повторюється.

— Давай!

— Босий біжу, вірніше, тікаю, а хтось слабеньким голосом просить: допоможи...

— Це, Климє, на хворобу або якусь небезпеку.

— Ти, Кузю, молодець. Ти, як і Остюк, талант маєш. Усе сходиться. Коли проводжали мене в армію, я притулився до маминого плеча і чую той самий слабенький голос: допоможи, Господи!

— Іду чимскоріш до матері. У нас є щось від мадам Тюлілю?

— Ліверка, маргарин, батон...

— Усе забираю!

Влітку до Климового села з Києва добиралися катером по Дніпру, взимку — пішки. Перейшов льодом навпроти Вишгорода на лівий берег і вважай — ти дома, правда ще кілометрів двадцять тюпати пішки.

Час був такий — Дніпро готувався до весни, але лід ще міцний, погода гарна. Клим легко здолав і перехід по кризі і свої 20 км. Мати дужа, тітка Мокрена також. Зрадив. Кузьма хвалько, тлумачити сни не вміє. Але якийсь талант у нього все ж є: ліверку, батон — усе віддав.

— Мамо! У мене все гаразд! А друзі які! Чого ж ви плачете?

— А то не знаєш...

— Климє! А назад до Києва підемо разом. Та знімай шкарбани! — чує Клим голос тітки Мокрени.

Коли батько йшов зі свого двору, стояв жалібний плач. Але Клим того не чув.

Коли забирали до Німеччини тітку Мокрену, Клим не тільки чув, а й сам схлипував. Тітці, як і багатьом дівчатам з нашого села, судилася доля остарбайтерки. Проїняті страхом, практично ще діти, відірвані від матерів, рідної домівки, вони ще довго-довго бачили у думках Дніпро, сосновий бір Кокора, скриню, у якій вміщувалося усе сімейне добро, а головне — посаг. Їх запроторили у чужу країну, в ту, яка нищила їхню.

Як і в кожного, хто народився і довго жив у селі, у тітки Мокрени був хист садити і вибирати картоплю, жати і молотити жито, косити траву, чистити корівник. У Німеччині вона працювала на взуттєвій фабриці. Це не село над Дніпром, оповитого запахом запарених і настояних трав. Тут інший запах, інша мова, інші люди. Клим Івановичу невідомо про вчинені дівчатами-остарбайтерками подвиги, за які, як правило, одержують медалі. У тітки медалей не було, хоч вона тяжко гарувала, щоправда в селі потім балакали: на німця ж працювала. А коли, як ото в Гемінгвея — на весь світ: «Війні кінець!» — дівчата поїхали додому. Важко повірити, але хто з нашого села, всі вернулися здорові. Співухи привезли з собою ще й частівку:

Ой туфлі мої, носки лаковії,
Всю Німеччину пройшли — одинаковії!

Було щось парадоксальне й незрозуміле: їхали обдерті, змучені, худі селючки,

а повернулися зрілі, красиві і... веселі дівчата. Може тому, що повернулися додому, може тому, що живі? Їх же могли покалічити, постріляти, гвалтувати. Живі...

Той день Клим добре пам'ятає. Тихий літній день. Хтось із пастухів Климовій матері вість приніс.

— Ваша сестра Мокрена уже під Кокурою з німецьким чемоданом.

Поява тітки у дворі з німецьким чемоданом викликала в односельців і загальне співчуття, і гостру цікавість. З усіх боків тяглися руки. Потримати, помацати одяг, волосся чи просто поплескати по плечу, як дядько Магán.

— Розумна дитина! Справжня українка! Додому вернулася, бо, кажуть, чимало наших там лишилося, заміж повиходили.

— Дитина з дороги, зморена. Балачки потім, — звернувся до людей тітчин батько Терешко. Скромне частування. Ніч. Яка там ніч? Ніхто тої ночі не спав. Згадали зятя, Климового батька, бабу, а тітчину маму, яка так і не дочекалася доньки з Німеччини. Дочасно пішла на той світ. Згадали — затужили.

У шкіряному німецькому чемодані, на який час од часу поглядала сім'я, як на 1945 рік, був справжній піратський скарб. Дві блузки, яких у селі ніхто не носив і не бачив ув очі, будильник, запальничка, коричневі жіночі черевики з полакованими носками, два відрізки сатину — блакитного і темно-синього, драпове пальто з хутричком по коміру і ножиці «Пума».

Блакитний сатин і будильник припали нам із матір'ю. Тітка розпорядилася: із матерії виїде Климові сорочка, тобі, сестро, кофта, а будильник — кому хочете. Діду Терешку — темно-синій сатин і запальничка.

Після приїзду тітки Мокрени одна за одною прибували й інші дівчата. Усі вони дуже вирізнялися серед тутешніх. Мали однакові перманентні зачіски. Одна тільки Параска Ковшунка — як поїхала з косою, так і вернулася. Одягалися по-міському, трималися дещо осібно від інших, гуртом. Але ні мови, ні сільської праці не забули.

Попервах люд трохи недолюблював їх. Дехто тихцем обзивав німецькими вічварками. Особливо дісталось тітці Мокрені. Яюсь у неї прохопилося:

— Бауерша в Німеччині називала мене Реною. Це красиво!

Що тоді було?! Проходу не давали.

— О, наша Рена на шпацір іде!

Та оскільки в селі одні Марусі, Галі і Катерини, а Мокрена — це щось допотопне, то насміявшись досхочу, звикли. Потім це ім'я так і прилипло до неї. Мати моя переживала з цього приводу, а тітка Мокрена тільки сміялася, сміялася тим раптовим сміхом, яким сміються усі молоді і ті, хто знає, що за тобою увивається аж кілька парубків у селі, які дивом уціліли на війні.

— Ходімо з клубу сьогодні разом, Рено! — обірвав сміх моєї тітки майбутній

наш зять, тітчин чоловік Матвій Коваль. На півслові обірвав і її відповідь, узяв за руку і повів.

— Зачекай, Матвію! Ти Коваль, а я, коли вийду за тебе заміж, стану що, Ковалихою?!

— Авжеж.

Сміються обоє.

Справили весілля, посаг був скромним. З'явилися діти. Непросте життя склалося у сільської красуні Рени з сином Ковалю.

Перед заручинами рідня Матвія в один голос:

— Навіщо вона тобі? В Німеччині знаєш скільки у неї було?

Суперниці:

— Матвія, бачиш, захотілося сучці німецькій. Вона ж і січки корові не приготує.

Слово Матвія стало останнім:

— Вибір зроблено! Терешкова Рена — моя!

— Їй би вчитися, така до науки вдатна, — опирався дід. Та де там.

У заміжжі тітка Мокрена косила, різала січку, тіпала коноплі; народжувала, доглядала і обшивала дітей, малювала, вишивала. Важко сказати, ким би вона стала, якби дістала належну освіту. Зозулі кують роки, щастя і долю. З роками тітка стала якоюсь черствою, наче чужою і дуже сумною, зблякла і її врода. Не трималася хати, варила зрідка. Рятувала її робота, яка подобалася. Листоноша.

У народі кажуть: шия притреться до ярма. Так і людина приживається, змирюється з обставинами, несучи свій тягар і не помічаючи його ваги.

Тітка розносила листи, телеграми, пенсії і продовжувала любити Матвія Ковалю, як могла. Дядько Матвій — з тих, хто жив по висхідній: директор МТС, голова колгоспу. А потім раз — і ти всього-навсього бригадир овочево-заготівельної бригади, потім — простий радянський сторож. Важко стало чоловіку, часом зривався, кляв усе, чим дорожив.

Потім далися взнаки поранення, і тітка Мокрена рано овдовіла.

А тоді, у 195... у неї ще був Матвій. Хоча не бачилися цілих п'ять місяців відтоді, як не прибув катер «Альбатрос» на пристань. П'ять місяців... Для тих, хто любить — вічність. Матвій Коваль навчався у Києві в сільськогосподарській школі. Тому тітка Мокрена так охоче погодилася іти зі мною разом до Києва.

Перевідав я матір, треба поспішати на навчання, до того ж погода різко погіршала. Так мете, така віхола здійнялася!

— Куди ви, перечекайте! За три кроки людини не видно! — мати в плач.

— Ні, мамо! Я ще коли до села діставався і переходив річку, помітив, що льодовий покрив Дніпра почав потроху руйнуватися. Де-не-де виднілися темні ями, ополонки. Треба поспішати.

— Підемо! — твердо сказала тітка Мокрена на сестрині «перечекайте».

Постійне недоїдання давалося взнаки. В дорозі Клим швидко стомився, не міг і язиком поворушити. Тіло горіло вогнем, розливалася у тілі млість, тягнуло на сон.

— Нам, головне, до Вишгорода, а там по льодку через Дніпро — і ми в Києві. Не спи на ходу, Климе. Ноги чуєш?

— Гудуть добряче і промокли.

Клим ледве плентався за тіткою Мокреною.

— Давай розмовляти! Легше і швидше буде. Знаєш, небоже, чого в негоду я до Києва добиваюсь? — ледь чув Клим, бо хльостало дощем із снігом по обличчю. — За Матвієм скучила. Знаю, що до Клави ходив, але я забула. Чи пам'ятаєш, як до мене після війни капітан приїздив? За мною приїхав. Ми з ним у поїзді познайомилися, коли я верталася з Німеччини. Блондин, красень з голубими очима, на Матвія майже нічим не схожий. Казав: «Поживеш із моєю матір'ю, допоки я демобілізуюсь. Потім поберемося».

— Скільки то розуму потрібно мати, Климе, щоб на таке погодитись? Ти що заснув? Що я сказала?

Сон Климові, як рукою зняло, і він сердито відрізав тітці:

— Коли любиш — розуму вистачить, щоб на таке погодитися. І взагалі, випхали тоді капітана з хати, відпочити, поїсти не запропонували.

— Ні. Не так. Він сам відмовився, — заперчила тітка.

Проводжав Клим несподіваного гостя

із своїм товаришем аж до Кокори. Коли в небі, майже під зорями, прогуркотів літак, капітан підняв голову і посміхнувся. Клим дуже співчував йому.

— Не судилося вам, тітко Мокрено, жити в авіамістечку.

— А я гадала, що мій небіж маленький хлопчик. Не зроби, Климе, молодим того, про що шкодуватимеш потім усе своє життя, — майже плачучи промовила тітка.

— Ми вже й Старосілля поминули. Ось і Вишгород!

Зойкав і озивався Дніпро. Це тільки молодість і туга за близькою людиною можуть погнати двох істот (тітку і її небожа) у ту невідомість, яким був перехід по кризі на правий берег Дніпра.

Дві згорблені, невизначеної статі постаті, міцні палі в руках, щоб лід перевіряти і поминати ополонки.

Мовчали, а думка одна: швидше б на другий берег. Чомусь Климові пригадався сон: босий тікає від когось, від чогось... Може, від смерті — лізло дурне в голову. Так просто — потонути в Дніпрі.

Коли хлопець зупинився, спершись на палю, побачив, як протилежний берег уже близько підступив. Можна було розгледіти й вишгородські хати.

— Климе! Золото ти моє! Ми перейшли. Ось Вишгород, водогін і море вогнів нашої столиці. Виллемо воду із черевиків, обтрусимося, залишимо палі, мо'кому знадобляться. Тоді рушимо далі.

— А може, автобуса зачекаємо? — не-
сміливо озвався Клим.

— Який там автобус! На цурку змерз-
неш, доки дочекаєшся.

Попленталися аж до Пуці Водиці
пішки. Тітка, хоч і виросла в селі, ніколи
не почувала розгубленості перед вели-
ким містом, яким був навіть у п'ятдесяті
роки Київ. Може, німецька наука, а може,
тому, що так почувують себе ті, хто йде на
поклик мрії. Тітка Мокрена до Матвія Ко-
валя, а Клим — в культосвітній технікум.

Епілог

Було пізно. Геть змоклий, знеможе-
ний, Клим упав на ліжко. Микола з Кузь-
мою кинулися до торби.

Тільки зімкнув очі, як до кімнати уві-
рвалася мадам Тюлілю. Заплакана, роз-
патлана.

— У мене ревізія. Нестача. На мене вже
давно полювали. Де Дмитро Родіонович?

— Нам не кажуть. Його звільнено, тут
його вже ніколи не буде!

Лідія Олександрівна поблідла, аж очі
нам сліпило.

— Що його робити? Що?... — мало не
розірве косинку на плечах.

— А яке відношення до ревізії має
наш колишній директор? — як завжди,
цікавий Остюк.

— Ви справді кнури. Невже не здогаду-
валися, що обладки з вашими боргами

я могла проробляти за рахунок грошей Дмитра Родіоновича.

Ми таки погано знали нашого директора, ми кнури в кубі.

— Климе! Ти надійна людина! Збери з усіх, скільки зможеш. Мені на завтра конче.

— Лідіє Олександрівно! Це все одно, що зірку з неба дістати.

— Ти ще й жартуєш?

— Я не жартую. Я потерпаю. Стипендія тільки через тиждень. Серед нас — одні жебраки.

Новина всіх у кімнаті приголомшила. Подумки ми вже бачили свою спасительку (сказала б Фотинія) у наручниках і у в'язниці з бандитами-рецидивістами. Скінчиться наше, хай і несите, життя, декому доведеться кинути й науку.

— Хлопці! — гукає Микола. — Годі побиватися. Я придумав. Позичим у богеми.

— Богема сама як церковна миша.

— Я побалакаю з Аллою Трохимівною. Буду підлогу їй мити, цигарки купувати за свої.

— Годі вже! Що його робити? Що?... Двері як вбігала Лідія Олександрівна не причинила, і ми помітили, що за дверима щось ворухиться. Бракувало ще, аби Кабзир про це дізнався.

Зашушкана в чорне, перед нами намалювалася Фотинія.

— Підслуховує наша Богородиця. Ти знаєш, як це називається?

— Знаю, — обізвалася німа і простягнула Лідії Олександрівні вузлика.

— Тут вистачить, — пішла, пошамотіла.

Гроші... На Остюка напала гикавка, а тоді прийшло запізніле каяття.

— Навздогінці біжи, Колю, за Фотинією. Скажи їй те, чого не можеш сказати нам! — на правах старшого повчав Клим.

На нього зійшли і натхнення, і почуття безмежної доброти й шляхетства до колишньої послушниці. Отже, Фотинію ми теж не знали.

— Лідіє Олександрівно! Я Фотинії обов'язково поверну, віддам обов'язково. Я... та ви мене знаєте! Ми з хлопцями щось придумаємо! Як не зараз, то потім. Присягаюся.

Ви гадаєте, що Клим базіка. Ні. Він справді збирався віддати — але... не віддав, навіть потім. Минали роки, роз'їхалися молоді спеціалісти хто куди. Сердешна Фотинія могла цілу вічність чекати повернення боргу, могла й зовсім забути, бо вірила тільки тому, хто правує там угорі, над нами всіма.

— Я мушу побачити того чоловіка (сина Фотинії) ще раз, — зробив паузу в своїх записах професор.

— Тихоне! Пильнуй дім, я у місто.

Не йду, а біжу до кіоску з дешевими сувенірами. Цього разу той сердега був привітніший. Трохи улігся його гнів, дався на мову, майже монолог.

— Питаєте, що з батьком? Заарештували. Служив у Турках, Західній Україні. Написано: «Пособничал УПА». У таборі батько помер, мати й за ним пішла.

Як же так! Парторг же все правильно робив. У нього життя не було, тільки пристосування до того, що називалося життям. Та й займався не тим, що судилося. Згадав, що у парторга Кабздира була гарна українська мова, якби не оте «кнури». Що ще було?

Син послушниці і парторга перервав нитку професорських дум.

— Вашу мадам Тюлілю... Мадам теж відсиділа своє. Не допомогли їй материні гроші.

— То ви й про борг знаєте?

— Знаю.

— Візьміть, — Шумейко витяг гаманця, почав рахувати, скільки це у гривнях. — Ось.

— Не візьму.

— Я вам дам «не візьму»! — гримнув на нього Клим Іванович.

— Ідіть собі, чоловіче, Бога ради.

А тоді ні з сього ні з того процитував як молитву: «Лицо однажды мордой став, не восстановится».

Професору Шумейку відлупцювати б цього нахабу, а він тільки й запитав спокійно:

— А звідки це? Не біблійне...

— Євтушенко, поет.

— Ви... і Євтушенко?

— Нас у семінарії усього навчали.

Кепські мої справи. Сказав «прощайте», а сам спустився до Дніпра. Невеличкий катерець плыв у напрямку моста Патона. Глухо, як і колись, хлюпали

колеса по воді. А назустріч — пароплав, за ним навантажена чимось баржа. Катерець минув міст. Стемніло, засвітилися бакени, і вода у Дніпрі стала іншого кольору.

Це я так довго стояв? — намагався підвести ризику під своїми мандрами у минуле професор Шумейко. Усе змінилося, навіть Дніпро. Тільки небо і дзвіниця ті самі.

Лист до Лідії Олександрівни не відіслано, борг Фотинії не повернено.

— Професоре, ви завинили не перед Фотинією, а перед Богом, — так би сказала вона.

Загубив і забув Лугову, Колю Остюка і Кузьму, улюбленого викладача Корцова. А справжніх друзів так і не набув. Правду кажуть, що справжніх друзів набувають в молодості, зокрема в студентські роки. Згодом можеш їх втратити, та надійних друзів набути важко, надто у зрілому віці. Є серед нас люди, у яких, мабуть, ніколи не було й немає жодного ворога. Здається, так казав про І. Крилова Микола Гоголь. У професора Шумейка були вороги і друзі, колеги і просто приятелі, але таких, як Остюк — жодного.

З цим Клим Іванович розібрався. А як же благородна мета: вернись туди (в село), усе знищу — лінощі, пиятику, бідність... Так села ж мого немає, — тут ніби є виправдання.

— А за Київське море голосував?

По-перше, я тоді був ще ніким. По-друге: це ж різні міністерства.

З цим теж розібрався. Добре, що вчасно вислав гроші тітці Мокрені після її пожежі.

Коли повертався додому, згадав, що мобільний заблокований. Це ж мої ой як хвилюються!

На порозі своєї квартири дружина в сльозах припала до плеча, як колись Клим до материнського.

— Климе! Рідненький! Де тебе носило? Офіс опечатано, податкова там. А вчора твоя аспірантка дзвонила. Довго мовчала, насилу витягла з неї. Тебе звільнено за віком.

— Вакансія...

— Що ти там бубониш собі під носа?

— Вакансія, кажу. Аспірантка давно на неї мітила.

— Яка вакансія? Робити щось треба, чуєш, Климе!

— Нічого вже робити не треба. Я зробив усе.

— Що ти зробив?

— Може, колись прочитаєш...

Заснути з думкою
про дитинство

Оповідання

Дитинство... Припустимо, що ви його забули, бо у декого воно було таке, що й згадувати не хочеться. Та де там... Тягне і тягне туди, як злодія у місце, де пограбував. І що за наслання? Кличе воно тебе зі своїми прикращами і radoщами, потаємним дитячим коханням.

Післявоєнне дитинство не закидали подарунками ані батьки, ані меценати. Ми тужливо мріяли про той час, коли зможемо зробити це самі для своїх і чужих дітей.

Післявоєнне дитинство — сувора школа мужності й виживання. Ми вижили. Питаєте, чому так часто тягне туди? У дитини інша психологія, аніж у дорослих. Нам було любо спостерігати за буденними клопotaми батьків і сусідів, ганяти годинами «гилку», удо-світа босими йти по росі на збір лісових ягід і грибів, слухати бамкання церковних дзвонів аж із сусіднього села, пірнати і виринати з холодної, як крига, води у старому руслі Дніпра. Були в нашому дитинстві дитячі жалі, комічні ситуації, фантазії, деякі з них, на щастя, стали реальністю.

Помста

Чи хтось навмисне придумав, чи так воно є, але вродливі дівчата вибирають собі некрасиву у подруги. Для контрасту. Я завжди була «контрастом», але від цього анітрохи не страждала.

Це просто задоволення мати красиву, а ще й добру та надійну подругу і, здається, взамін нічого не треба. Була в Поліни Олександрівни така подруга і в школі, і в університеті. Про одну із них та ще двох шибеників-однокласників і піде мова. Коли згадала, перехопило подих, серце закалатало, як тоді, у дитинстві.

Опинившись на протилежному березі річки, Поля не могла дістатися другого берега. Річка не широка, але глибока, плавати дитина не вміла. Це було в другому класі. Старанна і сумлінна, дівчинка вчилася на «відмінно». У кого списують у школі? У відмінників. Її подружка — шкільна улюблениця, донька директора школи, дівчинка із заможного будинку під бляху, а не з сільської хати під солому. Поліна Олександрівна усмінулася про себе. Ядзю вона дуже любила.

Баба Варка казала:

— Як намальована, та директорова Ядзя.

Уже тоді хлопці-однокласники лютували і билися через Ядзю. Заплетені дві чорні коси звисали з її плечей. А кісники (у нас казали «ленти») різних кольорів. Ні в кого в школі не було такого густого,

чорного і довгого волосся, як у неї. Мати щосуботи змивала їй голову пахучим милом. Ядзі не тільки треба давати списувати якийсь там диктант чи контрольну з арифметики, але годинами стояти біля неї і чесати її довге волосся — волосок до волосочка. Прочитавши ці останні слова, скажете: я чинив би так само.

А за спиною Полі сиділи два шкільні лобуряки, хлопці-переростки, які не тільки списували завдання у відмінниці, але й приносили в клас погані частівки про вчителів, зокрема про улюблену нашу вчительку з української мови Віру Григорівну. Вона з'явилася у школі після першої чверті. Міська, навіть у літі ходила в капелюшку. А під ним — величезна золотава кульбаба. Поліна не знала тоді, що фарбують не тільки ворота, хвіртки, сволоки, а й волосся. Одного дня перед уроком Віри Григорівни ми звели свій погляд на дошку. А там друкованими літерами завбільшки з кулак написано: «Хварбована блондінка любить історика». А внизу?.. Соромно не тільки писати, але й думати.

А блондінке 40 лет,

П... рвана, ціцек нет!

Можна таке пережити вразливій Полі? Ні. Вона метикувала, як помститися за улюблену вчительку.

— Не дам списувати. Крапка.

Бійки в класі з цього приводу не було. Ніхто ніяк не зреагував. Через тиждень ні з того ні з сього хлопці запросили Полю

і Ядзю покататися на човні. Травень місяць, будній день. У неділю — єдина на ті часи забава, розрада після виснажливого тижня. Щоб заробити якусь копійчину, мої односельці, окрім обов'язкової праці в колгоспі за трудовень, вдавалися до будь-якого додаткового заробітку: ночами плели мати, рибальські сітки, віники. Найбільшого клопоту, але й прибутку давав їм рідкісний «бізнес» — розведення в домашніх умовах шовковичних шовкопрядів. Задіяна була вся сім'я. Дорослі стежили за довгим шляхом (4 стадії), який проходив шовковичний шовкопряд, щоб буденне, з нашою допомогою, перетворити на істинно прекрасне і тим самим розкрити свої художні потенції. Мається на увазі творення шовкової нитки. Спочатку мачинка-черв'як їсть листя шовковиці (тут активно працюють діти), потім кілька діб спить, їсть — спить. Найвідповідальніший — останній період з 8-го по 10-й день. У ці дні для годівлі дають навіть гілки шовковиці, яка росте на кожному обійсті. Сама гусінь у цей час завбільшки із вказівний палець. Вона не просто їсть, а пожирає, здається, що вода шумить, так трощить шовковицю. Потім ніч при дню (7 діб) господарі стережуть і збирають кокони, що виділяють шовкову нитку. Треба не прогавити, щоб не перетворилася лялечка у метелик. Праця варта того, бо за неї пристойно платили і безкоштовно давали живий матеріал, тобто мачини, черв'яки, зародки.

Та несподівано з району приїхала комісія і заявила на зборах, що подібний промисел «по вредности» дорівнює самогоноварінню. У сусідки Горпини забрали відро черв'яків. «Бізнес», не розкрутившись, згас. Знову односельці змушені були сушити гриби і ягоди, які, Богу дякувати, залюбки купували кияни. Але це буде пізніше. Тоді ж для нас, малечі, шовкова нитка і механізм її творення — це ніби казка, що оживає. Іншої ми не знали. Творчу роботу шовковичного шовкопряда можна поставити в один ряд хіба що із працею бджіл. Отож наробисься, але дивись — ще й добре заробиш, тобто захочеться хоч у неділю відпочити.

Вода, ця річкова купіль, повертала сили. Хто мив і тер себе з усіх боків, хто полоскав шмаття, хто вудив. Молодь — на човнах і... співає. То це в неділю. Поліну з Ядзею запрошено до річки в п'ятницю, після уроків. Хіба відмовишся від таких запросин? Ось і річка, Вовча називається, човник вутлий і з діркою. Треба швидко гребти до другого берега, а там вичерпати воду і назад. Першою попливла Ядзя. Усе як треба — той берег і назад. Черга покататися Полі.

Сьогодні Поліна Олександрівна знає, що часто люди говорять одне, а роблять інше. А тоді... сміливо сіла в човник. Ось і темно-зелена травиця протилежного берега заблищала килимом. Подував легкий вітерець. Дівчинка щасливо усміхалася, ступаючи на зелену м'яку подушку.

Хлопці швиденько вичерпали воду і тієї ж миті погребли назад, залишаючи позад себе на воді білясту смугу. Спочатку Поліна нічого не зрозуміла, вернуться. Чує:

— Так тобі й треба, падлюко!

— Кого це стосувалося? Це ж про мене!

Річка не широка, але глибока, плавати дитина не вміє.

А халамидники регочуться так, аж луна котиться в Кокорі.

— Тепер знатимеш, відміннице, як не давати гарним хлопцям списувати!

Поля плаче, Ядзя на другому березі — також. Спершу вона благала хлопців, навіть страхала батьком-директором. Регочуть. Плачу малого дівча за тим реготом не чути. Спливає час, вже й вечоріє. Бовдури знай собі купаються, пірнають, у пісок замурують себе, бігають по берегу, знову льопаються у воді.

— Це тобі, Полю, на згадку про вчорашню контрольну! Чуєш, жабо!

Злою радістю помщаються. Полю взяли такі жалі! А з того берега голос:

— Ей ти, відміннице! Незабаром з річки вийде мрець, дядько Степан, що втопився торік. Він щоразу виходить о цій порі!

І знову регіт.

Поліна Олександрівна через багато-багато років чує цей голос і регіт, бачить перед очима тупе і дике ество отих двох, що ненавидять усіма клітинами свого серця й мозку.

А на протилежному березі дівча тремтить і від страху, і від холоду.

— Скажи Вірі Григорівні, що ти не ангел, ти падлюка! Чуєш?

Гуп... гуп... гуп... Мрець-потопельник з'являється...

— Вони злою радістю помщаються мені... помщаються вони, а не я.

— Паць, паць, паць, проклятуца!

Це голос Мотрі Литахи. Кличе додому свинку. Жінка ніколи її не годувала, казала: «Тварюка сама собі знайде харч». Тож свинка бігала куди їй заманеться, паслась усюди: на сусідських грядках (тоді здійсалися сварки і бійки), на вулиці, на березі біля річки. Свинка набирала вагу не тільки травою і лободою — на березі було багато ряски, молюсок.

У Поліни з'явилася надія, коли зачула «паць, паць». Зібравши всі сили, не своїм голосом заводала:

— Тітонько Мотре! Тітонько Мотре!

Та вмить все зрозуміла.

— Сироту обіжать, гицелі! Ану сідайте у те дроне барило! Одна нога там, друга — тут!

Поля тільки й пам'ятає, як червоні шорсткі руки тітки Мотрі взяли її і понесли додому.

Стара

Раїса Іванівна дуже любила абрикоси. Колись прочитала: «У Тибеті жодна дівчина не вийде заміж за хлопця, на обійсті якого не росте абрикосове дерево».

Як кінець липня — у Києві їх багато — херсонські, вінницькі, броварські, яготинські. Невинна чистота і запах жовтавих солодоців — ось що таке херсонські абрикоси, що їх продають на кожному ринку.

— Забереш черевики з майстерні і купиш абрикоси й диню, — наказала стара своєму чоловікові, доктору економічних наук, лузаючи мигдалеві горішки.

Раїса Іванівна справді стара. Їй того року виповнилося сімдесят сім. У неї неукраїнські риси смаглявого обличчя, воно подібне більше на калмицьке, ніж на тюркське. Про таких кажуть: нежіночна, некрасива. На ній висіла довга заяложена хламида, вона час од часу розкривалась, і тоді виднілися тонкі сухі ноги. У вухах дорогі сережки. Проте одна деталь з портрета Раїси Іванівни кидалася у вічі: чорне густе волосся, майже без сивини.

Той, кому наказано йти за абрикосами і динею, — чоловік, який молодший за дружину років на десять. Знайомі частенько копирсаються у минулому подружжя, щоб розгадати дивний шлюб. Але марно. Подейкують, що доктор чимось довічно зобов'язаний старій. Усі, звичайно, хочуть знати чим. Та про це знають тільки вони удвох.

— Вибирай абрикоси, щоб були спілі, великі і без чорних цяточок. Не переплутай з марельками. То г-но. І щоб не дуже дорого. У динях ти тямий сам, — ще раз нагадала чоловікові. Поки чекала, пере-

глянула «Україну молоду», «День», «Літературну Україну». На пресі і дорогому чаї подружжя не економило. Цей порядок завела стара. Любили читати й іноземні журнали, газети і пити багато чаю. Сидиш собі вдома одна (чоловік на роботі), раптом щось відбудеться, а ти й не знатимеш і вечором не зможеш розповісти доктору, який пресу не читає принципово.

— У «Новинах», у двох рядках усе скажуть журналісти. Чоловік не розуміє, що є різниця: читаєш, отже, щось робиш.

Раїса Іванівна налила собі в піалу чаю. А коли скінчила пити, зауважила, що той сум, який допіру охопив її кілька днів тому, зник і його місце посів гарний настрій у чеканні смачних плодів.

Стара оглянула кімнату. На столі у прозорій склянці з водою стояли квіти — настурції. Їх Раїса Іванівна любила. Просте, а таке миле, особливо оті темно-рожеві.

Згадала, як була малою. Настурцію щороку сіяли в сусідньому садку, а її запрошували полоти. Та яке там «запрошували»?!

— Райко! Іди попорайся в садку! Побідаєш за це у нас!

Ішла. Бо їсти дуже хотілося. Ішла полоти настурцію, ромашку, духмяний тютюн, а ще невідомі їй космею і кореопсис. Господиня багатого садка «космею» вимовляла так, що Раї чулося «змію». Страх як не любила дівчинка цю квітку, а зміїв і поготів.

— Матінко моя! Як же давно це було!

У тому садку Рая не тільки сапала. Її

ноги там жалила кропива, жалили й оси та бджоли. У тому чужому садку Рая отримала шрам, через який потім усе життя носила довгі спідниці. Пригадала, як розхристана і вся в поту мати схопила її на руки і понесла до сусідів.

— Подивись, Степане, як ти скалічив моє дитя!

— Воно в тебе ще з утроби скаліченим вийшло! Ги, ги!

— Щоб ти на кутні гигикав.

— Не лайся, Оксано! Хто ж думав, що твоя дурепа візьме той слоїк із соляною кислотою. Видать, на слоїк позарилася.

— А хто ж соляну кислоту вдома на видному місці тримає?

— Ти, жінко, хіба не розумієш, що у директора МТС повинно все бути: мастила, горюче і солянка також.

— То ховай їх у себе на роботі!

— Покрадуть.

— І соляну кислоту?

— І її. Хтось подумає — самогон, хтось, як твоя дур... тобто Райка, на слоїк позариться!

— Нелюд ти, Степане! Допоможи ж...

Що далі було, Рая не пам'ятає, бо на крик дитини збіглося мало не все село. Як у тумані, уже в Степановій машині, що везла до районної лікарні, чує:

— Ти не серчай, Оксано. До свальби заживе. Правда, хто її візьме? У батечка-приблуду вдалася. Не в тебе. Я часом так хочу через огорожу — і до тебе. Боюсь. Моя ноги поперебиває.

— Замовкни, нелюде! А Рая у мене красуня, не те, що твоя Зінька, курдупель кислокий! Ти ще побачиш, що вийде з моєї Раєчки!

Мати, як у воду дивилася, не ту, що скаламутив чорнобильський реактор, не ту, що проковтнула наше село, коли будувалось Київське море, а в чисту Дніпрову, у якій не тільки купатися в радість, але й пити.

— Ох, яка вода була у Дніпрі — раз ковтнеш, а дванадцять разів застогнеш. Так от. Мати у воду дивилась. З її доньки вийшло не щось путяще, а тлумач із шанованого посольства. Поїздила по світу, багацько мов знає. Сам Д. руку цілував. А Степанова донька так і залишилася кислоокою Зінькою. З першим розлучилася, бо не могла народити. Взяла приймака, той покрикує, стусанів дає і дорікає: вляпався я в халепу, одружився з тобою. Сидить і плаче Зінька у заяложеному халаті (як оце у мене, тільки мій із дорогого шовку, а в неї — з баї). Признаюсь, жалко мені її.

Раїсі Іванівні не треба напружувати пам'ять, щоб пригадати щось. Стара ясно не тільки бачить, але й чує голоси своїх односельців, знає усі їхні імена. Де ви тепер, мої сільські естети і ревні моралісти?

У нашому селі ти, читачу, ніколи не був і ніколи не будеш, бо воно стало дном Київського моря. Але в ньому й не обов'язково тобі бути, щоб знати й таке.

Були в післявоєнні роки в селі незаконно народжені діти від німців? Були.

Але байстрям кололи очі саме моїй матері.

— Голяки голяками! Одне байстря і приблудна собака!

Байстря — це Раїса Іванівна, а собака, як собака, тільки гавкав басом і з довгими паузами: гав... гав... гав. Часто приносив до хати всяку здобич.

— Може, в матері про батька щось спитати? Неловко якось.

Риючись у комірчині, мала Рая знайшла незнайому їй книжку, а в ній фотокартку якогось чоловіка.

— Батько! — стрельнуло в думці.

Дівчинка розглядала збляклу світлинку, на якій чоловік у шубі і... кіска на тімені.

Де той край, звідки він прийшов у наше село? Звідки він примчав? Хіба тільки для того, щоб зустрітися один раз з моєю мамою? Правду кажуть односельці: чужинець зробив свою справу, тобто Раїсу, був такий і нема. Дівчинку дуже зацікавила книжка. Слова їй нічого не говорили, бо написано не нашою мовою.

«Я розгадаю ті дивні слова і прочитаю.» Голова дитини з того часу тільки цим і була заповнена.

— Мамо! А це хто? — показала на позовклу світлинку.

— Не чіпай, доню, мертве, — крізь сльози промовила та.

Матері Раїси Іванівни не довелося купатися в успіхах дочки, дочасно померла. Раїса прочитала ту дивну книгу чужою мовою, бо закінчила факультет східних

мов і тривалий час працювала в одному із посольств перекладачем.

— А батько мій, мабуть, пройдисвіт. Але добре, що він був.

Стара знову засумувала. Проте чого сумувати? Якби не батько-пройдисвіт, Раїса Іванівна ніколи б не пізнала інший світ, не вивчила тюркську мову, за яку їй, як перекладачеві, добре платили. А скільки мандрувала! У неї був великий замиський будинок і сад, де росли троянди, ромашки, духмяний тютюн, і навіть кореопсис, окрім космеї.

Спливали роки. Вона вже не сподівалася, що у неї буде історія одруженої жінки. Сталося. Доктор економічних наук і... молодий. То був дивний шлюб. Усі хочуть знати, чому стара верховодить ним. Але про це знають тільки вони удвох.

— Що з черевиками?

— Не готові. У вівторок.

— Де абрикоси? Купив?

— Та, поганенькі. Я ж не вмю вибирати.

— Не поганенькі, а г-но. Мабуть, у бомжихи купив?

— Тю на тебе! У нормальної жінки, з Борисполя. У неї ще й огірки були, цибуля.

— Господи! Прожив чоловік стільки літ, а досі нічого не навчився, хоч і доктор економічних наук.

— Брешеш, катюго, стара відьмо! Я багато чого вмю. У комітеті з економіки у ВР консультиую, п'єсу пишу. Це буде другий Бернард Шоу. Ось диню приніс, — якось уже тихіше і лагідніше сказав чоловік.

Стара оторопіла. Доктора прорвало. Ключові слова сказано. Важко бути старим, але як добре жити, тільки треба мовчати. Так завжди радила баба Варка.

— Ага, доктора прорвало.

Так він ніколи з нею не розмовляв. А очі як бігають: сюди-туди, сюди-туди. Машинально глянула Раїса Іванівна на настурцію, на якій вигравали промені.

— Неси сюди диню, Бернард Шоу!

Засукавши рукава, подружжя взялося до жовтавого плоду. Соковитий, він зникав скибка за скибкою. Рідина текла по щоках, руках, капцях. Це був, сказати б, ритуал причастя.

Диня перервала сварку між подружжям, яка от-от мала перейти у щось погане.

Коли закінчили з динею, коли від неї лишилося одне лушпиння, стара усмінулася і промовила:

— Бачиш, коли захочеш, то зумієш. Ловлю на слові. Працюєш над п'єсою, Бернард Шоу.

Любов баби Варки

— Бабо! Розкажіть про свою першу любов!

— Дід Терешко, доню, моя перша і остання любов.

— Так він же вас б'є, а ви проклинаєте: щоб ти утопився у тій горілці!

— То це зараз. А колись...

Старша за діда на п'ять років. Дівчат у

селі... (та дівчат завжди більше не тільки в селі, але й у великому місті). Але свататися прийшов він до баби Варки.

Пізіха (так по-вуличному називали мою майбутню свекруху) нізащо мене не хотіла:

— Стару береш, Терешку. Не кажу вже, що бідну. Оце таку прийняти в нашу родину?!

Терешко сердито зиркнув на матір. Замовкла. У свекрухи синів було двоє. Менший, Гриша, — суцільний спокій, материна втіха, слухняний, ніжний. Сказала: «Пріську бери!» Другого ж дня і застав. Хазяїнують зараз. Хату поставили і землі відділили. А старший?! Піз, він і є Піз. Правда, Терешко грамотний, має чотири класи освіти, але дуже впертий і твердий у нього характер. Чоловіка свого не боюсь, а його побоююсь. Піз, він і є Піз. Господи! І чого це до нас причепилося таке скверне вуличне прізвисько? У людей — Ковшунка, Маг'ян, Йовминиха, Цуба, Йонча, Кабздир, Гебгей, Звіриха (оце, може, як і наше, погане). Я зроду-віку поганих слів ні на дітей, ні на чоловіка, ні на сусідів не казала. І чого воно причепилося?

Отож Терешко довго парубкував, працюючи на сінопункті, і аби надати завершеності своєму парубоцтву, вибрав бабу Варку, старшу, з бідненьким посагом. Бабу особливою красунею в селі не називали, але ті очі кольору коричневої бурштину, що у спадок перейдуть до її дітей

і онуків, надавали їй особливих чарів. І друге, що прочитав з своєю чотирикласною освітою дід Терешко в очах кольору бурштину своєї нареченої: ця ніколи не буде перечити. І справді. Усе своє життя баба Варка безвідмовно скорялася будь-якій дідовій забаганці, пам'ятаючи, що вона старша і з малим посагом. Просто заборонила собі щось перечити. Тут ми зробимо невеличку паузу, бо до баби Варки у двір прибігли сусідські діти з криком:

— Бабо! Ваш дід біля крамниці п'яний у калюжі лежить!

— І чого це так рано він... Сьогодні ж, здається, 9 Травня, день Перемоги, біля сільради мітинг буде, а він завжди в цей день виступав. Треба бігти, може, й не п'яний, може, і не в калюжі.

Хутенько заслонкою затулила піч, обполіскуючи руки після січки, і... до крамниці. Привели діда із двоюрідною сестрою Горпиною. Де їй одній подужати. Дід Терешко високий і міцний, а коли п'яний... (не знайду слова). Баба нервує.

— Щось треба робити, незабаром мітинг, школа он співає.

— Полю! — звернулася до онуки. — Пошукай, дитино, книжечку одну. У ній різні поради.

Оскільки в хаті книжечок було усього три: «Переяславська рада» Н. Рибака, «Німецько-український словник», який у війну забув комісар, то третю Поліна легко знайшла — «150 рецептів народної медицини».

— Бабо, вона?

— Вона, вона. Шукай, Полю, нащот протверезіння що сказано.

Поля послинила палець і стала гортати. Дід Терешко спав як убитий. Сестра Горпина скрушно похитала головою.

— Наче мітинг починається. Піду я, Варко.

— Сестро, поможи, не йди!

— Полю! А ти чого так довго шукаєш?

— То самі шукайте!

— От гадючення! Наче не знаєш, що я не вмю читати!

Нарешті. Поради написані російською мовою. Подаємо так, як читала Поліна бабі Варці.

«Народные средства отрезвления пьяных: 5 капель нашатырного спирта растворить в стакане холодной воды и дать пьяному выпить.»

— Холодна вода є, нашатиря нема. Читай далі.

«... 20 капель ..... спирта растворить в стакане холодной воды. Облегчение наступает немедленно».

Сестра Горпина не втрималася: чортівня якась, спирт на спирт. Що це буде?

— Шукай, дитино, ще!

«Взять голову пьяного так, чтобы ладони были наложены на уши. Быстро и сильно тереть оба уха. Прилив крови достаточно быстро приведет пьяного в сознание (хоть и относительное).»

Поля зрозуміла, що це те, що треба, бо баба Варка і тітка Горпина накинулися

на діда, схопили за голову і давай терти щосили одна ліве, а друга — праве вухо діда Терешка. Враз дід прокинувся і не своїм голосом заревів:

— Ах ви... (далі я пропускаю). Що ви зі мною коїте? — Варко, ти ж знаєш, неси, стерво, буряковий квас!

Після глечика квасу дід був цілком працездатний. Глянув на ручний годинник (з Німеччини привіз) і... побілів. Мітинг закінчувався. Для цього не обов'язково було дивитися на годинника. На це вказував фінал: він у всі роки в нашому селі однаковий. Школа співає «Утро красит нежным светом», тоді задиринають мотоциклет голови сільської ради. Отже, усім можна розходитися з мітингу. І хоч ми жили недалеко від сільської ради, дід зрозумів — мітинг відбувся без його участі.

— Варко! А крім квасу у нас щось є?

— Ні краплини, — поклала на себе хрест баба Варка.

А тимчасом люди, розходячись, дивувались: і чого це сьогодні на мітингу не виступав Терентій Іванович (поза очі так називали іноді). Якийсь мітинг не такий.

Так повелося, що на День перемоги дід одягав, ні, спочатку таке: не пив, потім одягав білий чесучевий костюм, чіпляв на нього ордени й медалі та йшов до сільської ради. Нікого не слухав, не бачив, бажав одного — говорити і слухати себе самого. Виступав завжди третім, після парторга. Дід, як для села, був освічений,

мав дзвінкий голос і прямий крутий характер. Тому говорив логічно, а головне — критично.

— Що з п'яного візьмеш? — виправдовувався малограмотний голова колгоспу Шульга.

І люди схвально кивали головами.

Це був 1947 рік, голод не тільки в нашому селі, а скрізь, та ще й непосильні податки. Сказати щось боялись, пошепки більше. І коли на трибуні (сам виходив) з'являвся Терентій Іванович, односельці знали — буде надзвичайна подія.

— Бив гадів-фашистів і буду! Подивіться, люди, скільки тих могил по селу, скільки кладовищ у Кокорі, Вовкотечі? Скільки удів. Із чоловіків на моїй довжелезній вулиці я, Марусі Цубихи син-епілептик, Ілько Семенець без обох ніг. Оце й усе. Сиджу біля Дніпра, вуджу. Думаєте вода у Дніпрі? Кров, тільки барву її забрала течія.

— Де мій син Миша, невістка? (Тут дід Терешко дуже вилаявся.)

— Терентію Івановичу! Школа стоїть, діти слухають, не матюкайтесь, — попросив парторг.

— Хай слухає і школа, і діти. Їхні матері обірвані і голодні ходять на роботу в колгосп, одержують по 100 грамів висівок за трудовдень!

— Воно трохи не так з натуроплатою, Терентію Івановичу, — перебив голова колгоспу.

— Так! Так! А яблуні, груші, вишні —

під сокиру, бо податки задушили (тут Терентій Іванович плюнув убік і знову вилаявся).

Далі показують, що слід завершувати, а дід своєї:

— Я коли у німця був, сади бачив. Ото сади! Шнурки, без травинки, і щороку родять. Я висівки і вимочений люпин їм, а у німця сир їв, голландський називається.

Люди зааплодували, парторг вийшов наперед і до людей:

— Бачите, Терентію Івановичу справді тяжко, постраждав чи не найбільше, син погиб, невістку з ріднею живцем спалили, а сам допомагав партизанам. Тому, бачите, коли вип'є, то щось таке нафантазує...

— Не пив сьогодні, ні краплі в роті. Оце сказав, наче полегшало.

— Федоре Кириловичу! Давайте там завершальну зі своїм хором «Утро красит...»

А дід Терешко кланяється людям, бере бабу Варку під руку і йде додому. А тоді...

А сьогодні?

— Що ж це зі мною, Варко? Я прогавив мітинг! Чуєш, стерво?

— Та чую. Твоя покійна мати, Терешку, казала: Піз він і є Піз. Треба було на мітинг іти не повз крамницю.

— Могла б і не пустити!

— Тебе не пустиш.

— Варочко! А в нас нічого немає?

— Ні росинки!

— От біда, а так співають хочеться.

— То співай.

І дід затягнув:

Стояла розочка в вазоні,
Вона задумала всихать.
Ой любов наша не пропала,
Вона ще вернеться назад.

Бабі Варці ставало жарко і млосно від пісні. Поля дивилася на них і думала: «Дід Терешко — справді бабина перша й остання любов».

Абітурієнт-1986

Киянам на все життя запам'ятався 1986 рік. І навіть не вибуховий квітень, а серпень. Чим?

По-перше. Майже порожнє місто, точніше голе, як голова людини, що перехворіла на тиф. По-друге. Дуже страшно не тільки від слів «Чорнобиль», «радіація», а від того, що на вулицях міста практично немає жодної дитини. Богу дякувати, хоч про дітей подумали чиновники, а взагалі — вивозили батьки хто куди зміг. По-третє. У Києві продавалася по мізерній ціні сила-силенна вина «Кабарне», та ще з'явилися машини-поливальниці. Люди вірили в усі дива: вода змиває, ні, на смерть убиває радіацію, як вірили інформації по радіо й телевізору: мовляв, у Києві радіаційна обстановка в межах норми. Функціонували державні

установи, пекарні, магазини. Та нас зараз цікавлять виші, і про це йтимеметься далі.

Серпень 1986 року. Саме на цей час припадали вступні екзамени. Професор А. (далі не будемо називати його наукове звання, а просто — Іван Митрофанович) любив усе: свій заклад, ректора, декана, колег, вчену раду, методисток, студентів, а найбільше — свої лекції. Не любив лише одного — вступних екзаменів. Щоправда, раніше його туди й не запрошували. Цього разу і декан, і секретар приймальної комісії наполягли: розумієте, Чорнобиль. Молоді з дітьми виїхали. Ви людина у віці. Кажуть, на старих радіація майже не впливає, — спробував пожартувати секретар. Виручайте. Головне забув: ви порядна людина, ситуацію розумієте, не те, що деякі — втекли, навіть трудову книжку залишили у відділі кадрів. А виш працює, набираємо нові кадри.

— Гаразд, — без зайвих запитань погодися Іван Митрофанович, бо вираз обличчя у секретаря, а особливо в декана, був такий жалісливий, наче в тих, що просять милостиню.

Думав і собі податися до брата в Новосибірськ, куди вчора відрядив доньку з онуками.

— Гаразд, — як треба, то треба.

Чоловік він був пунктуальний. Сказано — з'явитися на 8:00 туди-то й туди, і в новенькому костюмі, з краваткою, яку вдягав на великі свята (День перемоги та

дні народження дітей і онуків), Іван Митрофанович був на роботі.

Майже порожнє місто, а біля корпусів по вулиці Ломоносова народу тьма-тьмуца. Батьки. І чого їм побиватися?! Знало тоді і велике, і мале, тобто і ректор, і абітурієнт, що конкурс у київських вишах мінімальний (якщо не сказати нульовий). А на окремих факультетах — узагалі недобір.

Іван Митрофанович — філолог, тому направили його в аудиторію, де на дверях написано: «Письмова робота з української мови і літератури (твір)».

Сучасна людина повинна знати, що на ті часи слово «тест» плутали зі словом «тост». То ж у 80-х роках ХХ століття тестувань не було в природі. Перед тобою аркуш паперу в широку лінію. Сиди собі три астрономічні години і твори. Секретність під час вступу була приблизно така, як у часи, коли вчені-фізики разом із Сахаровим розробляли водневу бомбу. Теми творів, екзаменатори, аудиторія — усе під великим секретом. Кожна письмова робота мала свій шифр, номер. Тому після перевірки творів починалася ще довга й марудна «ручна робота» (розпечатка), бо комп'ютерів, як відомо, не було. Отже, абітурієнт був не Петровим, не Шостаковим, не Івановим, а всього-на-всього номером, як ото колись у зеків. Та у підсумковій відомості все повинно збігатися: оцінка, прізвище абітурієнта, його екзаменаційний лист.

Та й я морочу голову читачеві, усі викладачі добре це знають, краще кілька слів про атмосферу. Напружена. Абитурієнт боїться екзаменаторів, а ті в свою чергу — служби безпеки. За радянських часів: об'єктивність і справедливість — понад усе.

Опинившись в аудиторії з двома жінками-екзаменаторами, Іван Митрофанович не звертав на них жодної уваги, скажу вам більше, його навіть не цікавило, хто і як пише. Чоловік думав про дітей. Як долетіли, чи зустрів їх брат, як влаштувалися. Для порядку один раз пройшовся по аудиторії, тоді сів за стіл читати газету.

— І чого ви, шановні (на жаль, не знаю імені й по батькові), як маятник, ходите весь час по аудиторії? — запитав молодшу.

— Щоб не списували!

Якогома тихіше старий зашепотів:

— Нехай хтось і спише. Наче ви не знаєте, що цього року конкурс мінімальний. Сам декан відверто сказав.

Молодша екзаменаторка, мало сказати, обурилася. Обличчя вкрилося плямами, аж браслетки зацокотіли: цок-цок-цок. Їх до біса було на обох зап'ястках.

Іван Митрофанович пильніше придивився до неї. Вона навіть вродлива. Не сподобалася лише спідниця зі шкіри. Нормальні люди (як мій батько) з такої шкіри шили чоботи, — подумав.

«Я таки не в часі! Не в теперішньому часі... Треба погасити якимось міні-конфлікт.»

— Як вас, шановна, величати?

— Вікторія Анатоліївна!

— Прегарно, милозвучно...

Вікторія Анатоліївна звикла не до таких банальних компліментів, а тому, ігноруючи діалог, підійшли до колеги старшої за віком, огрядної жіночки, про яких кажуть: спочатку в дверях з'явиться бюст, потім вона сама. І ще одна портретна деталь: на голові — копиця жовтогарячого кольору. Іван Митрофанович вмить детермінував: пожежна машина.

— Стеллю Павлівно! Професор наш — антипедагог. Щойно мені таке брякнув.

— Не звертайте, Вітусю, уваги. Наші професори сьогодні — суцільні диваки. Не те що колись було.

Сказала і по рядах — цок-цок-цок (у неї черевички на високих підборах).

— Мамаша! — перехопив її морячок. — Слово «абітурієнт» пишеться з м'яким знаком?

Стелла Павлівна спочатку скипіла, а потім стримано підійшла до морячка і щось пошепки йому сказала.

Іван Митрофанович того не чув, проте міг би і спросоння переказати дослівно.

— У цій аудиторії ні тьоть ні дядь, а тим більше мамаш немає! Є екзаменатори. Надалі з подібними запитаннями не звертатися!

Аудиторія принишкла, з усіх сил напружувала свій мозок, а головне — пам'ять, щоб замість білого аркуша з'явилося те, що ми називаємо «твір».

Надійшла черга познайомити читача з абітурієнтом. Пріє, бідака, у чорному кітелі, прикрашеному значками. Можливо, серед них були й державні нагородди, екзаменаторів жіночої статі вони не цікавили, а Іван Митрофанович нічого не тямив у тих «цяцьках». Морячок сидів собі, проте на аркуші в широку лінію не з'являлося жодного рядка. Ой, біда. Я ж чотири роки на підводному човні марив вивчати морське право! Подався до Києва, бо всі в одну душу (батьки, друзі): там через Чорнобиль малий конкурс. Оце ще раз перепитую екзаменатора і, клянусь небом з морем, писатиму так швидко, як мати лузає насіння.

— Екзаменаторе! У слові «мотузки» пишеться «а» чи «о»? Бо в нашому селі кажуть «матузки», а на дошці написано «Давид Мотузка»?

— Боже милосердний! Це знову морячок-придурок, — доволі голосно сказала Вітусі «пожежна машина».

Аудиторія враз забула, що складає вступний екзамен на юридичний факультет, і зірвалася вибухом сміху. Для цього була причина, бо більшість читала роман А. Головка «Бур'ян».

Втихомирив абітурієнтів Іван Митрофанович. А потім... Слова Вікторії Анатоліївни ніхто не надавав. Вона звикла сама брати.

— Ще третє запитання, і ви, шановний, кладете свою роботу сюди (ткнула пальцем на стіл) і шуруєте прямисінько в

річпорт. Там, здається, потрібні вантажники!

«І за віщо мені ці муки? Цей день? Казав же: не люблю вступні екзамени», — картався Іван Митрофанович.

Картався і морячок, довго сидів ніби води в рот набравши. Коли Стелла Павлівна нагадала, що час від чернетки переходити до чистовика, абітурієнт-морячок підвівся, підійшов до столу, поклав свою «роботу» й екзаменаційний лист на стіл. В середині аркуша — одне речення: «Такої жратви не люблю!»

Час читачеві дізнатися, що абітурієнта-морячка звати Макаренко Олег Андрійович, і що він закінчив Яцунівську середню школу Полтавської області. А то заладили: морячок, морячок...

Олег Андрійович узяв з першої лави свої речі, власне, одну: брезентову сумку з наклейкою «Морфлот», уклонився і зачинив за собою двірі аудиторії № 101.

Жінки-екзаменатори лишались незворушними й робили, здається, все педагогічно правильно, окрім одного... Читач у нас розумний, сам домислить. Зате Івану Митрофановичу муляло і рвало серце усе разом: Чорнобиль, конфлікт з колегами й абітурієнтом Макаренко Олегом Андрійовичем. Треба було б, мабуть, зупинити хлопця, умовити продовжити екзамен. А може, ні? Я таки справді дивак-педагог. А чому ж тоді мені так подобається читати лекції? Хід його внутрішнього монологу перервала Стелла Павлівна.

- Ось тут поставте свій підпис.
- Що це?
- Прочитайте! Акт про відмову.

Механічно прочитав акт і знов узявся за газету. Не читалося.

— Вітусю! Ходімо на останню лаву щось перекусимо! А ви, Іване Митрофановичу, керуйте тут. Ваше професорське око все помітить.

Проте професорське око нічого не помічало, бо й не дивилося.

... Хто зна, яких висот сягнув би морячок, якби не цей казус: безпосередність хлопця і брак знань випускника сільської школи. А він же марив чотири роки вивчати право. Серце в нього юне, довірливе, душа — моряка-підводника.

— Це ж не війна, врешті-решт.

Образи морячок ні на кого не затаїв.

— Хай — недоучка, але ж не придурок, — все ж шкребло в голові.

Вийшовши з корпусу, Олег Андрійович поправив на собі кітель, став у величну позу (наче перед телекамерами) і сказав собі: смійтеся, екзаменатори, скільки вам влізе!

Католиком колись було дозволено поставити монумент у пам'ять страшної Варфоломійвської ночі. А чому б отут, на місці, де я стою, не поставити монумент і не викарбувати золотом: «Тут безславно завалив вступний екзамен моряк-підводник Макаренко О.А.».

Вражає? Ще б пак! Усякий придурок-абітурієнт тоді подумає: подавати заяву

на юрфак чи не рипатись. Накупи краще кілька мішків проса і дюжину курчат. Сиди собі під хатою у селі, де одні діди та баби, і агакай на проклятушого глумку: «Ага! Ага! Га-га»... Жарти жартами, але гірко на душі Олегу Андрійовичу. Не пішов у річпочт, куди його направляли. Був у нього ангел-охоронець, хоча за чотири роки й підірвав здоров'я на атомному човні.

— Не піду в річпорт, подамся на залізничний вокзал. Недоучка? Так. Але ж не придурок.

Знову виструнчився і вже серйозно:

— Ви образили захисника Вітчизни.

Ангел-охоронець нашіптував морячку слова його матері: «Синку! Не гнівайся і не сумуй. Сонце ж однаково світить і для праведника, і для грішника, і для негідника».

Москва і Ленінград Олегу Андрійовичу не по зубах. Але в Одеський інститут інженерів морського флоту вирішив спробувати.

А тим часом письмовий екзамен з української мови і літератури добігав свого кінця. Випала ціла година, доки повернули твори, засекреченими, зашифрованими.

В очікуванні подальшої роботи Іван Митрофанович надумав усунути міні-конфлікт із дамами-екзаменаторками вдруге. Знайшов виправдання для обох. Жінок на філологічному факультеті, де працював професор, як на трикотажній

фабриці імені Рози Люксембург. І в кожній своїй норі. Природно, що й у цих двох те саме. Стелла Павлівна терпіти не може неграмотності і серед колег, і серед студентів. Молодець! А Вітуся? Молода, недосвідчена. І, мабуть, не ординарна. Отак! Хіба не добре, що Іван Митрофанович нагадав нам про те, що в літературознавстві називається «мотивація»

Тимчасом принесли роботи абітурієнтів, і професору стало вже не до мотивації. Чорний олівець, орфографічний словник і величенька купка творів. Хоч і не після шахти, але добряча втома після перевірки (хай скажуть, що не так), як у шахтаря. Далі те, що викладачі називають «ручною роботою». Адже все повинно збігатися — прізвище, оцінка, номер, екзаменаційний лист.

Нарешті випала невеличка пауза, Іван Митрофанович спустився на перший поверх, де був єдиний на весь корпус таксофон, хотів попередити дружину, що прийде пізно. Біля таксофону впізнав по шкряній спідниці Вітусю, яка в трубку з дивними інтонаціями з кимось розмовляла.

— Ми вам купили п'ять кілограмів яблук!

— Навіщо? Як навіщо? Білого наливу, білісінького, як папір, п'ять цяточок на кожному.

— Кажете, своїх навалом?.. Придурок, — уже не в трубку буркнула і перелякано обернулася. Поруч — Іван Митрофанович чемно чекає своєї черги...

Після розмови з дружиною він піднявся на третій поверх і сказав Вікторії Анатоліївні, що п'ять кілограмів білого наливу купить залюбки, бо дачі немає, а ринок далеко.

Вікторія Анатоліївна і Стелла Павлівна подивились одна на одну, потім на Івана Митрофановича, потім на колег. Про себе резюмували: «І цей придурок».

Тим часом досвідчений старший викладач Н. підсів до Івана Митрофановича і запитав:

— Шановний професоре! Особисто вам чи хотілося б знати, яку оцінку одержала на вступному екзамені ваша донька, онук чи племінниця? І не через два дні, а сьогодні, в цю хвилину?

— Ще й як би хотілося!

— Отож, п'ять кілограмів яблук — пароль, дорогий ви наш. Як вам повідомити про результат, коли тут не тільки стіни, а й стілець, на якому ви сидите, все прослуховується.

Іван Митрофанович про всяк випадок оглянув олівець червоного кольору: може, і в ньому «жучок»?

«Недоучка не морячок, а я», — вкотре за день картав себе професор. Не хотів же, казав, що не люблю вступних екзаменів. Час думати про пенсію.

Утім професорові не треба було й думати про це. Про нього потурбувалися інші, у тому числі й ті, кого він шанував найбільше.

У 90-х роках ХХ ст. в Україні спішно

почали омолоджувати виші. А науковців, професорів відправляти на мізерну пенсію. Так з'явилися біля Ботанічного саду вуличні книгарні, в яких пенсіонери продавали книги з власних бібліотек, над якими тряслися все своє життя, як та мати над дитиною. Комусь пощастило заробляти в чужих краях, а хтось влаштувався у престижному офісі (у графі — прибиральниця). Не треба, не треба сміятися. У нас будь-яка праця в пошані.

Читач може подумати, що ми вже й забули про морячка-абітурієнта. Ні. Проте доведеться чимало чого оминати, щоб не переобтяжувати того, хто полюбить читати лаконічні історії.

Життя Олега Андрійовича після злочасного екзамену — суцільний ланцюг див, труднощів, кар'єрних висот. Ангел-охоронець літав таки над ним. Спочатку не забулася мрія — вивчати правові норми у сфері мореплавства. Але після закінчення Одеського інституту інженерів морського флоту (з відзнакою) наче й збулася. Олег Макаренко тривалий час працював у сфері морського транспорту в Іллічівському морському порту.

Де тільки не побував капітан Макаренко! Наші зовнішньо-економічні зносини сягали на той час сто і більше країн. Заробіток — дай, Боже, кожному. Для капітана — він на другому плані, бо ні дружини ні дітей у нього не було. Не шкодував грошей на дорогі сувеніри друзям, рідні. Капітана вабив не заробіток, а —

інше. Кожна країна, куди прибувало торговельне судно, — відкриття, кожна чужа мова — таємниця. А ще море — воно було для нього всім. Вивчив Олег Андрійович Макаренко і українську мову, щоправда, казав: із принципу.

Та настав час прощатися з морем, бо далася взнаки недуга, зароблена на атомному підводному човні. На новенькому дорогому кітелі колишнього морячка тепер можна побачити не «цяцьки», а державні нагороди.

У капітана був вибір, коли «виходив на берег»

— Київський річковий порт, — не задумуючись сказав керівництву. Стиль життя Олега Андрійовича Макаренка описувати не варто. Усі знають, які вони — офіси багатих агентств та фірм: секретарки, Дніпро, екзотичні квіти, за якими треба доглядати. Кому? Це його не цікавило.

Люди звикають до всього: до голоду, біди, крадіжки гаманця. Олег Андрійович не міг звикнути до думки, що людська гідність — такий самий будень, що зветься роботою.

Був день, як день, щоправда, не серпневий. Капітан знав, що його секретарка відучора занедужала. Перехоплю щось у кафе біля фунікулера. Та не встиг вийти, як у дверях офісу з'явився бюст, а за ним — стара жінка з тацею, на якій — овочі, бутерброди, кава. Вона ступила два кроки до столу капітана, і його мов стру-

мом ударило: Стелла Павлівна! Капітан Макаренко жестом відсторонив її і стиха мовив: «Таку жратву ми не вживаємо».

— Морячок, морячок-абітурієнт! — впізнала його і стара жінка.

Брязнула на паркет таця з вишуканим сервіруванням. Працівниця нагнулася й заходилася акуратно все визбирувати...

— Пропонували ж мені місце прибиральниці в Могилянці. Вилизувати не було б такої потреби щодня. Відмовилася. Погналася за долларом, — плачучи писала заяву у відділі кадрів колишня доцентка-екзаменаторка, пенсіонерка, Стелла Павлівна.

Честь факультету

«У ту історичну епоху, яку прийнято називати радянські часи, у розквіті тоталітаризму, псевдогероїзму та показухи, примат надавався дармовій праці, на громадських засадах», — записала у свій щоденник відома журналістка, в минулому студентка одного з провідних вишів столиці.

Польові роботи студентів у колгоспі, на агітпунктах, на овочевих базах, у ботанічному саду імені академіка Фоміна, на будові гуртожитків тощо. А скільки інших подібних заходів заважали свята святих, тобто навчальному процесу!

Про ту славну історичну епоху багато писали академіки, лауреати, депутати.

Та спало на думку розповісти незабутню мені історію про один такий захід на громадських засадах.

— Лізон! Тебе терміново викликає декан! — сказав мені староста курсу перед лекцією з журналістської майстерності.

Узагалі-то мене звати Єлизавета, а прізвище — Пікуза. Але якщо Лізон, то нехай буде Лізон. Секретарка уже чекала мене біля аудиторії.

— Ви, Єлизавето, єдиний у нас на факультеті майстер спорту, наша гордість, можна сказати, — вітав мене декан, коли я опинилася в його кабінеті. — До речі, з якого спорту ви майстер?

— З плавання крілем.

Вийшовши із мовчазної задухи, він продовжив:

— Це нічого, навіть добре. Але вам доведеться стріляти.

— Я ж ніколи в руках не тримала рушниці! — крізь сльози промовила Лізон.

— Це нічого. Там буде професійний інструктаж (по-вашому — тренування). Ви ж майстер спорту! Веселіше, веселіше, Лізон. Здається, так вас називають ті, хто вас любить? Адже йдеться про честь факультету!

Єлизаветта Пікуза зрозуміла, що заперечити декану — це все одно, що заперечувати очільникові держави під час його інтерв'ю. Окрім того, наближався час захисту дипломних робіт, за ним і держіспит.

— Отже, домовились! — підсумував декан.

І тут до його кабінету кулею влітає доцент М. Студенти називали її Манюня, а в дужках Міс-мода. І цілком справедливо, бо більшість наших викладачів вдягалися навіть гірше за студентів. Яка тоді була в них зарплата? Запитайте, якщо хочете. А Манюня, тобто Міс-мода, міняла свій гардероб щодня. Студентам це подобалося. Подобалися не тільки її вишукані сукні та декор, а й лекції.

Так от. Ні тобі «доброго дня», ні «дозвольте», вривається і в крик.

— Яка стрільба? І чому саме я повинна пертися на військову кафедру? У стрільбі я тямлю стільки ж, як у санскриті!

— Про це могла б і промовчати, бо кандидат філологічних наук повинен щось тямити і в санскриті. І не кричіть! Неля все чує, студенти!

А далі продовжував:

— Люба моя, тобто Манюня, здається, так вас називають ті, хто вас любить. Врешті-решт, це ж не Ватерлоо! Не війна. І все продумано. З вами поїде фронтовик, офіцер, професор Б. Він з першого разу виб'є усі десятки. А також ось — майстер спорту Єлизавета Пікуза. Їй полковник навіть до стрілянини поставить десятку. Потім ще одна особа чоловічої статі з кафедри фотожурналістики, асистент Ч. Він, як ви знаєте, за два кроки нічого вже не бачить. У полковника жалість до таких, сам носить окуляри чи то плюс п'ять, чи то мінус.

— А як же зі мною?

— Вам, Манюню, полковник дасть десятку за красу! Ги, ги, ги...

— Декане, оксамитовий! — не вгамовувалася Манюня в дужках Міс-мода. Замість мене нехай їде фронтовичка, старший викладач З. Вона, певно, стріляє.

— Що певно, то певно. Але тільки уявіть собі на секунду, що буде. Спочатку вона візьметься за полковника, вчитиме його української мови, тоді перейде до членів військової кафедри. А потім як візьме рушницю... Ні, я в'язнем Лук'янівки не хочу бути, мені добре й деканом.

Після деякої паузи декан уже веселіше завершив:

— Я, звичайно, трохи нагнав страху на вас. Але зрозумійте, честь факультету потрібно ж комусь захищати. Це ж не війна. Побавитесь трохи, розважитесь і пам'ятайте: нам потрібна перемога.

Потиснув нам руки, чмокнув мене у щічку і замкнув на ключ свій кабінет.

І ми поїхали... Поїхали на ВДСГ. Саме там у підвальному приміщенні нового навчального корпусу і відбулася історична подія зі стріляниною. По дорозі жартували, фронтовик-професор розважав дотепними історіями, пригодами. А оскільки викладав французьку мову, то пересипав свої оповідки французькою лексикою. Проте чим ближче під'їздили ми до резиденції військової кафедри, тим більше спадав наш емоційний тонус. І нарешті, ось воно, заховане в сутерени стрільбище зі скромним інтер'єром: ста-

рий зелений ковралін на підлозі, рушніці на стінах, мішень і... полковник, що не гаючи часу, професійно, навіть урочисто й гарно, провів інструктаж, від якого, здається, сам він одержував величезне задоволення.

— Понятно?

— Понятно! — гаркнув фронтовик-професор Б. Мабуть, тільки йому й було все «понятно». Та ми на знак солідарності теж закивали головами.

— Спочатку стреляють чоловіки!

Декан наче рентгеном просвітив офіцера-фронтовика. Той з ходу кілька разів влучив у десятку. Полковник, задоволений і усміхнений, тис йому руку і дуже хвалив. Ми з Манюньою потерпали. Що вже казати про асистента Ч., до якого дійшла черга. Він довго не міг улягтися, знайти потрібну позу. Та ще й окуляри з носа сповзали. Полковник сердився.

— Не ёрзайтесь, чоловічина!

І тут у чоловічини сталася катастрофа. Шукаючи окуляри (+5), він ненароком натиснув на курок. Куля просвістила мало не над головою полковника. Тієї ж миті на нас вилився фонтан «нормативної військової лексики» уже не сердитого, а лютого, як тигр, полковника.

З четвертого чи п'ятого разу асистент усе-таки вціпив у трійку.

— Жінчини, к ружью!

Мордувались ми довго. Описувати не буду, бо мати як прочитає, згадає Другу світову війну. Мордувались не тільки ми,

а їй полковник. А нам же потрібна була перемога. Наказом і мольбою декана ми не могли знехтувати за будь-яких обставин.

І коли я, майстер спорту з плавання, побачила на своїх колготках, куплених майже на всю стипендію, не стрілки і не дірки, а дірели завбільшки з більярдні кулі, а в Манюні вимазані в якомусь мазуті її білосніжне жабо і новенький лайковий піджачок, не втрималась і пішла на злочин. Простіть, пане полковнику. Ви тоді, мабуть, щоб відійти від шоку, завданого вам асистентом Ч. та нами, мило обнімалися і згадували свої військові подвиги з фронтовиком-професором Б. Skorиставшись цим, майстер спорту Єлизавета Пікуза з металевою шпилькою (вона носила тоді зачіску, як у Юлії Тимошенко) підкралася до мішені і... Манюні проколола десятку, собі — дев'ятку.

— Вот видите, женщины, что такое профессиональный инструктаж! — порадив за нас полковник.

Можете засуджувати мене, шановні читачі, але нам потрібна була перемога.

Другого дня на дошці об'яв кожен міг прочитати лаконічну інформацію. «Честь факультету захистили» — і великими літерами, як горобці, наші прізвища.

Інакше бути їй не могло, адже ми не на змаганнях зі стрільби зайняли друге місце.

ЗМІСТ

Професор Шумейко (повість)

I.	Клим Іванович мучиться.....	7
II.	Обсервація, або Холера в Одесі.....	12
III.	Дома.....	31
IV.	Не моє.....	34
V.	Улавру.....	59
VI.	36-та річниця Жовтня.....	63
VII.	Остюкі педагог Хохлова.....	72
VIII.	Комсомольські збори.....	78
IX.	Культосвітнябогема.....	84
X.	Фотинія.....	86
XI.	Директор і Нонна з Подолу.....	90
XII.	Мадам Тюлілю.....	97
XIII.	«Якагидота!».....	99
XIV.	Тітка Мокрена.....	106
	Епілог.....	115

Заснути з думкою про дитинство (оповідання)

	Помста.....	125
	Стара.....	130
	Любов баби Варки.....	137
	Абітурієнт-1986.....	144
	Честь факультету.....	157

Літературно-художнє видання

БАБИЧ Галина

ПРОФЕСОР ШУМЕЙКО

Повість, оповідання

Літературний редактор Любов Дрофань

Художнє оформлення Олени Гнатюк

Макет і верстка Тараса Венгера

Підписано до друку 10.10.2011. Формат 43х61¹/₁₆.

Папір офсетний.

Умовн. друк. арк.

Наклад 500 прим. Замовлення №

Видавець:

ПП "Дуліби"

вул. Басейна, 3, оф. 50,

м. Київ, 01004

Тел. (044) 235 39 50

E-mail: duliby@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2297

від 21.09.2005 р.

Друк:

Поліграфічна фірма ТОВ «Друкарня

„Бізнесполіграф”»

вул. Віскозна, 8

м. Київ

Тел. (044) 503 00 45

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №

27152715

від 07.12.2006 р.